

OD TEXTU K PREKLADU XV
2. časť
Linguistic Landscape

Editoroky
ALENA ĎURICOVÁ
JANA LAUKOVÁ

Praha
2021

OD TEXTU K PREKLADU XV (2. část)

Linguistic Landscape

Editorky

doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.

Mgr. Jana Lauková, PhD.

Recenzentky

prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc.

doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.

Jazyková redakcia

PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Vydavateľ: Jednota tlumočníků a překladatelů

Praha 2021

ISBN 978-80-7374-132-7 (2. část)

Publikácia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 18 – 0115 a je súčasťou riešenia projektu *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

OBSAH

PREDSLOV	5
VPLYV NOVÝCH MÉDIÍ A TECHNOLOGIÍ NA JAZYKOVÚ KRAJINU BANSKEJ ŠTIAVNICE <i>Miroslava Bajusová</i>	6
KOGNITÍVNE A PRAGMATICKE ASPEKTY JAZYKOVEJ KRAJINY <i>Zdenko Dobrík</i>	18
ROZMANITOSŤ JAZYKOVEJ KRAJINY BRATISLAVY <i>Zuzana Gašová</i>	24
POROVNÁVACÍ ZÁKLAD K JAZYKOVEJ KRAJINE KOMÁRNA: MAĎARSKO A DIACHRÓNIA <i>Vojtech Istók – Gábor Lőrincz – Sándor János Tóth</i>	33
SKÚMANIE ZÁKLADNEJ JEDNOTKY JAZYKOVEJ KRAJINY <i>Petra Jesenská</i>	45
METAFORY V JAZYKOVEJ KRAJINE <i>Edita Jurčáková</i>	52
TLAK IDEOLÓGIE NA PROPRIÁLNU STRÁNKU JAZYKOVEJ KRAJINY – NA PRÍKLADE BANSKOBYSSTRICKEJ URBANONYMIE <i>Jaromír Krško</i>	62
PREMENY JAZYKOVEJ KRAJINY VYBRANEJ LOKALITY MESTA BANSKÁ BYSTRICA V OBDOBÍ PANDÉMIE KORONAVÍRUSU (2020 – 2021) <i>Jana Lauková</i>	73

PREDSLOV

Publikácia *Od textu k prekladu* nadväzuje na svoju dlhoročnú tradíciu a opäť ponúka širokú a pestrú paletu výskumných otázok a problémov, ktoré sú v centre pozornosti slovenskej i cudzojazyčnej odbornej komunikácie a jazykovej krajiny. Problematika jazykovej krajiny (linguistic landscape) je predmetom záujmu výskumného tímu expertov z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela, Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave a Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, ale i ďalších jazykovedcov.

Jazyková krajina z diachrónej aj synchrónnej perspektívy je objektom záujmu autoriek a autorov samostatnej 2. časti publikácie *Od textu k prekladu*. Prezentovaná publikácia demonštruje interdisciplinárny presah a expanziu podôb súčasnej jazykovej krajiny z rôznych uhlov pohľadu a možností výskumného nazerania na danú problematiku. Dokonalosť, resp. nedokonalosť jazyka, stvárná v jazykovej krajine, nie je iba odrazom súčasných sociálno-politických, kultúrno-špecifických či hospodárskych tendencií a dynamiky vývoja jazyka, ale je ovplyvnená aj vývojom a vplyvom z minulosti.

V predkladanej publikácii je nastolená celá škála kognitívnych a pragmatických aspektov jazykovej krajiny – autori príspevkov interpretujú jej rôznorodosť, tlak ideológie na urbanonymiu jazykovej krajiny, skúmajú jej základné jednotky, literárnovedný kontext, ako aj vplyv nových médií a technológií, dynamiku a premeny jazykovej krajiny v kontexte obdobia pandémie v roku 2021, stimulujú k novým diskusiám a ďalšiemu smerovaniu výskumu. Veríme, že predkladaná publikácia bude čitateľov inšpirovať k reflexii aktuálnej rozmanitosti a novým nazeraniam na koncept jazykovej krajiny.

Editorky

VPLYV NOVÝCH MÉDIÍ A TECHNOLOGIÍ NA JAZYKOVÚ KRAJINU BANSKEJ ŠTIAVNICE¹

Miroslava Bajusová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The Linguistic Landscape has been undergoing many various changes over the time. Its character is influenced by various factors and phenomena. One of them is the rise of technologies, especially the internet. Information about websites, email addresses and the presence of the companies on social media has become an integral part of their presentation, visible in the Linguistic Landscape.

The subject of the study is an analysis of the Linguistic Landscape of one street in the central part of Banská Štiavnica with focus on new media and technologies. In the first part the theoretical background of the research is briefly described. It contains some basic information about the field of Linguistic Landscape, the new media and a short description of the research area in the town. The second part discusses the presence of email addresses, links to websites and social media like Facebook or Instagram, hashtags, QR codes, free Wi-Fi-access in cafes and restaurants and references to apps used by travellers, which are situated in the public space of the Andrej Kmeť Street.

Key words: linguistic landscape, new media and technologies, internet, social media, hashtag, QR code, Wi-Fi

1. Úvod

Rozvoj vedy a techniky je proces, ktorý neustále nabera na rýchlosti a intenzite. Dlhodobu má vplyv nielen na zmeny v oblasti ekonomiky, práce, zábavy a na sociálne interakcie jednotlivcov a skupín medzi sebou, ale v neposlednom rade aj na jazykovú krajinu. Vďaka novým médiám a technológiám v nej pribúdajú nové prvky, ktoré ich priamo reprezentujú alebo na ne priamo či nepriamo odkazujú. Predovšetkým vo veľkomestách ich predstavujú rôzne svetelné tabule a panely, nahrádzajúce klasické tabule alebo 3D nápisy nad vchodom do prevádzok, a výstrčky (pútače umiestnené kolmo na fasádu budovy nad vchodmi do prevádzok alebo v ich bezprostrednej blízkosti), ktoré pútajú pozornosť okoloidúcich aj vo večerných a nočných hodinách. Rovnako možno spomenúť svetelné tabule na nástupištiach vlakových a autobusových staníc či rôzne automaty. Parkovacie lístky, kedysi bežne dostupné v novinových stánkoch, nahradili lístky z parkovacích automatov, cestovné lístky na MHD a na vlak je možné kúpiť v automatoch na autobusových zastávkach a v priestoroch vlakových staníc. Na uliciach pribudli prenosné defibrilátory, ktoré pomáhajú zachraňovať životy skôr, ako na miesto dorazí profesionálna záchranná služba, ale napr. aj mliečne automaty, neoceniteľné pre zachovanie lokálneho agropríemyslu. Tieto prístroje sú opatrené rôznymi nápismi a textami (napr. návodmi na ich používanie) a ich prítomnosť na verejných priestranstvách je tiež nejakým spôsobom označená (nápsmi v rôznych jazykoch, piktogramami). Naopak, z verejných priestranstiev časom vymizli telefónne automaty, pretože ich nahradili mobilné telefóny. Ich všeobecná dostupnosť a rýchly vývoj (za dve desaťročia sa z „tehly“, z ktorej sa dalo len telefonovať, zmenili na malé vreckové počítače s pripojením na internet) zasa ovplyvnili výzor jazykovej krajiny v tom zmysle, že zvýšili počet rôznych jazykových (výstrčky, nálepky, plagáty, kriedové a iné nápisy s informáciou o tom, že v danej prevádzke je voľný prístup na internet) alebo grafických prvkov (QR kódy, logá rôznych sociálnych sietí na dverách a výkladoch prevádzok, ktoré ponúkajú svoje tovary aj online) na verejných priestranstvách. Práve im sa venuje predkladaná štúdia.

2. Jazyková krajina

Jazyková krajina (angl. Linguistic Landscape, nem. sprachliche Landschaft/Sprachlandschaft) je pomerne nová subdisciplína (socio-)lingvistiky (porov. napr. Edelman, 2006; Androutsopoulos, 2014; Wang, 2015; Petkova, 2017; Schulze, 2019). Toto pomenovanie po prvý raz použili koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia kanadskí vedci Rodrigue Landry a Richard Bourhis vo svojej empirickej štúdii *Linguistic landscape and*

¹ Štúdia je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

ethnolinguistic vitality (porov. Song, 2016, s. 90). Z nej pochádza aj najznámejšia a pravdepodobne najcitovanejšia definícia jazykovej krajiny: „*The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region or a urban agglomeration*“ (Landry – Bourhis, 1997, s. 25).

Ide teda o skúmanie písomne zachyteného jazyka na verejných priestranstvách určitého vymedzeného priestoru. Priekopníkmi na poli výskumu jazykovej krajiny boli Yehudid Rosenbaum, Elizabeth Nadel, Robert L. Cooper a Joshua A. Fishman publikovaním ich spoločného článku *English on Keren Kayemet Street* (1977). Ďalšie známe mená sú Eliezer Ben-Rafael či Peter Backhaus. Najväčší rozmach zaznamenal výskum jazykovej krajiny až začiatkom 21. storočia, kedy sa po celom svete začali organizovať medzinárodné konferencie a workshopy na túto tému (porov. napr. van Mensel – Vandenbroucke – Blackwood, 2017, s. 424; Huebner, 2016, s. 2). Ich výstupom sú články v rôznych zborníkoch a vedeckých časopisoch. Najznámejší, ktorý sa venuje výsostne tejto téme, je časopis *Linguistic Landscape: An International Journal*. Okrem štúdií, ktoré riešia čiastkové problémy, vychádzajú aj celé monografie s komplexnejším spracovaním témy, napr. Ilona Schulze (2019) *Bilder - Schilder - Sprache: Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum (Tübinger Beiträge zur Linguistik)* alebo Christine Domke (2014) *Die Betextung des öffentlichen Raumes: Eine Studie zur Spezifik von Meso-Kommunikation am Beispiel von Bahnhöfen, Innenstädten und Flughäfen (Wissenschaft und Kunst, Band 26)*.

Jazyková krajina je v slovenskom vedeckom diskurze relatívne nová téma. Stav jej spracovanosti do roku 2019 v mestách Komárno a Komárom popísali vo svojej štúdii Vojtech Istók a Sándor János Tóth (2020, s. 16-23). V celoslovenskom meradle sa s ňou, odhliadnuc od prác Lucie Satinskej (2014), Milana Ferenčíka (2013) a Petteriho Laihonena (2014, 2015a, 2015b), začíname vo väčšej miere stretávať až vďaka výstupom projektu APVV-18-0115.

Výskum jazykovej krajiny má presahy aj do iných – nelingvistických – disciplín, ako sú sociológia, kultúrna geografia či politológia. Jeho výsledky sú využiteľné tiež v marketingu. Prvky jazykovej krajiny slúžia ako znaky relatívnej sily a statusu jazykových komunít, ktoré obývajú dané teritórium, majú teda nielen informatívnu, ale aj symbolickú funkciu (porov. Landry – Bourhis, 1997, s. 23). Prvé štúdie tohto druhu sa uskutočnili v mestách ako Jeruzalem, Brusel alebo Montreal, kde kontakt jazykov viedol k politickým alebo sociálnym konfliktom (porov. van Mensel – Vandenbroucke – Blackwood, 2017, s. 425). Dnes sú predmetom analýzy rôzne aspekty jazykovej krajiny a ich kombinácie, napr. otázka uplatňovania rodovo vyváženého jazyka (porov. Štefaňáková, 2020), využívanie obrazných pomenovaní (porov. Jurčáková, 2020) alebo nárečových prvkov (porov. Krško, 2020). Predkladaná štúdia mapuje vplyv nových médií a technológií na jazykovú krajinu vybranej časti Banskej Štiavnice.

3. Skúmaná lokalita Banskej Štiavnice

Výber skúmanej lokality vyplýva zo zadania projektu APVV-18-0115. Jedným z dokumentovaných priestorov v rámci neho je centrum Banskej Štiavnice, konkrétne Námestie Svätej Trojice, Radničné námestie, Ulica Andreja Kmeťa, Kammerhofská a Dolná ulica. Predkladaná štúdia je zameraná na analýzu Ulice Andreja Kmeťa, ktorá bezprostredne nadväzuje na Radničné námestie, kde sa nachádza známa Banka lásky. Radničné námestie prechádza do Námestia Svätej Trojice. Ide teda o turisticky veľmi vyhľadávanú a frekventovanú centrálnu časť mesta, čo sa odzrkadľuje na celkovom obraze ulice, teda reklamných a informačných zariadeniach, prostredníctvom ktorých jednotlivé prevádzky komunikujú so svojimi potenciálnymi zákazníkmi.

Dĺžka Ulice Andreja Kmeťa je približne 150 m. Predmetom záujmu sú budovy na oboch stranách ulice, čím sa dokumentovaný priestor rozšíri na 300 m. Východiskovým bodom na ľavej strane smerom od námestia je trafika, tzv. Hríb (číslo domu 1), koncovým bodom Penzión Cosmopolitan II (číslo domu 18). Na pravej strane tvorí začiatok ulice Pizzeria Svätá Barborka (číslo domu 2) a poslednou dokumentovanou budovou je prevádzka Palast (číslo domu 17).

Mesto patrí z hľadiska počtu obyvateľov k tým menším, no okrem bohatej histórie disponuje aj kultúrnym a prírodným bohatstvom, ktoré sú lákadlom pre turistov. Spomenúť možno Starý a Nový zámok, kalváriu, Kammerhof, banskoštiavnický Betlehem, morový stĺp na Námestí Svätej Trojice, Kostol svätej Kataríny, Banský súd (Berggericht), Klopačku, Banícku akadémiu s botanickou záhradou či štôlnu Michal a Glanzenberg. Od roku 1993 je zapísané v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. S turistickou atraktivnosťou súvisí aj modernizácia verejných priestranstiev, výskyt nových technológií a odkazy na nové médiá na rôznych nosičoch vo verejnom priestore.

4. Nové médiá a technológie

Jednou z najmarkantnejších tendencií vo vývoji súčasnej spoločnosti je informatizácia všetkých odborov a odvetví. V zahraničí začal tento trend v osemdesiatych rokoch minulého storočia a vrchol dosiahol v poslednom desaťročí – v celej Európe, vrátane Slovenska (porov. Bajusová – Bohušová, 2018, s. 1). Už na začiatku uvedenej etapy definoval Dietrich Ratzke pojem „nové médiá“ ako „*všetky postupy a prostriedky (médiá), ktoré pomocou nových alebo vynovených technológií umožňujú novodobé, t. j. doteraz nezvyčajné formy zaznamenávania, spracovávanía, ukladania, sprostredkovania a vyhľadávania informácií*“ (Ratzke, 1982, s. 13). Vzhľadom na enormný a najmä obzvlášť rýchly rozvoj v tejto oblasti, je potrebná priebežná aktualizácia jeho definície. Nové, resp. „digitálne médiá“ spomínajú rôzni autori. Werner Faulstich (1994, s. 25) pod nimi rozumie „*počítače, multimédiá, e-mail, chat alebo world wide web, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou interaktivity a integráciou rozličných komunikačných foriem (text, zvuk, obraz)*“ (Bajusová, 2016, s. 134). Veľmi podobnú definíciu ponúkla takmer o dvadsať rokov neskôr Michaela Kováčová (2013, s. 57): „*V súčasnosti sa termín nové médiá vzťahuje väčšinou na médiá, ktoré sprostredkujú dáta v digitálnej forme, alebo siahajú po dátach v digitálnej forme, napr. e-mail, World Wide Web, DVD, Blu-ray, CD-ROM...*“ Internet, počítač a iné digitálne médiá sú medzičasom neodmysliteľnou súčasťou nášho života. Vlastnia a používajú ich takmer všetci ľudia bez ohľadu na vek, pohlavie či iné charakteristiky. S veľkou samozrejmou surfujú na internete, hľadajú informácie, komunikujú prostredníctvom e-mailov alebo čtov, prezerať si internetové videá, spravodajské relácie, počúvajú hudbu a mnoho iného, a to všetko na pracovisku alebo vďaka mobilným prístrojom aj mimo neho (porov. Karagiannakis, 2012, s. 3).

Tento fakt postupom času stále viac ovplyvňuje jazykovú krajinu všetkých miest, pretože jazykové a grafické prvky vo verejnom priestore odrážajú „*aktuálne dianie v spoločnosti a sú zároveň výpoveďou o určitých spoločenských či politických fenoménoch*“ (Štefaňáková, 2020, s. 68). Okrem iného reflektujú zmeny vo vývoji technológií, ktoré v súčasnosti patria k výrazným javom vplyvujúcim na všetky oblasti spoločenského života. Popredné miesto v tejto súvislosti zastáva predovšetkým výpočtová technika reprezentovaná počítačmi, tabletmi a mobilnými telefónmi s bezdrôtovým pripojením do internetovej siete.

5. Odkazy na nové médiá a technológie na Ulici A. Kmeťa

Na relatívne malom priestore – pri Ulici Andreja Kmeťa ide o dĺžku 150 metrov s 33 prevádzkami po obidvoch stranách – sa odkazy na internetové stránky, profily na sociálnych sieťach, mobilné aplikácie, možnosť bezplatného internetového pripojenia v danej prevádzke či e-mailové kontakty vyskytujú v 89 prípadoch. Ďalších 35 nálepiek odkazuje na iné technológie: 9 z nich na skutočnosť, že priestory daných prevádzok sú monitorované bezpečnostnými kamerami² a 26 súvisí s bezhotovostnými platbami. Informujú o tom, ktoré kreditné karty prevádzka akceptuje a o fakte, že „*pri platbe kartou v tomto predajnom mieste je obchodník oprávnený požadovať predloženie dokladu totožnosti držiteľa karty (občianskeho preukazu, cestovného pasu alebo iného dokladu totožnosti) za účelom overenia jeho totožnosti a tiež zaznamenať druh a číslo tohto dokladu totožnosti na potvrdenku z platobného terminálu pre prípad reklamácie správnosti platby uskutočnenej kartou*“ (zmrzlináreň Moja Marína, Ulica A. Kmeťa 9). V rovnakej alebo mierne modifikovanej podobe sa vyskytujú aj na dverách alebo výkladoch obchodov Ciao Italia, BRANDS MADE IN ITALY, Lulu style a Detský obchodík. Jeden plagát s mapou uvádza GPS súradnice prevádzky, ktorá sa nenachádza na Ulici Andreja Kmeťa, ale v inej časti mesta. Uvedený plagát slúži teda na jednej strane na marketingové, t. j. reklamné účely, a na druhej strane na informačné, t. j. informuje o presnej polohe spomínaného podniku.

5.1. Odkazy na internetové stránky

Adresy internetových stránok sa nachádzajú na 39 nosičoch, najčastejšie na plagátoch, a to až 20-krát. Potom nasledujú nálepky, na ktorých sa link na webovú stránku objavil 8-krát. Po 3 výskyty vykazujú tabule, cedulky, oddychové lavičky a defibrilátor. Po 2 internetové adresy boli zaevidované na výkladoch, turistickej mape, vývesných tabuliach a na automate na predaj pamätných mincí. Jeden výskyt bol zaznamenaný na tzv.

² „Právny základ ochrany práv fyzických osôb pred neoprávneným zasahovaním do ich súkromného života pri spracúvaní ich osobných údajov, práva, povinnosti a zodpovednosť pri spracúvaní osobných údajov fyzických osôb v súčasnosti predstavuje Ústava SR, Obč. zákonník a zákon o ochrane osobných údajov č. 18/2018 Z. z.“ (Trend).

áčku, čiernej tabuli rozloženej na chodníku pred prevádzkou kaviarne Buddy's, a tiež na príviesku vetrovky vo výklade obchodu BRANDS MADE IN ITALY. Dokopy to predstavuje 50 výskytov odkazov na internetové stránky podnikov so sídlom alebo prevádzkami na Ulici Andreja Kmeťa, ale aj na rôzne štátne inštitúcie alebo firmy sídliace inde – aj mimo Banskej Štiavnice –, pričom ich prítomnosť na zdokumentovaných nosičoch súvisí s obsahom jednotlivých textov na nich. Z uvedeného vyplýva, že na niektorých nosičoch sa nachádza aj viac adries internetových stránok. Najviac – 5 kusov – ich je na plagáte umiestnenom na okennej tabuli Hotela Bristol, po 3 kusy na plagátoch propagujúcich filmy premietané v miestnom kine a na defibrilátore a po 2 kusy na turistickej mape, na automate na pamätnej mince a na nálepke na dverách potravín, ktorá informuje o tom, že v prevádzke je možné platiť stravými lístkami Up Jedálny kupón Chéque Déjeuner a Up Nápojový kupón Chéque Aqua.

Firmy vnímajú verejné priestranstvá ako miesto, kde môžu takýmto spôsobom osloviť potenciálnych klientov, ktorí prechádzajú okolo, ale nemajú práve čas, chuť alebo potrebu vojsť do ich prevádzky. Tým, že sa im ponúkne informácia o existencii internetovej stránky danej firmy, môžu sa na jej produkty a služby pozrieť neskôr, z pohodlia svojho domova, a na základe tohto kontaktu sa predsa len stať jej zákazníkom. Odkazy na internetové stránky majú okrem informačnej a marketingovej aj zástupnú funkciu. Zastupujú všetky texty, fotografie a audiovizuálne prvky, t. j. celý obsah týchto stránok. V prípade, že by majiteľ internetovej stránky chcel prezentovať jej obsah na verejnom priestranstve, potreboval by na to z priestorového hľadiska úplne iné typy nosičov.

Obr. 1: Priečelie prevádzky Grünérka s vývesnou tabuľou obsahujúcou odkaz na internetovú stránku firmy, Ulica A. Kmeťa 4 (Fotografia – autorka)

Obr. 2: Výklad prevádzky PALAST s detailom nápisov, Ulica A. Kmeťa 17 (Fotografie – autorka)

Obr. 3: Reklama na požičovňu svadobných áut umiestnená vo výklade reštaurácie Kantína Tratória, Ulica A. Kmeť'a 14 (Fotografia – autorka)

Obr. 4: Oddychová lavička na Ulici A. Kmeť'a (Fotografia – autorka)

5.2. E-mailové adresy

E-mailová adresa je v súčasnosti popri adrese trvalého či prechodného bydliska a sídla akousi druhou adresou každého človeka alebo firmy. Rýchlosť dátového prenosu z nej robí nástroj efektívnejšej a rýchlejšej komunikácie, preto patrí medzi základné kontaktné údaje, ktoré sa s postupom času v stále väčšej miere stávajú vecou verejnou.

V skúmanom priestore sa vyskytuje v 14-tich prípadoch, z toho 7-krát na plagátoch, 3-krát na ceduľkách, 2-krát na defibrilátore (t. j. na tom istom nosiči) a po jednom raze na nálepke a tabuli. V 9-tich prípadoch bola zaznamenaná e-mailová adresa v kombinácii s inými údajmi, odkazujúcimi na nové médiá a technológie – najčastejšie v spojení s adresou internetovej stránky.

5.3. Odkazy na sociálne siete

V posledných rokoch nadobúdajú stále väčší význam sociálne siete (angl. social network sites – SNSs). Sú to nové komunikačné technológie, ktoré umožňujú digitálne znázorniť naše vzťahy s inými užívateľmi a odstraňujú bariéry v sociálnych interakciách v tom zmysle, že umožňujú kontakty medzi jednotlivcami, ku ktorým by za iných okolností nedošlo (porov. Ellison – Lampe – Steinfield, 2009). Našli preto uplatnenie aj v obchode. „Podnikateľské aktivity sú dnes bez prezentácie na sociálnych sieťach prakticky nemožné“ (Brown, 2009, citované podľa Sladkayová – Krejčíková, 2019, s. 41).

V závislosti od typu a vekovej kategórie zákazníkov, ktorých sa podniky snažia osloviť, sa ich marketingové aktivity v rôznej miere prenášajú aj do virtuálneho sveta. Podľa údajov z mája 2021 „využíva nejakú sociálnu sieť aspoň raz za mesiac 86 percent populácie Slovenska, na dennej báze 61 percent obyvateľov Slovenska“ (HN online). Z nich vo všeobecnosti najznámejšie a najfrekvencovanejšie sú Facebook a Instagram.

V skúmanom priestore sa vyskytlo 5 odkazov na Facebook. V troch prípadoch na cedulkách (z toho raz v kombinácii s odkazom na Instagram a zároveň s uvedením e-mailovej adresy), raz na plagáte a raz na nálepke. V dvoch prípadoch takýto spôsob prezentácie firmy využila prevádzka Trotuart, ktorá ponúka na predaj darčkové predmety s motívmi Banskej Štiavnice, publikácie o meste a okolí v rôznych jazykoch, ale, samozrejme, aj iný tovar. Okrem nej po odkaze na Facebook siahla predajňa odevov BRANDS MADE IN ITALY, taxislužba CORTO TAXI a predajňa interiérových a exteriérových dekorácií DOM & DVOR, ktorá sa na Ulici Andreja Kmeťa vôbec nenachádza, má tu len umiestnený reklamný plagát. Uvádza na ňom adresu prevádzky aj s mapou a GPS súradnicami, čo zatiaľ nie je úplne bežnou praxou, ale tiež to súvisí s rozvojom moderných technológií. Navigácia je totiž buď štandardnou alebo doplnkovou výbavou novších automobilov vyšších tried a rôzne aplikácie v mobilných telefónoch zaručujú jej dostupnosť pre každého užívateľa.

Obr. 5: Nálepka na dverách s odkazom na facebookovú stránku predajne BRANDS MADE IN ITALY, Ulica A. Kmeťa 10 (Fotografia – autorka)

Obr. 6: Reklama taxislužby CORTO s odkazom na facebookovú stránku (Fotografia – autorka)

Obr. 7: Vchod do predajne darčkových predmetov Trotuart, Ulica A. Kmeťa 8 (Fotografia – autorka)

Odkaz na sociálnu sieť Instagram sa v dokumentovanom priestore objavil tiež 5-krát. Z toho raz v súvislosti so spomínanou predajňou suvenírov Trotuart (1 cedulka). Zvyšné 4 výskyty (2-krát na plagáte a 2-krát na áčkovej tabuli) boli zaznamenané v oblasti gastronómie. Keďže sa však týkajú jednej a tej istej prevádzky, nedajú sa robiť žiadne zovšeobecňujúce závery. Ide o kaviareň Buddy's, ktorú vzhľadom na to, že okrem kávy „so sebou“ (tzv. „coffee to go“) ponúka zmrzlinu, varené víno, pečené gaštany, bublinkové wafle,

belgickú čokoládu a, trochu netradične, aj exkluzívne ovocné vína značky Miluron, možno vnímať aj ako stánok rýchleho občerstvenia.

V súvislosti s uvedenými dvomi sociálnymi sieťami je nutné spomenúť hashtagy (alebo heštagy), čiže spojenie mriežky s nejakým kľúčovým slovom, slovami, slovnými spojeniami, frázami, na základe ktorých je možné vyhľadávanie na uvedených sociálnych sieťach. Dva sa nachádzajú na privesku vetrovky vo výkladnej skrini predajne odevov BRANDS MADE IN ITALY a propagujú módnú značku Via Delle Rose – jeden priamo (#VDR), druhý nepriamo (#AS WE ARE). As we are pravdepodobne odkazuje na nejakú marketingovú kampaň uvedenej značky a pri hľadaní vyhodí 8994 málo relevantných výsledkov. Zvyšné tri výskyty sú viac-menej totožné (2-krát #akukavupijestakyzivotzijas; 1-krát # Akú kávu piješ, taký život žiješ) a nachádzajú sa opäť na kaviarni Buddy's. V jednom prípade je tento hashtag umiestnený na strategickom mieste priamo nad okienkom s výdajným pultom, ktoré by malo byť vyhradené pre tabuľu s názvom podniku (pozri obrázok 8). Ide však o istým spôsobom modifikovaný hashtag. Aj keď obsahuje mriežku, ktorá je symbolom a akýmsi poznávacím znakom hashtagov, samotný text za ňou vykazuje odchýlky od ich typickej podoby. Tieto spočívajú vo fakte, že medzi jednotlivými slovami sú medzery, obsahuje veľké začiatkové písmeno a diakritiku. Pri vyhľadávaní takéhoto hashtagu na sociálnych sieťach by sme boli neúspešní, pretože práve písanie slovných spojení bez medzier je pri vyhľadávaní kľúčové. Z hľadiska možnosti medzinárodného vyhľadávania je rovnako zásadné písanie bez diakritiky. Ak by sme zadali do vyhľadávača na Instagrame hashtag bez medzier, ale s diakritikou #akukavupijestakyzivotzijas, jediný relevantný výsledok vyhľadávania, ktorý táto sociálna sieť ponúka, je hashtag #akukavupijestakymsičlovekom. Tento však odkazuje na profil „Dezertína“ užívateľky z Brna, čiže s hľadaným podnikom Buddy's nemá nič spoločné.

Uvedený spôsob komunikácie sa viaže na virtuálny priestor sociálnych sietí, v ktorom má ukotvenie. Výskyt hashtagov v reálnom priestore, dokonca na verejných priestranstvách, je novým, zatiaľ málo rozšíreným fenoménom³. Ich postupné pribúdanie je znakom rozširovania neformálnej komunikácie so spotrebiteľom, ktorej zámerom je cieľené oslovovanie určitého segmentu potenciálnych zákazníkov tým, že sa im prihovori ich jazykom⁴.

Obr. 8: Prevádzka Buddy's, Ulica A. Kmeť'a 22 (Fotografia – autorka)

5.4. QR kódy

Novým vizuálnym a grafickým prvkom vo verejnom priestore sú QR (t. j. Quick Response) kódy. Sú to špecifické dvojdimenzionálne bar kódy tvorené špeciálne usporiadanými malými čiernymi a bielymi štvorcami. Tri väčšie a jeden menší štvorec v rohoch slúžia na informáciu pre čítačku týchto kódov, v ostatných sú zakódované informácie (porov. Porubský, 2014). Ich výskyt teda súvisí výlučne s novými technológiami, konkrétne s rýchlym vývojom mobilných telefónov. Prostredníctvom rôznych aplikácií na čítanie

³ Zaujímavosťou je, že na Kammerhofskej ulici, nadväzujúcej na Ulicu A. Kmeť'a, sa nachádza tabuľka firmy, ktorá má hashtag priamo v názve a je takto zapísaná aj v Obchodnom registri Slovenskej republiky: #BS, s.r.o.

⁴ S hashtagmi a QR kódmi sa stretáva napr. aj Jaromír Krško vo výskumnom priestore Banskej Bystrice na plagáte určenom „predovšetkým mladším klientom, ktorí používajú internet a sociálne siete“ (Krško, 2020, s. 40).

a rozpoznávanie QR kódov sa užívateľ dokáže dostať k informáciám, ktoré by sa na daný nosič nezmestili a v prípade svojho explicitného výskytu na danom mieste by si vyžadovali prítomnosť iného typu nosiča. Okrem iného majú teda akúsi zástupnú funkciu.

V súčasnosti sa v skúmanom verejnom priestore Banskej Štiavnice nachádzajú 4 QR kódy. Jeden je umiestnený na turistickej mape a 3 na lavičkách, ktoré nemožno vnímať len ako stacionárny prvok. Bratislavský samosprávny kraj je toho názoru, že: „*Verejný priestor patrí všetkým a práve lavičky z neho robia obývací priestor pre verejnosť, dávajú jej možnosť na oddych, trávenie času s blízkymi a na vytváranie si vzťahu k mestu. Popri obývacej funkcii by lavičky tiež mali poskytovať multifunkčný potenciál, napríklad ako fyzický element moderujúci pohyb, alebo ako prvok vytvárajúci podmienky na rôzne aktivity vo verejnom priestore*“ (Bratislavský kraj). V tomto duchu sa k funkcii lavičiek postavilo aj mesto Banská Štiavnica. Práve umiestnením QR kódov na lavičky prepojilo ich pôvodnú oddychovú funkciu so vzdelávacou, marketingovou a kultúrnou. Pri posedení na nich sa návštevník mesta môže prostredníctvom načítania QR kódu dostať k informáciám o meste, jeho histórii a pamätihodnostiach bez toho, aby sa pohol z miesta alebo si musel kupovať rôzne materiály v tlačenej podobe a práčne v nich vyhľadávať potenciálne pre neho zaujímavé poznatky.

Obr. 9 a 10: QR kódy na lavičkách na Ulici A. Kmeťa (Fotografie – autorka)

5.5. Informácie o dostupnosti wifi

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že bezdrôtové internetové pripojenie nadobúda v každodennom živote súčasnej spoločnosti obrovský význam. Umožňuje rýchle a efektívne získavanie informácií, komunikáciu z ktoréhokoľvek miesta s dostatočným sieťovým pokrytím, flexibilitu pri riešení naliehavých pracovných úloh na diaľku a jednoduché spojenie s okolitým svetom. Súčasťou mobilných paušálov sú už štandardne aj rôzne veľké dátové balíky, umožňujúce internetové pripojenie tiež v zahraničí. Z ekonomického hľadiska je však pre pripojenie mimo územia domovskej krajiny výhodnejšie využitie miestneho wifi. Podniky sa snažia lákať zákazníkov (okrem iného) na voľne dostupné internetové pripojenie, ktoré je určitým bonusom k ponúkaným tovarom a poskytovaným službám a predstavuje istú formu konkurenčnej výhody oproti prevádzkam s ponukou rovnakých alebo porovnateľných produktov a služieb. Tento fakt sa následne premieta do jazykovej krajiny, pričom mení jej podobu. Je totiž potrebné naň v dostatočnej miere vizuálne upozorniť. Kaviareň TROTUAR CAFE na propagáciu bezplatného internetového pripojenia vo svojich priestoroch využila pomerne malú nálepku umiestnenú na výklade v tesnej blízkosti dverí, kde si ju zákazník všimne až tesne pred vstupom dovnútra. Kaviareň Divná pani na ponuku bezplatného internetu upozorňuje na áčkovej tabuli vyloženej na chodníku pred svojou prevádzkou, pričom táto je dvojazyčná – jedna strana tabule je v slovenskom, druhá strana v anglickom jazyku, predmetná informácia sa na nej teda vyskytuje 2-krát. Najviac do propagácie bezplatného internetového pripojenia vo svojej prevádzke zjavne investovala cukráreň a zmrzlináreň Moja Marina. Nad vchodom do svojich priestorov umiestnila výstrčku s nápisom WiFi, viditeľnú z väčšej diaľky a lákajúcu zákazníkov, ktorí si pri zmrzline, čaji, káve a koláči chcú alebo možno potrebujú vybaviť nejaké nevyhnutné pracovné záležitosti alebo len pridať na sociálne siete fotografie a dojmy z aktuálneho aktívne stráveného dovolenkového dňa. Ako vidíme, vo všetkých prípadoch ide o gastronomické prevádzky (2 kaviarne a cukráreň), v ktorých ponuka takejto doplnkovej služby pravdepodobne vedie k zvyšovaniu tržieb tým, že sa zákazník v danej prevádzke zdrží dlhšie, a tým pri posedení aj viac skonzumuje.

Obr. 11: Výklad kaviarne TROTUAR CAFE, Ulica A. Kmeť 14 (Fotografia – autorka)

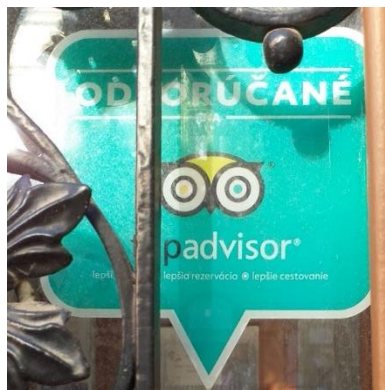
Obr. 12: Áčková tabuľa kaviarne Divná pani v slovenskom jazyku, Ulica A. Kmeť 8 (Fotografia – autorka)

Obr. 13: Áčková tabuľa kaviarne Divná pani v anglickom jazyku, Ulica A. Kmeť 8 (Fotografia – autorka)

Obr. 14: Výstrčka cukrárne Moja Marina, Ulica A. Kmeť 9 (Fotografia – autorka)

5.6. Odkazy na portály pre cestovateľov

Okrem pridávania fotografií a zážitkov z pobytu v konkrétnom meste na sociálne siete sa rozšírilo aj pisanie recenzií na rôzne internetové portály súvisiace s cestovným ruchom, prípadne hodnotenie konkrétnych ubytovacích zariadení a gastronomických prevádzok prostredníctvom rôznych aplikácií. Pravdepodobne najznámejšími sú internetová stránka a mobilná aplikácia Tripadvisor a internetová stránka Booking.com. Vzhľadom na ich celosvetové rozšírenie a obrovský počet užívateľov ich cestovatelia považujú za relevantný zdroj informácií o kvalite poskytovaných služieb v konkrétnych zariadeniach. Odporúčania na nich sa preto využívajú ako marketingový prostriedok na prilákanie najmä zahraničných zákazníkov, a to formou umiestnenia nálepky na vchode do priestorov daného podniku. Na monitorovanom území Banskej Štiavnice sme na predmetnú nálepku Tripadvisor natrafili 2-krát, raz v slovenskej a raz v anglickej verzii. Išlo o kaviareň Stará škola a Hotel Bristol (Obrázok 15 a 16). Na vchodových dverách Hotela Bristol sa nachádza tiež nálepka Booking.com s bodovým hodnotením (Obrázok 17).

Obr. 15: Nálepka na vchodových dverách kaviarne Stará škola, Ulica A. Kmeť 9 (Fotografia – autorka)

Obr. 16: Nálepka na vchodových dverách Hotela Bristol, Ulica A. Kmeť 11 (Fotografia – autorka)

Obr. 17: Nálepka na vchodových dverách Hotela Bristol, Ulica A. Kmeť 11 (Fotografia – autorka)

6. Záver

Jazyková krajina prechádza v priebehu času rôznymi – väčšími či menšími – zmenami. Jej vytváranie a pretváranie je „nadčasovým javom“ (porov. Dobřík, 2020, s. 127). Charakter jazykovej krajiny ovplyvňujú rozličné faktory a fenomény. Jedným z nich je rozmach technológií, najmä internetu a s ním spojených

sociálnych sietí. Tieto patria k tzv. novým médiám, ktoré „*medzičasom ovplyvňujú celý náš život*“ (Schwarzová, 2004, s. 120). Informácie o internetových stránkach, e-mailových adresách a prítomnosti firiem na sociálnych sieťach sa stali neoddeliteľnou súčasťou ich prezentácie, viditeľnou v jazykovej krajine. Okrem informačnej a marketingovej funkcie majú tieto odkazy aj zástupnú funkciu. Zastupujú celý obsah uvedených stránok, čím umožňujú využívanie iných typov nosičov na jeho prezentáciu. Cieľom predkladanej štúdie je priblížiť vzrastajúci význam nových médií a technológií ako komunikačného nástroja, ktorý ovplyvňuje a mení vzhľad jazykovej krajiny.

To, ako nové technológie priamo prispievajú k zmene jazykovej krajiny, je popísané vyššie. Neodškriepiteľný je tiež ich nepriamy vplyv na jej výzor. Tento však nie je úplne objektívne a presne kvantifikovateľný, pretože pod ním rozumieme existenciu rôznych nálepiek, plagátov, ceduliek, oznamov, ktorými sú niekedy doslova vytapetované vchodové dvere a výkladné skrine niektorých prevádzok. Súvisí to s relatívnou finančnou nenáročnosťou a s ňou spojenou všeobecnou ľahkou dostupnosťou spomínaných technológií, ako sú osobné počítače, tablety, laserové tlačiarne, skenery, digitálne fotoaparáty a mobilné telefóny so zabudovanými fotoaparátmi a napojením na internet. Tieto umožňujú rýchlu a lacnú tvorbu uvedených prvkov jazykovej krajiny vo vlastnej réžii podnikov a prevádzok s relatívne vysokou kvalitou a estetickou hodnotou. S profesionálnymi riešeniami sa stretávame predovšetkým pri rôznych formách vývesných tabúl, baneroch, plachtách, citylightoch, vlajkách, výstrčkách, vývesných štítoch, kobercoch, niektorých plagátoch a pevných (nemenných) častiach prenosných čiernych tabúl, na ktoré sa píše kriedou. Dalo by sa povedať, že ľahká finančná dostupnosť pomerne kvalitných technológií vedie k tvorbe istej formy vizuálneho smogu na verejných priestranstvách.

Použitá literatúra

- ANDROUTSOPOULOS, J. 2014. Computer-mediated Communication and Linguistic Landscapes. In: *Research Methods in Sociolinguistics: A Practical Guide*. New York : John Wiley & Sons, 2014, s. 74-90.
- BACKHAUS, P. 2006. Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. In: *International Journal of Multilingualism*, 2006, roč. 3, č. 1, s. 52-66.
- BAJUSOVÁ, M. 2016. Technikgestützte mündliche Kommunikation. In: Z. Bohušová: *Aspekte der Mündlichkeit. Ein Studienbuch*. Nümbrecht : KIRSCH-Verlag, 2016, s. 133-145.
- BAJUSOVÁ, M. – BOHUŠOVÁ, Z. 2018. Neue Medien im Fremdsprachenunterricht. In: *Sprache & Sprachen*, 2018, č. 48, s. 1-17.
- BAJUSOVÁ, M. 2021. (Fremd-)Sprachen im öffentlichen Raum von Banská Štiavnica: Eine Linguistic-Landscape-Studie. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2021, roč. 13, č. 1, s. 23-39.
- BEN-RAFAEL, E. 2009. A sociological approach to the study of linguistic landscapes. In: *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London : Routledge, 2009, s. 40-55.
- BRATISLAVSKÝ KRAJ: Lavičky sú jedným z najvýznamnejších miestotvorných prvkov v každom meste. [Online]. [Cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://bratislavskykraj.sk/lavicky-su-jednym-z-najvyznamnejších-miesto-tvorných-prvkov-v-kazdom-meste/>.
- BROWN, R. 2009. *Public Relations and the Social Web: How to Use Social Media and Web 2.0 in Communications*. London : Kogan Page Publishers, 2009.
- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue*, 2020, č. 2, s. 127-138.
- DOMKE, CH. 2014. *Die Betextung des öffentlichen Raumes. Eine Studie zur Spezifik von Meso-Kommunikation am Beispiel von Bahnhöfen, Innenstädten und Flughäfen*. Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 2014.
- EDELMAN, L. 2006. The linguistic landscape of Kalverstraat: A pilot study. [Online]. [Cit. 2020-10-26]. Dostupné na https://www.researchgate.net/publication/240623081_The_linguistic_landscape_of_Kalverstraat_A_pilot_study.
- ELLISON, N. B. – LAMPE, C. – STEINFELD, CH. 2009. Social Network Sites and Society: Current Trends and Future Possibilities. [Online]. [Cit. 2020-10-26]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/274412069_Social_Network_Sites_and_Society_Current_Trends_and_Future_Possibilities.
- FAULSTICH, W. 1994. *Grundwissen Medien*. München : Fink, 1994.
- FERENČÍK, M. 2013. English in the 'Glocalized' World: English Language Profile of a Local Linguistic Landscape from a pluriparadigmatic Perspective. In: *Language, literature and culture in a changing*

- transatlantic world II. Part I: Linguistics, translation and cultural studies*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 27-44.
- GLADIŠ, M. 2010. Sociálne siete ako masovokomunikačné médiá – áno či nie? In: *Médiá a text 3*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 40-48.
- HN online: Králi sociálnych sietí na Slovensku: Facebook, Youtube a Instagram. [Online]. [Cit. 2021-06-14]. Dostupné na: <https://strategie.hnonline.sk/marketing/2349341-krali-socialnych-sieti-na-slovensku-facebook-youtube-a-instagram>.
- HUEBNER, T. 2016. Linguistic landscape: History, trajectory and pedagogy. MANUSYA: Journal of Humanities. Special Issue No. 22. [Online]. [Cit. 26.10.2020]. Dostupné na: http://www.manusya.journals.chula.ac.th/files/essay/4.%20Linguistic%20Landscape%20History,%20Trajectory%20and%20Pedagogy_Thom_p.%201-11.pdf.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatlumočníkú a prekladateľu, 2020, s. 16-23.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatlumočníkú a prekladateľu, 2020, s. 29-35.
- KARAGIANNAKIS, E. 2012. Arbeiten mit Podcasts im DaF-Unterricht mit Kindern und Jugendlichen. In: *DaFiU, Zeitschrift des UDG*, 2012, roč. 16, č. 25, s. 3-6.
- KOVÁČOVÁ, M. 2013. Neue Medien im DaF-Unterricht. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2013, č. 1, s. 56-70.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (Na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu, 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatlumočníkú a prekladateľu, 2020, s. 36-46.
- LAIHONEN, P. 2014. Hungarian private linguistic landscape in South-West Slovakia. In: *Dangers and developments: On language diversity in a changing world: Studies in European language diversity 34*. Mainz : ELDIA, 2014, s. 85-105.
- LAIHONEN, P. 2015a. Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: *Dimensions of sociolinguistic landscapes in Europe: Materials and methodological solutions*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2015, s. 171-198.
- LAIHONEN, P. 2015b. Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21.-22.5.2014 v Bratislave. Sociolinguistica Slovaca 8*. Bratislava : Veda, 2015, s. 280-301.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, roč. 16, č. 1, s. 23-49.
- PETKOVA, M. 2017. Linguistic landscapes in der Innerschweiz: Dialekt, Toponyme und heraldische Zeichen als Ausdruck von Raumzugehörigkeit. In: *Linguistik Online*, 85/6. [Online]. [Cit. 2020-10-26]. Dostupné na: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/4085>.
- PORUBSKÝ, Š. 2014. Čo je to QR kód, na čo je dobrý a ako ho používať? [Online]. [Cit. 2021-06-14]. Dostupné na: <https://techbox.dennikn.sk/temy/co-je-to-qr-kod-na-co-je-dobry-a-ako-ho-pouzivat/>.
- RATZKE, D. 1982. *Handbuch der Neuen Medien: Information und Kommunikation, Fernsehen und Hörfunk, Presse und Audiovision, heute und morgen*. Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1982.
- ROSENBAUM, Y. – NADEL, E. – COOPER, R. L. – FISHMAN, J. A. 1977. English on Keren Kayemet Street. In: *The Spread of English*. New York : Newbury House, 1977, s. 179-196.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7.9.2012 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 157-167.
- SCHULZE, I. 2019. *Bilder, Schilder, Sprache. Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum*. Tübingen : Narr Francke Attempto, 2019.
- SCHWARZOVÁ, E. 2004. Neue Medien – eine Brücke, die in die Zukunft führt. In: *Sammelband der Beiträge der VII. Tagung des Verbandes der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei*. Banská Bystrica : Verband der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei SUNG, 2004, s. 120-123.

- SIDOROVÁ, M. a kol. 2017. *Nová Obchodná. Sprievodca pravidlami umiestnenia reklamných a informačných zariadení na Obchodnej ulici a v okolí*. Bratislava : Obchodná ulica a okolie, o. z., 2017.
- SITA: Sociálne siete sú na Slovensku obľúbené, podľa prieskumu ich využíva takmer 60 percent ľudí. [Online]. [Cit. 2021-06-14]. Dostupné na: <https://www.webnoviny.sk/takmer-60-percent-slovakov-vyuziva-socialne-siete-vplyva-z-prieskumu/>.
- SITA: Firmy už používajú sociálne médiá, zatiaľ však skôr experimentujú. [Online]. [Cit. 2021-06-15]. Dostupné na: <https://tech.sme.sk/c/5595012/firmy-uz-pouzivaju-socialne-media-zatial-vsak-skor-experimentuju.html?ref=pocitace.sme.sk>.
- SLADKAYOVÁ, M. – KREJČÍKOVÁ, K. 2019. Využívanie sociálnych sietí vybranými mimovládnymi organizáciami v Slovenskej republike. In: *Trendy v podnikaní – Business Trends*, 2019, roč. 9, č. 3, s. 41-45.
- SONG, CH. 2016. Linguistic Landscape and Space: A Multimodal Analysis of Linguistic landscape in Robot Open Space. In: *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 2016, roč. 5, č. 6, s. 90-98.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 67-85.
- TREND: Kamera domu sníma ulicu. Môže? [Online]. [Cit. 2021-06-14]. Dostupné na: <https://www.trend.sk/financie/kamera-domu-snima-ulicu-moze>.
- VAN MENSEL, L. – VANDENBROUCKE, M. – BLACKWOOD, R. 2017. Linguistic Landscapes. In: *Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford : Oxford University Press, 2017, s. 423-449.
- WANG, J. 2015. Linguistic Landscape on Campus in Japan: A Case Study of Signs in Kyushu University. In: *Intercultural Communication Studies XXIV/1*, 2015, s. 123-144.

Autorka príspevku

PhDr. Ing. **Miroslava Bajusová**, PhD.

Katedra germanistiky

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: miroslava.bajusova@umb.sk

KOGNITÍVNE A PRAGMATICKE ASPEKTY JAZYKOVEJ KRAJINY¹

Zdenko Dobrik

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The author pays attention to the linguistic landscape from a cognitive and pragmatic perspective in order to find answers to the question about the linguistic landscape representation. Answers are rather general and refer to towns included in the project. The author uses various examples to show, that certain conceptual schemes of the view of the world and pragmatics of social doing of the linguistic landscape creators are present in the linguistic landscape and they are closely linked.

Key words: linguistic landscape, structure of the view of the world, conceptual schemes, cycle, linkage

1. Úvod

Príspevok nadväzuje na doteraz publikované príspevky o jazykovej krajine tých miest, ktoré sú súčasťou projektu APVV 18-0115 (Gašová, 2020; Jesenská, 2020; Ištók – Tóth, 2020; Jurčáková, 2020; Krško, 2020; Lauková, 2020; Lauková – Molnárová, 2020; Molnárová, 2020; Štefaňáková, 2020; Tóth, 2020). Zámerom príspevku je dať čiastočnú odpoveď na otázku, prečo je jazyková krajina taká, aká je. V súvislosti s ňou upriamime pozornosť na niektoré kognitívne² a pragmatické aspekty, ktoré sa podieľajú na vytváraní jazykovej krajiny. Nepôjde pritom o prirodzenú spontánnu interpretáciu jazykovej krajiny, ktorá patrí do kompetencie laikov, ale o reflexívnu interpretáciu, ktorá vychádza aj z niektorých historických sociokultúrnych znalostí.

2. Jazyková krajina ako verejná urbánna komunikácia, verejný text

Začneme tromi vyjadreniami Wolfganga Schulzeho, ktoré sú obsiahnuté v jeho žiadosti o udelenie grantu APVV, pretože každé z nich súvisí určitým spôsobom s názvom príspevku a hľadaním odpovede na položenú otázku. Prvé z vyjadrení sa vzťahuje na zameranie projektu: „[...] projekt sa týka **verejnej urbánnej komunikácie**, vnímajúc verejné označenia vytvorené nápismi, resp. jazykovými prostriedkami (dopravné značenie, verejné bilbordy, názvy ulíc, názvy miest, komerčné označenia názvov obchodov a štátnych atď.) ako informačné jednotky, ktoré môžu byť ako celok považované za **verejné texty**, s ktorými sa **okoloidúci stretávajú**.“ Druhé vyjadrenie má charakter hypotézy: „Východisko projektu tvorí hypotéza, že konkrétna intraurbánna jazyková krajina reprezentuje **semiotický svet**, pre ktorý je charakteristický vysoký stupeň **multimodality**, zastrešujúci jednak **tradičný a jednak kreatívny aspekt verejnej komunikácie**.“ Tretie vyjadrenie počíta tiež s možnosťou využitia diachrónneho poznávacieho prístupu pri opise a reflexívnej interpretácii jazykovej krajiny, ktorý je v komplementárnom vzťahu so synchronným prístupom: „Okrem toho budú zastúpené v čo najväčšej možnej miere dokumenty dokladajúce **skorší charakter jazykovej krajiny** tak, ako je tento zachovaný prostredníctvom historických fotografií, alebo iných zdrojov, s cieľom sprístupniť **diachrónnu perspektívu** jazykovej krajiny.“ Z predchádzajúcich vyjadrení W. Schulzeho považujeme za podstatné v kontexte tohto príspevku, a to najmä vo vzťahu k metodológii výskumu jazykovej krajiny, nasledujúce jej charakteristiky: jazyková krajina ako verejná urbánna komunikácia, jazyková krajina ako verejný text (verejné texty), s ktorými sa okoloidúci stretávajú, jazyková krajina ako reprezentant semiotického sveta s vysokým stupňom multimodality. V spojitosti s týmito charakteristikami jazykovej krajiny je opodstatnené a prirodzené uvažovať o nej, opisovať a vysvetľovať si ju v duchu *komunikačného chápania textu*, ktoré je úzko prepojené s

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu APVV 18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

² V kognitívnej vede, aj napriek vzájomnej rivalite a nekompromisnej kritike, koexistujú v súčasnosti tri hlavné paradigmy: *symbolová* (podľa nej sa myseľ podobá na digitálny počítač, ktorý má k dispozícii symbolové reprezentácie a manipuluje s nimi podľa určitých syntaktických pravidiel), *konekcionistická* (v rámci ktorej sa kognitívne funkcie modelujú pomocou umelých neuronových sietí inšpirovaných vlastnosťami mozgu) a *paradigma stelesnenej kognície*, ktorá kladie dôraz na senzomotorickú inteligenciu a ukotvenosť kognície v materiálnom a sociálnom prostredí (Rybár a kol., 2012). V kontexte výskumu jazykovej krajiny vzniká priestor na uplatnenie paradigmy stelesnenej kognície, pretože ide o ukotvenosť kognície v materiálnom a sociálnom prostredí.

pragmatikou. Pragmatiku zámerne nespájame len s atribútom lingvistická, lebo jazyková krajina je semioticky heterogénny komunikát. Komunikačné chápanie textu vychádza z predstavy, že text sa konštruuje, a preto sa má vysvetľovať ako nástroj ľudského konania, ktoré začína zámerom (intenciou) autora textu smerujúcim k jednotlivým výpovediam a ich významovým vzťahom, čo sa označuje ako pragmatika textu. Ako je všeobecne známe (lingvistická) pragmatika si všíma nielen producentov, ale aj recipientov textu, ktorý vnímajú (interpretujú) text holisticky i modulovo a následne reagujú na zábery autora textu rôznym spôsobom – pozitívne, negatívne či indiferentne.

3. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny

V rámci komunikačno-pragmatického prístupu k textu možno poukázať v určitých prípadoch – jazyková krajina je jedným z nich – na kognitívnu dimenzie textu, t. j. na význam všeobecného, špecifického a kultúrneho vedenia o svete pri tvorbe a porozumení textu (Nekula, 2017). Mark Johnson, autor jednej z fundamentálnych publikácií o kognitívnej lingvistike *The Body in the Mind* (1987) sa zaoberal konceptuálnymi schémami *cyklus, spojenie, centrum a periféria, celok a časť nádoby*, ktoré tvoria podložie nášho pojmového systému – štruktúru nášho videnia sveta. Tieto schémy vychádzajú z našej telesnej a priestorovej skúsenosti. K poznaniu konceptuálnych schém dospel Johnson a ďalší na základe skúmania významovej štruktúry slov, ich prenesených významov, slovných spojení, frazeologizmov (Vaňková, 2007).

Skôr, ako sa dostaneme k niektorým z nich, treba zdôrazniť, že štruktúru nášho videnia sveta nemožno chápať iba tradične, t. j. v zmysle odrazovej teórie, ale aj v zmysle teórie sociálneho konštruktivismu. Táto teória vysvetľuje realitu a významy ako sociálne konštrukty, ktoré nie sú stále, neustále sa menia v procese interakčného sociálneho a teda aj jazykového konania rôznych sociálnych skupín aj jednotlivcov, ktoré majú rôzne záujmové a hodnotové svety, pričom každá skupina, resp. každé individuum sa usiluje o ich presadenie (Dobřík, 2020).

Vytváranie jazykovej krajiny s prívlastkom multimodálna³ sa uskutočňuje na pozadí niektorých konceptuálnych schém, ktoré sú úzko prepojené s pragmatikou sociálneho konania a symbolickým interakcionizmom autorov a recipientov jazykovej krajiny. Než k nim bližšie prejdeme, je podstatné povedať, že jeden a ten istý subjekt (sociálny aktér) často vystupuje tak v roli recipienta, a zároveň aj v roli autora jazykovej krajiny. Recipienti jazykovej krajiny rozhodujú o jej podobe, t. j. do akej miery zostane zachovaná alebo ako sa zmení. V nasledujúcej časti príspevku sa zameriame na konceptuálnu schému cyklus a schému spojenie.

3.1. Konceptuálna schéma cyklus v kontexte jazykovej krajiny

V *Slovníku cizích slov* sa o. i. uvádza, že cyklus je založený na pravidelne opakujúcich sa zmenách, obdobiach, etapách, dejoch, akciách, postupoch, pracovných úkonoch (Klimeš, 1981, s. 94). S biológiou sa spája životný cyklus, bunkový cyklus, jadrový cyklus, cyklus je prítomný v chémii, fyzike, matematike a informatike. Zmeny v hospodárstve sú spravidla cyklické, aj plynutie času je cyklické. Niektoré zmeny v jazykovej krajine sú tiež prejavom cyklického plynutia času. Od polovice jarného obdobia približne až do polovice jesene sa spolupodieľame s majiteľmi kaviarní a reštaurácií na presune spoločenského života z interiéru do exteriéru – do ulíc a na námestia. Tento presun je sprevádzaný určitými zmenami v jazykovej krajine. Okrem jedálnych a nápojových lístkov na terasových stoloch umiestňujú majitelia kaviarní a reštaurácií pútače, stojany najmä s ponukou jedál a nápojov s jasným zámerom – uspokojiť potreby či želania zákazníkov aj seba samých. Podobne je to v prípade predaja kníh, aspoň v niektorých mestách. Cyklické zmeny v jazykovej krajine podmienené striedaním ročných období boli do roku 1989 iba ojedinelé z dôvodu nepružného centrálne riadeného hospodárstva, ktorému chýbal podnikateľský duch. Okrem toho nebola pripravená na cyklické zmeny jazykovej krajiny tohto druhu infraštruktúra centier slovenských miest. Pešie zóny neexistovali, prechádzala nimi hlučná doprava, ktorá by bola zaiste rušila návštevníkov kaviarní a reštaurácií. K cyklickým zmenám v

³ Termín multimodalita sa začal používať v 20. rokoch 20. storočia v psychológii vnímania. Označuje spoluúčasť zmyslových vnemov napr. zrakových, sluchových na celkovej perpepcii, vrátane efektu vzájomného ovplyvňovania. V lingvistike sa rozšíril tento termín v 90. rokoch minulého storočia zásluhou prác z oblasti sociálnej semiotiky. Predstavitelia sociálnej semiotiky uznávajú, že termín multimodalita slúži na označenie skúmaného javu, t. j. na označenie integrovaného využitia semioticky rôznorodých komunikačných prostriedkov a nie je spätý s konkrétnym teoretickým rámcom (Kaderka, 2017).

multimodálnej jazykovej krajine patria zmeny vo výkladných priestoroch obchodov, ktoré sa zameriavajú najmä na predaj sezónnych tovarov, najmä textilu a obuvi.

Cyklické zmeny v jazykovej krajine tiež súvisia s pripomínaním si výročí a okrúhlych výročí historických a spoločenských udalostí. Ciele ich organizátorov boli v minulosti rôzne: od prehĺbenia spolupatričnosti a súdržnosti národa až po upevnenie politickej moci.

V kontexte projektu je najvýstižnejšie spomenúť každoročné oslavy Sviatku práce, lebo bola s nimi spojená badateľná zmena centra všetkých slovenských miest, teda aj tých, ktoré sú predmetom výskumu. Do roku 1989 ich organizovala vtedajšia politická moc, ktorá sa snažila prostredníctvom nich udržiavať a upevňovať si mocenský vplyv. O prvomájovej podobe multimodálnej jazykovej krajiny sa podrobnejšie zmienime v nasledujúcej časti textu, ktorá hovorí o konceptuálnej schéme spojenie.

3.2. *Konceptuálna schéma spojenie v kontexte jazykovej krajiny*

Spojenie prináša nepretržité a tiež často rôzne benefity: univerzálne – vzťahujúce sa na prežitie alebo kvalitu života ľudského rodu, skupinové aj individuálne benefity. Spojenie je predpokladom počatia a zdarného príchodu človeka na tento svet. Koncept spojenia sa prejavuje navonok všade, kde sa len pozrieme. V obytných, kancelárskych priestoroch, záhradách je spojených mnoho predmetov pomocou skoby, klinca, lepidla, povrazu s inými predmetmi, aby fungovali funkčne a esteticky (Vaňková, 2007, s. 66 – 67). Koncept spojenia sa prejavuje nielen v sociálnom, ale aj v jazykovom konaní. Pred nedávnou návštevou pápeža sa objavili v médiách myšlienky o tom, že návšteva pápeža môže pomôcť spojiť rozhádanú krajinu, že po jeho návšteve snád o niečo ľahšie nájdeme cestu k sebe. Bežne sa stretávame s vyjadreniami, že rodina musí držať spolu, že národ musí držať spolu, že ľudstvo musí držať spolu. Koncept spojenie sa prejavuje azda nepretržite tiež v jazykovej krajine v rôznej podobe. Jednou z nich boli (aj sú) prvomájové heslá. Heslá sú spolu s prísloviami, porekadlami, aforizmami, epigramami a sloganmi súčasťou didaktických umeleckých žánrov.

Obr. 1: Prvomájová oslava v Banskej Štiavnici. Zdroj: Z fotoarchívu Ivana Ladzianskeho. [Dostupné online]

„Heslo je zvrät, ktorým sa v pregnantnej forme, najčastejšie expresívne posudzuje vec, vyjadruje sa k programu, k veci, k dobe, k situácii a podobne“ (Mistrík, 1989, s. 531). Prototypovým prvomájovým (a nielen prvomájovým) heslom bolo do roku 1989 *Proletári všetkých krajín spojte sa*. Vychádzajúc z viacerých dostupných fotomateriálov sa ukazuje, že heslo bolo súčasťou prísne unifikovaného dizajnu hlavných prvomájových tribún v mnohých mestách. Spolu s ikonickými znakmi – portrétmi K. Marxa, F. Engelsa, V. I. Lenina a K. Gottwalda i štátnymi symbolmi – československou a sovietskou zástavou tvorilo „multimodálnu syntagmu“⁴ tribúny.

⁴ Termín multimodálna syntagma zavádzame prvýkrát v tomto texte ako pracovné označenie, vyjadrujúce spojenie dvoch alebo viacerých multimodálnych znakov, t. j. jazykových aj iných znakov, ktoré odrážajú a konštruujú význam určitého konceptu. Dosiaľ sme sa s týmto termínom v odbornej literatúre nestretli.

Obr. 2: Novembrové oslavy v Banskej Bystrici. Zdroj: Tibor Babjak. TASR. [Dostupné online]

Z perspektívy vtedajšej moci bolo cieľavedome premyslené zaradenie ikonických portrétov vodcov proletariátu a spravodlivého sveta do dizajnu tribúny. Vychádzalo z kognitívnej úrovne (znalostí) priemerného občana, ktorý dokázal spoznať portréty týchto osôb a ich význam, pretože sa s nimi opakovane stretával v učebniciach spoločenskovedných predmetov od základnej školy. Taktiež vychádzalo zo znalostí psychológie, že vnímanie ikon (obrazu) je intenzívnejšie a zážitkovejšie než vnímanie jazykového textu, t. j. ich mien. Preto boli súčasťou multimodálnej krajiny 1. mája aj ikony kosáka a kladiva, ktoré boli symbolmi robotníckej triedy a družstevného roľníctva.

K ďalším heslám, ktoré patria z perspektívy kognitívnej prototypovej sémantiky do centra lexikálnej kategórie „prvomájové heslá“ boli: *So Sovietskym zväzom na večné časy*; *Nech žije nerozborné priateľstvo so Sovietskym zväzom, našim osloboditeľom*; *So Sovietskym zväzom za trvalý mier*; *Sovietsky zväz – náš najvernejší spojenec*. Aj v tomto prípade jazykové stvárnenie konceptu „spojenie“ intenzifikovali národné symboly – zástavy ČSSR a ZSSR, ktoré boli upevnené po obidvoch stranách okien najmä na verejných budovách. V Banskej Štiavnici okrem zoskupenia/zhluku zástav všetkých socialistických štátov ako prejav ich vzájomného spojenia umiestnili nad tribúnou ešte aj heslo *Pozdravujeme bratský ľud socialistických krajín* (Ladziarsky, 2010). V syntagme *bratský ľud* je implikovaná v adjektíve bratský prototypová znalosť, že bratia sú tí, ktorí držia spolu, t. j. sú spojenci (spojení).

V niektorých heslách bol koncept spojenia vyjadrený „iba“ implicitne. Jedným z príkladov je „univerzálne heslo“, ktoré sa objavovalo v mnohých československých mestách najmä bezprostredne po roku 1948 a v päťdesiatych rokoch: *Kto teraz stojí na chodníku, nemiluje republiku*. Podstatná nie je sémantika hesla (povedané), ale pragmatická stránka hesla, t. j. mienené: *Pridaj sa k nám, spoj sa s nami*. Túto výzvu možno interpretovať v priamom slova zmysle, t. j. pridaj sa k nám do sprievodu i v prenesenom zmysle slova, t. j. neváhaj a stotožni sa s našimi cieľmi a hodnotami a spolu s nami vytváraj novú spoločnosť. Multimodalita jazykovej krajiny sa prejavovala tak, že jazykové stvárnenie spojenia bolo zvýrazňované či intenzifikované spojením jazykových národných symbolov – zástav obidvoch krajín.

Konceptuálna schéma spojenia je prítomná aj v súčasnej jazykovej krajine. Ide napríklad o vývesné tabule pripevnené na mnohých budovách, ktoré informujú, že ich rekonštrukcia bola *spolufinancovaná* z určitého operačného programu EÚ. Ich súčasťou je aj ikona zástavy EÚ, ktorá sama o sebe vyjadruje spojenie prostredníctvom 15 žltých hviezdíček. V minulosti, keď súčasťou EÚ bolo 15 krajín, každá hviezdíčka symbolizovala jednu krajinu. Po ďalšom rozširovaní EÚ o nové členské krajiny zostal počet hviezdíček nezmenený.

4. Záver

Zmeny v multimodálnej jazykovej krajine súvisia s pragmaticky zameraným sociálnym, a teda aj jazykovým konaním, ktoré je úzko prepojené s niektorými konceptuálnymi schémami. Čiastočne sme poukázali na to, akým spôsobom sa prejavuje na podobe jazykovej krajiny konceptuálna schéma cyklus a konceptuálna schéma spojenie v spojení s pragmaticky zameraným konaním jej tvorcov. Predpokladáme, že mnohé zistenia sa vzťahujú aj na jazykovú krajinu maďarských miest, v menšom rozsahu aj nemeckých miest. Téma príspevku nie je uzavretá a budeme ju ďalej rozvíjať s dôrazom na tieto aj ďalšie konceptuálne schémy i na pragmatiku konania tvorcov jazykovej krajiny.

Použitá literatúra

- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue – časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2020, roč. 11, č. 2, s. 127-138.
- DOBRÍK, Z. 2020. Konštruovanie významov v koronavírusovej komunikácii. In: *Slovenská reč*, 2020, roč. 85, č. 3, s. 307-323.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019 In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 16-23.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 24-28.
- JOHNSON, M. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago and London : University of Chicago Press.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 29-35.
- KLIMEŠ, L. 1981. *Slovník cizích slov*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 36-46.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 47-54.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB Belianum, 2020, s. 97-111.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách. Na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 60-66.
- RYBÁR, J. a kol. 2012. *Kognitívne paradigmy*. Bratislava : Európa, 2020.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 67-85.
- TÓTH, S. J. 2021. Teoretické a metodologické východiská triedenia a spracovania jazykovej krajiny na príklade Békešskej Čaby a Komárna In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. (eds. József Demmel – Kristína Estera Szudová – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová) Acta Partis Minoris Slovacae Békešská Čaba: VÚSM, 2021, s. 375-391.
- VAŇKOVÁ, I. 2007. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirození svět)*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe. Nakladatelství Karolinum, 2007.

Internetové zdroje

- BABJAK T. TASR. [Online]. [Cit. 2021-07-10]. Dostupné na: <https://bystrica.dnes24.sk/galeria/foto-novembrove-oslavy-na-bystrickom-namesti-52734/fotografia-1?page=21>
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Forma inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade *Krčmy na Zelenej* v Bratislave. In: *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Zborník príspevkov z 5. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie = Proceedings of the 5th International Scientific

- Conference. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm EÚ v Bratislave, s. 69-82. [Online]. [Cit. 2021-07-10].
Dostupné na: <https://conferences.euba.sk/jazykapolitika/aktualny-rocnik#zuzana-gasova>
- KADERKA, M. 2017. Multimodální komunikace. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, P., – Nekula, M., – Pleskalová, J. Brno, MU. [Online]. [Cit. 2021-07-10]. Dostupné na:
<https://www.czechency.org/slovník/MULTIMOD%C3%81LN%C3%8D%20KOMUNIKACE>
- LADZIANSKY, I. st. 2010. 1.máj Banská Štiavnica, 70. roky. Z fotoarchívu Ivana Ladzianskeho, st. [Online].
[Cit. 2021-07-10]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=lchhYDCyrDQ> [cit. 2. 10. 2021].
- NEKULA, M. 2017. Text. In: (Ed.) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. [Online]. [Cit. 2021-07-10]. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/TEXT>

Autor príspevku

doc. PaedDr. **Zdenko Dobřík**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: zdenko.dobrik@umb.sk

ROZMANITOSŤ JAZYKOVEJ KRAJINY BRATISLAVY¹

Zuzana Gašová

Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Abstract: The aim of the article is to present a selected area of the language landscape of Bratislava with an emphasis on its diversity. The concept of linguistic landscape is based on the characteristics given by Landry and Bourhis (1997, 25). The theoretical and methodological basis is formed by the typology originally proposed by Ilona Schulze (2021 [2020]), in which various categories are represented with the intention of capturing the character of the language landscape of the studied area as comprehensively as possible. The article presents the individual categories in their specific form based on the material collected in the monitored area. Attention is paid to both frequently occurring and specific phenomena and their analysis.

Key words: linguistic landscape, Bratislava, diversity of linguistic landscape, sign

1. Úvod – rámcové údaje a ciele skúmania

Podnetom pre skúmanie jazykovej krajiny Bratislavy a pre vznik predkladaného článku je napĺňanie čiastkového cieľa projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* preskúmať (o. i.) jazykovú krajinu Bratislavy v zmysle intencií stanovených v opise žiadosti vyššie uvedeného projektu, ktorý vypracoval W. Schulze (2018, s. 1): „Charakteristickou črtou projektu je jeho interdisciplinárne zameranie, pričom východisko tvoria všeobecné výskumné paradigmy tzv. kultúrnej lingvistiky, sociolingvistiky, multimodálnej lingvistiky a kultúrnej semiotiky...“ Kvantitatívna analýza zdokumentovaného obrazového materiálu je nasmerovaná na „... široké spektrum parametrov, ktoré sú dôležité z hľadiska skúmania jazykovej krajiny, ako napr. jazyk(y) a stupeň multilingválnosti, písmo, typ a veľkosť označenia atď., zahŕňajúc aj iné vlastnosti, ako funkcionálne aspekty (napr. jazyková ekonómia), typ budovy (vzťahujúc sa na architektúru). Kvalitatívna analýza sa bude týkať interpretácie výsledných štatistických a topografických charakteristík zohľadňujúc sémantiku (smerujúc k zostavovaniu 'slovníkov' jazyka/jazykov obsiahnutých v skúmanej jazykovej krajine), jazykové zákony, komercializáciu, cestovný ruch, demografické a socioekonomické danosti a sociokultúrne charakteristiky“ (Schulze, W. 2018, s. 11).

Na tomto mieste bude bližšia pozornosť venovaná aspektu rozmanitosti skúmaného dokumentovaného priestoru (areálu) jazykovej krajiny Bratislavy (Michalská ulica, Ventúrska ulica, Panská ulica, Františkánske námestie, Zelená ulica, Hviezdoslavovo námestie, Jesenského ulica a Medená ulica). Konkrétny areál bol vymedzený v súlade s projektovými zámermi. Cieľom príspevku je predstaviť spektrum kategórií zastúpených v skúmanom areáli. Východisko tvorí základná typológia pôvodne navrhnutá Ilonou Schulzeovou (2021 [2020]), v ktorej sú zastúpené rôznorodé kategórie so zámerom čo najkomplexnejšie zachytiť charakter jazykovej krajiny (akéhokoľvek) skúmaného areálu. Základná typológia bola členmi riešiteľského kolektívu modifikovaná prostredníctvom konfrontácie s čiastkovými výstupmi či predbežnými pozorovaniami vyplývajúcimi z terénneho výskumu v rámci doterajšieho projektového skúmania priebežne a bola dopĺňaná o jednotlivé kategórie (porov. napr. kategórie, ktoré uvádza Bajusová, 2021).

2. Aktuálny stav skúmanej problematiky

Skúmanie jazykovej krajiny, tak ako ju charakterizujú Landry a Bourhis (1997, s. 25) sa v rámci vedeckého výskumu do centra pozornosti dostalo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia (doplňujúce informácie porov. aj Gašová, 2020, s. 70-71). Zatiaľ čo prvé štúdie boli zamerané predovšetkým na kvantitatívne uchopenie problematiky a dominoval im najmä aspekt viacjazyčnosti skúmaného areálu jazykovej krajiny (prototypicky v pohraničných regiónoch), dochádza v priebehu času k postupnému rozširovaniu výskumnej perspektívy napr. o kvalitatívne analýzy, uchopenie komplexnejšej, semiotickej roviny, aspekty používania vybraných foriem jazyka v kontexte turizmu či komodifikácie jazyka a. i. (zhrňujúci prehľad, porov. aj I. Schulze, 2018a). Na Slovensku sa problematike jazykovej krajiny venovali už Satinská (2014) či Ferenčík (2012

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115.

a 2015). Zároveň nemožno nespomenúť štúdie finskeho jazykovedca Laihonena (Laihonon 2014, 2015a, ako aj 2015b), ktoré sú venované koexistencii slovenského a maďarského jazyka vo vybraných lokalitách južného Slovenska. Riešenie predmetného projektu APVV rovnako prispelo k prehĺbeniu záujmu o túto oblasť z rozličných perspektív, ako napríklad: aspekt hovorového či nárečového jazykového prejavu vo verejnom priestore (porov. Krško, 2019, s. 29 – 38 a Krško 2020, s. 36 – 46); pohľad viacjazyčnosti v jazykovej krajine z rozličných perspektív, napr. v pomenovaniach obchodných prevádzok (porov. Lauková, 2020, s. 204 – 212; Lauková – Molnárová, 2020, s. 97 – 111); možnosti aplikácie problematiky jazykovej krajiny vo vyučovaní cudzieho jazyka (porov. Molnárová, 2020, s. 232 – 241), štylistická perspektíva s dôrazom na obrazné pomenovania v jazykovej krajine (porov. Jurčáková, 2020, s. 29 – 35); miera uplatňovania princípu rodovej vyváženosti v jazykovom prejave vo verejnom priestore (porov. Štefaňáková 2020, s. 67 – 85); skúmanie problematiky jazykovej krajiny s akcentáciou sociologickej perspektívy (porov. Dobrík 2020, s. 127 – 138); štúdie jazykovej krajiny zamerané na konkrétne lokality, resp. na parciálne javy malých teritoriálnych celkov (porov. Bajusová, 2021; Istók – Tóth, 2020, s. 16 – 23; Jesenská 2020, s. 24 – 28; Gašová, 2020, s. 69 – 82).

3. Typológia kategórií pre opis jazykovej krajiny

Výskum jazykovej krajiny v stanovených lokalitách v rámci riešenia projektu APVV-18-0115 vychádza z návrhu typológie kategórií, ktorého podstata bude v krátkosti načrtnutá v nasledujúcej časti textu. Návrh typológie kategórií, ktoré majú umožniť zachytenie charakteru jazykovej krajiny, vypracovala Ilona Schulzeová, odborná poradkyňa projektu APVV-18-0115. Hlavnou intenciou, a zároveň novátorskou črtou dominujúcou v navrhnutej typológii je širokospektrálne uchopenie problematiky. V základnom návrhu typológie sú obsiahnuté rozličné perspektívy (metadáta, jazyk, multimodálnosť), zhodnotenie ktorých má umožniť vystihnúť komplexného obrazu skúmanej jazykovej krajiny. **Perspektíva metadát** v sebe zahŕňa napr. informácie dotýkajúce sa odvetvia a subodvetvia, v rámci ktorého bol dokumentovaný nosič² (k pojmu *nosič* porov. Gašová 2020, s. 70) zhotovený; ďalej údaje o type a tvare nosiča. **Jazyková perspektíva** prináša jednak údaje o počte jednotlivých konkrétnych jazykov zastúpených v skúmanom priestore, jednak informácie k typu písma, ďalej vyhodnotenie jednotlivých zastúpených lemm z pohľadu ich priradenia k slovnému druhu, stanovenia ich sémantickej či štylistickej charakteristiky. V súvislosti s pohľadom na text ako celok, ktorý je umiestnený na jednom nosiči, je to vyhodnotenie prípadnej viacjazyčnosti. **Multimodálna perspektíva** sa v navrhnutej typológii premieta do informácií týkajúcich sa smeru usporiadania textu; do zastúpenia farieb a ich prípadnej interpretácie; ďalej do možnej grafematickej modifikácie vybraných častí textu či do potenciálneho umiestnenia grafických elementov do textu a ich prípadného vzájomného vzťahu, ale aj do možného súvisu s architektonickou stránkou prostredia, v ktorom je hodnotený nosič umiestnený. Ku komplexnejšiemu uchopeniu jazykovej krajiny prispieva aj zohľadnenie **diachrónnej perspektívy**, ktorej uplatnenie je však možné len parciálne, v závislosti od dostupných údajov.

4. Predstavenie rozmanitosti jazykovej krajiny Bratislavy

Keďže rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy sa demonštruje v rámci všetkých hodnotených kategórií, budú tieto v nasledujúcich odsekoch systematicky predstavené jednak prostredníctvom vybraných kvantitatívne výrazne zastúpených, a jednak prostredníctvom špecifických čŕt, ktoré vykazuje skúmané teritórium.

4.1. Perspektíva metadát

Z pohľadu kritéria týkajúceho sa zhotoviteľov nosiča, resp. odvetvia, v ktorom je zhotoviteľ činný, sú najčastejšie zastúpenými odvetviami gastronómie (najmä reštaurácie, kaviarne) a obchodu. K odvetviám, ktoré sú v skúmanom teritóriu jazykovej krajiny Bratislavy prítomné len ojedinele, patria napríklad oblasti politických inštitúcií či vzdelávania.

Hodnotiace kritérium typ nosiča je v dokumentovanej jazykovej krajine prezentované vo všetkých svojich podobách, t.j. vyskytujú sa tu etikety (resp. vývesné štíty, ktoré prezentujú označenia názvov obchodov, prevádzok a pod.); plagáty; plakety (malé, spravidla okrúhle nosiče majúce funkciu plagátov, umiestnené spravidla vo výkladoch); áčkové tabule (áčka); (do ulice) vyčnievajúce vývesné štíty (nem. Nasenschilder); pamätné tabule, cedule, nosiče s názvami ulíc, ale aj nálepky, dopravné značky, nosiče s ponukou jedálnych

² Chápanie pojmu *nosič* vychádza z definície „any piece of written text within a spacially definable space“, ktorú uvádza Backhaus (2006, s. 55).

lístkov a i. (jednotlivé kategórie porov. I. Schulze, 2019). Z vymenovaných kategórii dominujú etikety a plagáty. Ako špecifikum v rámci tohto hodnotiaceho kritéria možno označiť rôzne spôsoby realizácie kategórie označenej ako voľný typ, t. j. nápisy, ktoré sa neviažu na nosič s pevným tvarom. Okrem neohraničených nápisov na skle výkladu alebo na tričkách figurín vo výkladoch to môžu byť aj rôzne objekty, ako koberec, sud a i. Ďalšou zvláštnosťou sú nálepky, pretože pri tomto type nosiča dochádza k istej nevyváženosti s ohľadom na ich (1) kvantitatívne zastúpenie a (2) typický rozmer. Nálepky ako typ nosiča sú síce z kvantitatívneho hľadiska zastúpené pomerne výrazne. Avšak táto skutočnosť nemusí byť na prvý pohľad zrejmalá, pretože vzhľadom na svoj typický – malý – rozmer predstavujú nálepky spravidla opticky málo výrazný prvok.

K optickej marginalizácii nálepiek podmienenej veľkostným parametrom prispieva aj (1) ich časté umiestnenie na objektoch, ktoré za bežných okolností nepriťahujú pozornosť ľudí pohybujúcich sa v jazykovej krajine, ako napr. smetné nádoby, odkvapové rúry, technické skrine s uzáverom plynu či elektrickými rozvodmi alebo (2) pozícia nekomfortná z pohľadu vizuálneho vnímania, ako napr. umiestnenie na okrajových póloch

Obr. 1: Cork Wine Bar, Panská ulica 4, Bratislava

pomyselnej vertikálnej osi – „príliš vysoko alebo príliš nízko“ vzhľadom na štandardné zorné pole človeka podmienené anatómiou ľudského tela resp. konkrétnou lokalizáciou oka na ľudskom tele.

V skúmanom regióne jazykovej krajiny Bratislavy sú zastúpené všetky kategórie spadajúce pod kritérium **tvaru nosiča**, t. j. obdĺžnikové, štvorcové, okrúhle, oválne, visiace či voľne stojace. Najvýraznejší výskyt tu vykazujú obdĺžnikové nosiče. Tu možno vidieť istú súvislosť aj s často zastúpenými typmi nosičov – plagáty a etikety – pre ktoré je typický práve vyššie uvedený tvar. Rovnako pamätné tabule, cedule, nosiče s názvami ulíc majú spravidla obdĺžnikový tvar. Existujú však aj také typy nosičov, pri ktorých je vyššia pravdepodobnosť tvarovej rozmanitosti nosiča. Medzi tieto sa radia predovšetkým jedálne lístky a nálepky. Zároveň možno vyčleniť typy nosičov

(predovšetkým dopravné značky a plakety), pre ktoré je bežne charakteristický iný ako obdĺžnikový tvar.

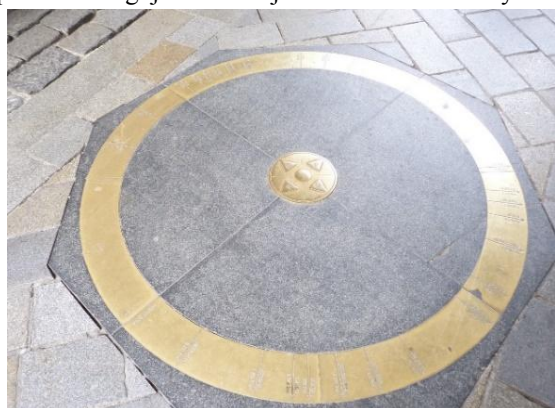
K zvláštnostiam v rámci hodnotenia nosičov na základe ich tvaru patria trojrozmerné nosiče, ktoré sa vyskytujú len ojedinele, a/alebo nosiče vyrobené z materiálu, ktorý vzbudzuje asociáciu s prezentovaným (sub-)odvetvím alebo reprezentatívnym produktom, ako napr. korková zátka (porov. obr. 1).

Z celkového pohľadu možno vzhľadom na perspektívu metadát ako špecifické prípady spomenúť napríklad elektronické tabule alebo horizontálne umiestnené nosiče či reklamné (plagátové) stĺpy. **Elektronické tabule** sa spájajú so spôsobom technickej prezentácie informácií a sú charakteristické obmieňajúcim sa obsahom, často ide aj o kombináciu s farebnými efektmi. Spravidla ide o formu reklamy, resp. o formu prezentácie informácie, ktorá má nasmerovať recipientovu (vizuálnu) pozornosť na konkrétne vymedzené miesto. **Horizontálne umiestnené nosiče** sa odlišujú svojou atypickou, horizontálnou lokalizáciou („na zemi“). Môže ísť o upriamanie pozornosti na kultúrno-historické súvislosti, ako je tomu v prípade pamätných nápisov viažucich sa na konkrétnu lokalitu, napr. pôvodné umiestnenie už neexistujúcich objektov – Vydrická brána v Bratislave (porov. obr. 2),

Obr. 2: Vydrická brána, Panská ulica 37, Bratislava

alebo o turisticky atraktívnu prezentáciu geografických faktov (porov. obr. 3 a 4). **Reklamné (plagátové) stĺpy** spravidla fungujú ako zdroj informácií o kultúrnych udalostiach, príp. o ponúkaných službách a pod.

Obr. 3: Michalská brána – chodník so smerovníkmi, Bratislava

Obr. 4: Michalská brána – chodník so smerovníkmi (detail), Bratislava

4.2 Jazyková perspektíva

Ku kritériám hodnoteným v rámci jazykovej perspektívy patrí aj **typ písma**. V skúmanom teritóriu je jednoznačne najčastejšie zastúpená latinka, čo je s ohľadom na kultúrno-historický kontext daného priestoru pochopiteľné. Iné typy písma sa spravidla spájajú s konkrétnymi špecifickými situáciami, napr. švabach pri historických označeniach niektorých ulíc (porov. obr. 5) alebo nápisoch asociujúcich minulosť v širšom kontexte (napr. nápis *starožitnosti*). Rozličné typy písma sa viažu aj na konkrétne veľvyslanectvá zastúpené v skúmanom regióne, ako napr. Honorárny konzulát Arménskej republiky, Veľvyslanectvo Egyptskej Arabskej republiky, Veľvyslanectvo Gruzínska, Veľvyslanectvo Cypruskej republiky, Honorárny konzulát Laoskej ľudovodemokratickej republiky na Slovensku (porov. obr. 6), alebo na kultúrne inštitúcie či pamätné tabule (napr. bulharčina zastúpená v spojitosti s Bulharským kultúrnym inštitútom na Jesenského ulici č. 7, Kultúrnym zväzom Bulharov a ich priateľov na Slovensku „Christo Botev“ na Panskej ulici 9, alebo ukrajinčina prostredníctvom pamätnej tabule (Hryhorij Skovoroda) na Panskej ulici 26). Ďalším podnetom pre výskyt zvláštneho typu písma sú reštaurácie ponúkajúce vybranú typickú národnú kuchyňu, napr. čínsku alebo japonskú.

Obr. 5: Ventúrska ulica 5, Bratislava

Obr. 6: Panská ulica 27, Bratislava

V dokumentovanom teritóriu skúmanej jazykovej krajiny tak možno konštatovať bohatú rozmanitosť odlišných typov písma, avšak s minimálnym kvantitatívnym zastúpením, ktoré by bolo podmienené špecifickou rámcovou situáciou.

Ďalším hodnoteným kritériom je **jazyk** nosiča, prostredníctvom ktorého sú prezentované obsahy. Vzhľadom na začlenenie skúmanej jazykovej krajiny do širšieho geografického a kultúrneho priestoru je pochopiteľné, že dominuje slovenský jazyk, ale zastúpené sú aj ďalšie jazyky, predovšetkým angličtina, ale aj nemčina, maďarčina a parciálne, v spojitosti s konkrétnymi rámcovými situáciami (porov. predchádzajúci odsek), napr. albánčina, arabčina, arménčina, azerbajdžančina, bulharčina, čínština, gréčtina, hebrejčina, japončina, portugalčina, španielčina, turečtina, ukrajinčina; alebo marketingovými stratégiami, ktoré majú prostredníctvom asociácie produktu s istým jazykom vzbudiť predstavu prestíže a vysokej kvality prezentovaného produktu, napr. taliančina (gastronómia), francúzština (kozmetika) a pod. (k možným spojitostiam jazyka s konkrétnym odvetvím na príklade diachróne orientovanej štúdie jazykovej krajiny Mníchova; porov. tiež I. Schulze, 2018b). Položiť možno aj otázku, akú funkciu, resp. aké funkcie plnia jednotlivé jazyky. V súvislosti s angličtinou možno predpokladať viacero funkcií, a síce v závislosti od kontextu, v ktorom je jazyk používaný: pre cieľovú skupinu turistov môže angličtina fungovať ako *lingua franca*, napr. na jedálnych lístkoch, používanie angličtiny zároveň môže v sebe niesť posolstvo, že v danom podniku resp. v danej prevádzke je možné dohovoriť sa v angličtine. V skúmanom priestore sa angličtina s rovnakou funkciou (ako *lingua franca*) vyskytuje aj v súvislosti s propagáciou služieb (právne poradenstvo) alebo ako jazyk, ktorý má inojazyčným participantom jazykovej krajiny sprostredkovať oficiálne, často legislatívne podmienené oznamy, nariadenia, zákazy. Angličtina môže byť používaná aj s cieľom zvýšenia prestíže či navodenia istej pozitívnej, uvoľnenej „dovolenkovej“ atmosféry – a v takýchto prípadoch tvoria často cieľovú skupinu mladí ľudia (k tomuto aspektu porov. aj Gašová, 2020, s. 77), funguje teda ako prostriedok marketingovej stratégie. V neposlednom rade slúži angličtina aj ako jazyk sprostredkujúci turistom informácie z kultúrno-historickej sféry, napr. pamätné tabule alebo programy/upútavky na kultúrne podujatia v anglickom jazyku. Zastúpenie iných cudzích jazykov je kvantitatívne menej výrazné a ich funkcie možno vyhodnotiť podobne, ako to bolo naznačené v predchádzajúcom odseku v rámci kritéria *typ písma*.

V súvislosti s jazykovou perspektívou si možno všimnúť aj zastúpenie **slovných druhov** na nosičoch. Vzhľadom na svoju pomenovacu funkciu prevládajú podstatné mená. Avšak, keďže v dokumentovanom regióne jazykovej krajiny sa vyskytuje aj pomerne veľké množstvo nosičov s kontinuálnym textom (napr. pamätné tabule, rozličné reklamné a informačné texty), je zastúpené široké spektrum slovných druhov.

Pohľad na **sémantickú rovinu** zastúpených slovných jednotiek prezrádza, že na nosičoch sú prostredníctvom jazyka pomerne zriedkavo prítomné životné entity a že prevládajú neživotné abstraktá.

Vyhodnotenie kritéria týkajúceho sa **štylistickej roviny** slovných jednotiek vyskytujúcich sa na nosičoch nám dovoľuje konštatovať, že tu prevládajú označenia formou štandardného jazyka. Zároveň je však potrebné podotknúť, že niektoré typy nosičov implikujú zvýšenú pravdepodobnosť výskytu štylistických prostriedkov viažucich sa na inú ako neutrálnu štylistickú rovinu. K takýmto patria napríklad pamätné tabule, na ktorých možno predpokladať výskyt archaizmov alebo historizmov, obsiahnuté napr. v spojeniach *župná mestská rada, krajinský snem, uhorské stavy, obyvatelia Prešporku* (porov. pamätná tabuľa *História Zeleného Domu* na Zelenej ulici 2 – 4 v Bratislave). V inom kontexte možno vyhodnotiť používanie výrazov odborného jazyka. Toto sa v jazykovej krajine môže viazať napríklad na prezentáciu konkrétnych tovarov a/alebo služieb s cieľom presvedčiť potenciálneho záujemcu o vysokej kvalitatívnej úrovni (napr. výrazy/slovné spojenia ako *kyselina hyalurónová, hydratácia, detoxikácia, molekuly morského kolagénu* v súvislosti s propagáciou kozmetických služieb). Používanie odborných výrazov je preto v takýchto prípadoch možné vnímať ako istý druh marketingovej stratégie.

K špecifikám pri hodnotení jazykovej perspektívy z celkového pohľadu sa radia **efekty**, ktoré sú **výsledkom kombinácie** napr. štylistických, sémantických, ortoepických, ortografických (a prípadne aj ďalších) aspektov s možným prienikom do iných kultúr. V skúmanom regióne jazykovej krajiny Bratislavy ide v takýchto prípadoch predovšetkým o **pútavé názvy** obchodov či prevádzok, alebo o **slogany**, ktoré tieto používajú. Názov pivného baru *Žil Verne* (s prevádzkami na Panskej ul. 13 a Hviezdoslavovom nám. 18 v Bratislave) v sebe nesie prelínanie dvoch jazykových a kultúrnych sfér – kým ortografická podoba nápisu implikuje spojitosť so slovenským spojením slovesa a príslovky, ortoepická realizácia dáva možnosť asociácie so svetoznámych francúzskym spisovateľom. Označenie baru *Vínimka* (Ventúrska 3, Bratislava), ktoré možno vnímať ako slovnú hračku, umožňuje na základe ortografického špecifika vytvorenie prepojenia s prezentovaným produktom (vino)

– na základe sémantiky rovnako vyslovovaného výrazu *výnimka* mu zároveň dáva pečať výnimočnosti, exkluzívnosti ponúkaných produktov. Princíp homofónie má dôležitú rolu aj v prípade sloganu *Nice to meat you!*, ktorý zvolila reštaurácia *Carnevalle* (Hviezdoslavovo nám. 20, Bratislava), využívajúc zhodnú výslovnosť anglických výrazov *meet* [slov. *stretnúť* (a spoznať)] a *meat* [slov. *mäso*]. Ortografická podoba sloganu, rovnako ako názov reštaurácie, implikuje jej zameranie na kvalitné jedlá pripravované z mäsa. Ortoepická podoba však vzhľadom na lexikalizované spojenie *nice to meet you* v angličtine [slov. *rád vás spoznávam/radi vás spoznávame*], používané ako formulka pri stretnutí, zároveň prezentuje reštauráciu ako miesto, kde zákazníka radi privítajú. Výsledkom takéhoto spojenia je kumulácia dvoch atraktívnych faktorov – reštaurácia ako príjemné miesto, kde sú zákazníci vítaní, ponúkajúce kvalitný kulinársky zážitok. Vo všetkých uvádzaných príkladoch možno konštatovať, že súhra stylistických a sémantických faktorov smeruje k vytvoreniu istého efektu s cieľom pritiahnúť pozornosť zákazníka prostredníctvom nápaditosti názvu alebo sloganu prevádzky. Pútavý, netradičný názov môže zároveň indikovať originálny, výnimočný spôsob prístupu k zákazníkovi, čím sa opätovne dostáva do popredia pojem marketingovej stratégie.

Obr. 7: Zelená ulica 1, Bratislava

sprava doľava v dolnej časti nosiča. Toto je typické najmä pre okrúhle nálepky (porov. obr. 7). V iných prípadoch môže netradičný smer usporiadania textu – prípadne v kombinácii s inými faktormi, ako napr. veľkosť, farba, typ písma a pod. – slúžiť na upútanie pozornosti recipienta (porov. obr. 8).

Ďalšie kritérium hodnotenia predstavuje **farba písma**. Dôvodom nápadných farebných kombinácií v komerčnej sfére (ponuka tovarov a služieb) je už viackrát spomínaná snaha upútať pozornosť recipienta. Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že nosiče nekomerčnej, štátnej sféry tzv. kategória *top-down* (porov. napr. Gašová 2020, s. 70 a nasl.) sú vo všeobecnosti farebne skôr nenápadné. Istá farebná ustálenosť jazykových (ale aj grafických či obrazových) prostriedkov, ktoré sú

súčasťou nosičov, sa môže v komerčnej i nekomerčnej sfére spájať s vyjadrením symboliky konkrétneho spoločenstva, či už firmy, inštitúcie, štátu a pod., alebo môže byť podmienená konvenciami (napr. označovanie súpisného čísla budov čiernou a orientačného čísla červenou farbou) a plniť tak rozpoznávaciu funkciu, resp. prispievať k efektívnejšiemu spracovaniu informácií z vonkajšieho okolia.

Grafematická modifikácia, týkajúca sa voľby typu písma, primárne slúži na upútanie pozornosti – či už nápisu ako celku alebo jednotlivých častí textu – a možno ju interpretovať v podobných súvislostiach, aké sú uvádzané v rovnakom kontexte v predchádzajúcich častiach textu. Podobne ako pri aspekte farby písma možno

4.2. Multimodálna perspektíva

V rámci multimodálnej perspektívy možno vyhodnotiť **smer usporiadania textu** na skúmaných nosičoch. Vzhľadom na štandardný smer zápisu väčšiny zastúpených jazykov je na prevažnej väčšine nosičov prezentovaný text usporiadaný v smere zľava doprava. Výnimku tvoria napríklad nosiče s jazykmi, ktoré sa zapisujú iným smerom (napr. čínština, arabčina). Odlišný ako štandardný smer usporiadania textu môže byť okrem toho podmienený tvarom a orientáciou nosiča – napr. pre vertikálne nasmerované obdĺžnikové nosiče je charakteristické nasmerovanie zhora nadol,

alebo nosiče majúce okrúhly tvar s nasmerovaním textu

Obr. 8: Hviezdoslavovo námestie 10 / Riegeleho ulica, Bratislava

konštatovať, že tzv. *top-down* nosiče štátnej sféry sú vo všeobecnosti grafematicky oveľa nenápadnejšie ako nosiče komerčnej sféry (tzv. *bottom-up*).

Obsahy nosičov, nachádzajúcich sa v jazykovej krajine, sú často prezentované prostredníctvom **kombinácie textu a grafických** resp. obrazových **elementov**. Ide o dve rôzne, navzájom sa dopĺňajúce stratégie odovzdávania informácií, ktorých vzájomné spojenie môže byť veľmi efektívne. Zatiaľ čo obrazy, resp. grafické elementy, sú vnímané celostne a dokážu efektívne sprostredkovať všeobecnejšiu informáciu a/alebo primárne upútať pozornosť recipienta, môžu texty poskytnúť detailnejšie súvislosti a podať presnejšiu informáciu, avšak ich postupné, lineárne spracovanie je pre recipienta kognitívne náročnejšie, a zároveň predpokladá znalosť konkrétneho jazyka v jeho písanej podobe. Je preto pravdepodobnejšie, že práve nosiče s kombináciou textových a grafických, resp. obrazových prvkov, skôr upútajú pozornosť recipienta, utkvajú mu v pamäti a môžu tak lepšie fungovať ako jeden z prostriedkov marketingovej stratégie.

Ďalším aspektom, na ktorý je pri mapovaní jazykovej krajiny možné zamerať pozornosť, je **zasadenie nosičov do širšieho prostredia**, t. j. ich prepojenie s okolitým prostredím a architektúrou. V skúmanom regióne jazykovej krajiny vystupuje do popredia štandardná súvislosť medzi historickými nápismi a objektmi, na/resp. v blízkosti ktorých sú tieto umiestnené (napr. latinské nápisy na historických budovách, bránach, studniach a pod.). V iných prípadoch sa v názve alebo obsahu textu nosiča odráža lokalita, v ktorej je nosič umiestnený. Môže ísť napr. o pamätné tabule, prostredníctvom ktorých je možné identifikovať historické budovy (napr. *Pálffyho palác* na Hviezdoslavovom nám. 18, ale aj *Pálffyho palác* na Panskej ul. 19, *Zichyho palác* na Ventúrskej ul. 9, *Zelený Dom*³ na Zelenej ul. 2 – 4 a pod.), ako aj o označenia objektov (Michalská brána), alebo prevádzok či inštitúcií: galéria s názvom *Michalský dvor* na známej Michalskej ulici; reštaurácia *Zelený Buddha* alebo *Krčma na Zelenej*, obchodík *Zelená galéria* či prevádzka s občerstvením *Bagetka na Zelenej*, ktoré sa nachádzajú na Zelenej ulici v historickom centre Bratislavy. V posledne vymenovaných prípadoch sa do označenia objektu prezentovaného na nosiči v jazykovej krajine premieta známa lokalita, ktorá môže byť buď turisticky atraktívna (napr. pamätihodnosť *Zelený Dom*), alebo má vzhľadom na centrálnu umiestnenie („dobrá adresa“) zvýšiť prestíž a turistom, ktorí sa v danej lokalite nevyznajú, uľahčiť orientáciu, resp. prístup k podniku.

Vo všeobecnosti možno v kontexte skúmania multimodálnej perspektívy poukázať na **rozmanitosť objektov** v jazykovej krajine Bratislavy, na ktorých sú umiestnené **nosiče**, resp. nápisy. Okrem historických budov či obchodov sú to napr. aj umelecké objekty (porov. obr. 8), automaty, poštové schránky, smetné nádoby, odkvapové rúry, technické rozvodové skrine. V tejto súvislosti sa vynára otázka, či/ako sú obsah a/alebo iné vlastnosti nosiča podmienené jeho konkrétnou lokalizáciou v jazykovej krajine.

5. Závery a perspektívy ďalšieho skúmania

Niektorým aspektom bola pri predstavovaní skúmanej jazykovej krajiny venovaná väčšia, iným menšia pozornosť. Dôvodom je skutočnosť, že zatiaľ čo niektoré faktory poskytujú väčší priestor na analýzu aj bez konkrétnejších empirických údajov, k iným faktorom sa bude možné bližšie vyjadriť len po detailnejšom vyhodnotení zozbieraného materiálu. Na základe doterajšieho skúmania však možno vyvodiť nasledujúce závery: Jazyková krajina Bratislavy je typická svojou rozmanitosťou a na základe doterajšieho zhodnotenia zdokumentovaného materiálu možno konštatovať, že sú v nej zastúpené všetky skúmané kategórie. Dôvody tejto skutočnosti možno vidieť aj v tom, že ide o hlavné mesto s najvyšším počtom obyvateľov na Slovensku, vysokou hustotou obyvateľstva, ponúka tiež množstvo pracovných príležitostí, je sídlom mnohých inštitúcií verejného štátneho aj súkromného sektora, ďalej je determinované zastúpením viacerých kultúr, zároveň je aj turisticky atraktívnou destináciou. Kumulácia všetkých týchto faktorov sa priamo alebo nepriamo pretavuje do pestrosti skúmaného prostredia, ktorá sa následne odráža aj v pestrosti jazykovej krajiny.

Keďže cieľom príspevku bolo predstavenie rozmanitosti jazykovej krajiny Bratislavy a poukázanie na spektrum faktorov, ktoré ju determinujú, zatiaľ bez konkrétnych číselných údajov, je ďalšie bádanie zamerané na uchopenie jazykovej krajiny Bratislavy prostredníctvom kvantitatívnej a kvalitatívnej analýzy zozbieraného materiálu v zmysle intencií načrtnutých v opise projektu (porov. kap. 1). Výsledkom detailného a komplexného zhodnotenia jednotlivých aspektov v zmysle naplnenia projektových ambícií má byť čo možno najvernejšie zachytenie charakteru dokumentovanej jazykovej krajiny. Ďalším výskumným cieľom je – v závislosti od

³ Ortografická podoba v označení objektov uvádzaných v článku je vždy prevzatá z nápisov tak, ako bola zdokumentovaná prostredníctvom terénneho výskumu.

množstva dostupných dôveryhodných zdrojov – zachytenie diachrónnej perspektívy parciálnych oblastí skúmaného teritória jazykovej krajiny Bratislavy.

Použitá literatúra

- BACKHAUS, P. 2006. Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. In: *International Journal of Multilingualism* 3 (1), 2006, s. 52-66.
- BAJUSOVÁ, M. 2021. (Fremd-)Sprachen im öffentlichen Raum von Banská Štiavnica: Eine Linguistic-Landscape-Studie. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2021, roč. 13, č. 1, s. 23-39.
- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue: časopis o súčasných problémoch lingvistiky, literárnej vedy, translatológie a kulturológie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, roč. 11, 2/2020, s. 127-138.
- FERENČÍK, M. 2012. English in the 'Globalized' World: English Language Profile of a Local Linguistic Landscape from a pluriparadigmatic Perspective. In: BILÁ, M. – ZÁKUTNÁ, S. (eds.). *Language, literature and culture in a changing transatlantic world II : part I : linguistics, translation and cultural studies*, 2012, s. 36-37. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- FERENČÍK, M. 2015. Construction of Private Space in An Urban Semioscape: A Case Study in the Sociolinguistics of Globalisation. In: *Human Affairs*, 2015, 25: 365-379.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade 'Krčmy na Zelenej' v Bratislave. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* V. Bratislava : Ekonóm, 2020, s. 69-82.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 16-23.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 24-28.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 29-35.
- KRŠKO, J. 2019. Napätie spisovný jazyk – hovorený jazyk v onymii. In: LIASHUK, V. (ed.). *Spisovné jazyky západných a východných Slovanov v synchrónii a diachrónii: otázky teórie*. Banská Bystrica : Belianum, 2019, s. 29-38.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine. (Na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 36-46.
- LAIHONEN, P. 2014. Hungarian private linguistic landscape in South-West Slovakia. In: LAAKSO, J. (ed.). *Dangers and developments: On language diversity in a changing world: Studies in European language diversity* 2014, 34: 85-105. Mainz: ELDIA.
- LAIHONEN, P. 2015a. Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: LAITINEN, M. – ZABRODSKAJA, A. (eds.). *Dimensions of sociolinguistic landscapes in Europe: Materials and methodological solutions*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2015, s. 171-198.
- LAIHONEN, P. 2015b. Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: WACHTARCZYKOVÁ, J. – SATINSKÁ, L. – ONDREJOVIČ, S. (eds.). *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21.-22.5.2014 v Bratislave*. Sociolinguistica Slovaca 8. Bratislava : Veda, 2015, s. 280-301.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. In: *Journal of Language and Social Psychology* 16 (1), 1997, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext viacjazyčnosti vo verejnom priestore v meste Banská Bystrica. In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte 7*. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2020, s. 204-212.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica : Belianum, 2020, s. 97-111.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Jazyková krajina ako motivačný faktor vo výučbe cudzích jazykov In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte 7*. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2020, s. 232-241.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: PATRÁŠ, V. (ed.). *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie : zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 157-167.
- SCHULZE, I. 2018a. Perspektiven der Linguistic Landscape-Forschung. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2018, roč. 10, č. 2, s. 4-17. [Online]. [Cit. 02-10-2021]. Dostupné na: https://wp.sung.sk/wp-content/uploads/2020/07/SZfG_2018_2_Schulze4-17.pdf.

- SCHULZE, I. 2018b. Interpretation fremdsprachlicher und internationaler Bezüge in der diachronen Linguistic Landscape Münchens. In: *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 15, 2018, s. 225-260.
- SCHULZE, I. 2019. *Projektleitfaden – Projektmanual 1*. 32 S. [Interný materiál vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-18-0115: Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy].
- SCHULZE, I. 2021. [2020]. *Codebook. Zweisprachiges Codebuch zur Erfassung multimodaler Daten – Bilingual codebook for the entry of multimodal data*. 44 S. [Interný materiál vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy].
- SCHULZE, W. 2018. *Tlačivo žiadosti k projektu APVV-18-0115: Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. 42 S. [Interný materiál vypracovaný v rámci žiadosti o podporu prostredníctvom projektu APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy].
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine. (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a v Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 67-85.

Autorka príspevku:

doc. Mgr. **Zuzana Gašová**, PhD.
 Katedra jazykovedy a translatológie
 Fakulta aplikovaných jazykov EUBA
 Dolnozemska cesta 1
 852 35 Bratislava, SK
 E-mail: zuzana.gasova@euba.sk

POROVNÁVACÍ ZÁKLAD K JAZYKOVEJ KRAJINE KOMÁRNA: MAĎARSKO A DIACHRÓNIA¹

Vojtech Istók – Gábor Lőrincz – Sándor János Tóth

Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho

Abstract: The paper deals with the comparative aspects of the linguistic landscape of Komárno. As territorial bases of comparing two other cities were chosen: Komárom and Békéscsaba in Hungary, both with diverse character of Slovak signs in their linguistic landscape. Komárom as a Hungarian speaking border city has a view on Slovak language from the aspects of commerce and tourism (dominance of bottom up sphere), while Békéscsaba (Békešská Čaba in Slovak) has 300 years of Slovak tradition. This fact causes the dominance of top down signs, especially in the institutional sphere and in form of monuments. This aspect leads to some diachronic consequences. The second method of comparing used in the paper is the diachrony applied for Komárno, Slovakia. The paper is based on the research results from the project APVV-18-0115 *Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective*, which gives a unified methodology of researching linguistic Landscape in contrast with several researches before made by diverse methods (presented by Szabó Mihály, 2020).

Keywords: linguistic landscape, Komárno and Komárom, multimodal semiosphere, top-down signs, bottom-up signs, diachrony

1. Úvod

Okrem plošného zmapovania terénu, budovania databázy a triedenia údajov je prínosom projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* aj porovnanie (pozri aj Tóth, 2016), ktoré vnímame dvojrozmerné: časovo aj priestorovo. Diachrónny aspekt je prirodzeným záujmom lingvistov, na základe možných rekonštrukcií používania a stavu jazyka v uplynulých obdobiach dostávajú odpovede na otázku, z čoho sa vyvíjal dnešný stav. V prípade jazykovej krajiny „jazykovými pamiatkami“ výskumu sú staršie fotografie, ktoré sa porovnávajú so základným materiálom zachyteným v databáze uvedeného projektu (porov. aj Molnárová, 2021, s. 210 – 211).

Ďalším prirodzeným smerom porovnania je inojazyčnosť, resp. používanie daného jazyka v inej krajine. Tento xenolingvistický smer sa realizuje v prípade výskumu jazykovej krajiny tak, že vizuálnu databázu získanú v danom meste (v našom prípade v Komárne) porovnáme s inými mestami (Komárom, Békéscsaba). Pre presnosť údajov musíme poznamenať, že zber údajov sa realizoval s časovým sklzom, ktorý ale neporuší hodnoty výskumu. Samozrejme, výskumný tím nemohol fotografovať všetky mestá paralelne, primárne bolo Komárno (jeseň 2019), nasledovala Békešská Čaba (Maďarsko, jeseň 2020) a posledným skúmaným mestom bol Komárom (Maďarsko, leto 2021). Takýmto spôsobom sa teda prelínajú čas, priestor a jazyk v našom výskume. Plošné zmapovanie jazykovej krajiny sa realizovalo v mestách Komárom a Komárno, v Békešskej Čabe sme pracovali bodovo, s výberom slovenských prvkov jazykovej krajiny, lebo maďarské a anglické nápisy majú absolútnu dominanciu.

Našu hypotézu sme postavili na evidentne odlišný charakter skúmaných terénov aj na odlišný charakter diachrónneho vývinu jazykovej krajiny. Ako protipól mesta Komárno sa ponúkalo evidentne maďarské mesto Komárom, kým Békešskú Čabu sme si vybrali z dôvodu slovenskej tradície tohto pomerne veľkého mesta (počet obyvateľstva sa pohybuje medzi Komáromom a Banskou Bystricou). Predpokladali sme, že v určitých lokalitách prevláda praktické používanie jazyka, kým v diachrónii a na dolnozemskej jazykovej ostrove bude dominovať jazyková manifestácia kolektívnej pamäti. Pamätné tabule a dvojazyčné pomenovanie inštitúcií isteže upevňuje slovenskú identitu (porov. aj Hornok, 2020 a 2021), avšak komunikačnú funkciu jazyka ukáže skôr komerčná sféra.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115 v rámci projektu *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

2. Varianty názvov mesta Komárom

V súvislosti s jazykovou krajinou slovenského a maďarského Komárna musíme objasniť, aké varianty názvov sa používajú v prípade jednotlivých miest v maďarskom jazyku, a tiež ktoré z nich sú oficiálne a ktoré nie.

Oficiálny názov *Komárom* môže označiť mesto v Maďarsku, ako aj slovenské mesto s obyvateľmi väčšinou maďarskej národnosti, pričom v tom druhom prípade sa vo verejnej správe používa slovenský názov *Komárno*. Pokiaľ obidva maďarské názvy sú úplne rovnaké (*Komárom*), v živom jazyku (na oboch stranách hranice) ich odlišujeme pomocou rôznych predpôň a atribútov: *Révkomárom* [prievozný], *Szlovák Komárom* [slovenský], *Észak-Komárom* [severný] a *Őreg-Komárom* [starý] referujú na slovenské mesto *Komárno*, kým varianty *Magyar Komárom* [maďarský] a *Dél-Komárom* [južný] označujú mesto v Maďarsku. Názov *Túl-Komárom* [spoza] sa vzťahuje na obe mestá v závislosti od toho, v ktorom štáte sa hovoriaci práve nachádza (porov. Bauko, 2018, s. 63). Táto homonymia názvu rozdeleného mesta môže mýliť turistov, zatiaľ čo miestni obyvatelia si môžu spresniť a vysvetliť lokalizáciu rôznymi atribútmi.

Obr. 1: Z mesta Komárom do mesta Komárno

V súvislosti s tabuľou s maďarským názvom slovenského mesta *Komárom* musíme spomenúť, že sa stala podobnou pôvodnej štátnej značke len nedávno (v dôsledku zmien 19/2018 pôvodnej vyhlášky Ministerstva vnútra SR z 9/2009). Teraz je maďarský názov Komárna zarámovaný modrou farbou, kým slovenský názov mesta je zarámovaný čiernou. Farba pozadia a písmen, ako aj veľkosť písmen, sú však totožné. Predtým sa používala oveľa menšia tabuľa modrej farby s bielymi písmenami na označenie maďarského názvu usadlosti.

János Bauko píše o mestách Komárom a Komárno vo svojej nedávno publikovanej knihe nasledovne: „Ak oficiálny názov obce je v homonymnom vzťahu s názvom druhej obce, musíme ich rozlíšiť pomocou ďalších zložiek“ (Bauko, 2019, s. 147, preklad autorov). Avšak ak si pozrieme kategorizáciu vlastných mien na základe lexikologických významových vzťahov podľa Mihálya Hajdú (2003, s. 94), vidíme, že v tomto prípade by bolo vhodnejšie hovoriť o jave polydenotátov, ako to robí aj Hajdú v prípade *Ameriky* (kontinent alebo štát) a *Uralu* (pohorie alebo rieka). Táto kategorizácia by bola vhodná aj v prípade dvoch názvov mesta, kde došlo k preneseniu mena na základe kontaktu.

Keďže slovenský a maďarský názov mesta sú z formálneho hľadiska veľmi podobné, musíme spomenúť i ďalší lexikologický významový vzťah, a to vzťah medzi ich tvarovými variantmi. Hoci obidva názvy patria k rôznym jazykovým systémom, môžeme ich považovať za vzájomné varianty, keďže občania Slovenska s maďarskou národnosťou (a často aj občania Maďarska) ich používajú na pomenovanie toho istého mesta.

Treba však poukázať aj na to, že hoci nepoznáme motiváciu, prečo dostalo mesto takýto názov v slovenčine, môžeme túto otázku skúmať z významového hľadiska, keďže slovenský názov zahŕňa všeobecné podstatné meno *komár*. Tento proces potvrdzuje aj fakt, že mestská časť Komárna s maďarským názvom *Gadócs* ukrýva v slovenskom názve *Hadovce* všeobecné podstatné meno *had*. Maďarské názvy mestských častí na tabuliach označujúcich hranice oblasti nie sú prítomné, lebo príslušné nariadenie neupravuje podmienky ich použitia.

Obr. 2: Jednojazyčné tabule mestských častí Hadovce a Nová Stráž

Mali by sme spomenúť aj sémantické vzťahy oficiálneho slovenského názvu mesta Komárno. Mesto *Komárno* existuje na Slovensku, je to však aj obec v Českej republike. Tieto dva sídelné útvary však nemajú nič spoločné (okrem predpokladanej motivácie pri výbere názvu), preto v tomto prípade naozaj môžeme hovoriť o homonymii. Situáciu ďalej komplikuje fakt, že obec s názvom *Komarno* sa nachádza aj v Poľsku a na Ukrajine, ich názvy sú tiež vo vzájomnom homonymnom vzťahu. Hoci *Komarno* je tvarovo veľmi podobné názvu v slovenskej a českej verzii, nepovažujeme ho za tvarovú variantu, pretože tieto názvy sa nevzťahujú na vzájomne súvisiace denotáty. Kategorizácia Mihálya Hajdúja však uvádza aj ďalšiu kategóriu, do ktorej môžeme zaradiť varianty názvov *Komárno* – *Komarno*, a to je skupina vlastných mien so sémantickou odlišnosťou. Do tohto sémantického vzťahu sa zaraďujú také názvy, ktoré sú spojené etymologicky (slovo *komar* v poľskom a ukrajinskom jazyku totiž tiež znamená hmyz, podobne ako *komár* v češtine a slovenčine), ale sa nevzťahujú na ten istý denotát.

Okrem synchronného hľadiska je možné jazykovú krajinu skúmať aj diachronickým prístupom: „Jazyková krajina je zkoumána nejen synchronně, ale také v diachronní perspektivě, prostřednictvím archivních historických fotografií. Fotodokumentace umožňuje sledovat nejen jednotlivé jazykové jednotky (jejich jazykovou formu, grafiku, umístění apod.), ale i jazykovou krajinu jako komplexní soustavu znaků utvářejících kolorit místa a reprezentujících jednotlivé městské objekty v průběhu času“ (David – Klemensová, 2020, s. 6). Jazyková krajina má tiež historický rozmer, pretože je dynamická a v priebehu času sa mení, a tak nás informuje o používaní rôznych jazykov v histórii (Gorter, 2017, s. 38). Diachronický prístup k jazykovej krajine by mal pozostávať z dvoch častí: a) zo spoločnej identifikácie znakov na jednom mieste v priebehu času, b) uznaním toho, že pri interpretácii znakov nie sú dôležité iba iné znaky v tom istom prostredí, ale aj kontext signálov rovnakého druhu, ktoré predtým boli viditeľné (Pavlenko – Mullen, 2015, s. 117).

Jeden z rôznych aspektov výskumu jazykovej krajiny – a pravdepodobne jedna z prvých motivácií – je vnímanie nepretržitých zmien vo vonkajšom jazykovom vzhľade miesta. V ideálnom prípade sa to uskutoční vo forme štúdií „v reálnom čase“, t. j. priamym porovnaním výsledkov dvoch alebo viacerých po sebe nasledujúcich prieskumov v rôznych časoch. Ďalším spôsobom zistenia zmien je, ak sú k dispozícii údaje iba z jedného časového bodu a výskum sa sústreďuje na spolužitie starších a novších verzií toho istého jazykového znaku (Backhaus, 2005, s. 105 – 106). V závislosti od dostupných údajov môžu byť diachronické štúdie použité ako nezávislé štúdie poskytnutím náhľadu do historických aspektov jazykovej krajiny a prostredníctvom longitudinálnej štúdie môžu pomôcť monitorovať zmeny komunikačných partnerov, tém, používania jazyka, ako aj identifikovať charakteristické faktory tých zmien (Schulze, 2018, s. 13).

Výskum diachronických aspektov jazykovej krajiny je však problematický aj z viacerých iných dôvodov, a preto ťažko nájdeme aj odbornú literatúru, ktorá by uprednostňovala takýto prístup. V prvom rade preto, lebo ak aj nájdeme starú fotodokumentáciu súvisiacu s daným osídlením, iba na niektorých fotkách sú nápisy, ktoré

navyše nie sú vo všetkých prípadoch čitateľné. V druhom rade – ak sa na obrázku nachádza viacero nápisov súčasne, je tiež ťažké určiť, ktorý stav je „nový“ a ktorý je „starý“. Okrem toho je zložitá skúmať aj motiváciu voľby jazyka/jazykov. Nakoniec sú prípady, keď na obrázkoch nájdeme staré nápisy, ale budova, na ktorej boli umiestnené, je už zbúraná, a preto nevieme porovnať bývalý a aktuálny stav. Existujú však aj ideálne prípady, keď okrem nápisov všetko iné je nemenné, a tak dokumentácia zmien jazykovej krajiny je bez prekážok.

Teraz tu prezentujeme iba dva z ideálnych prípadov: Zichyho palác a Podunajské múzeum sú charakteristickými budovami mesta, ktoré sa v priebehu času takmer nezmenili, a to sa vzťahuje aj na ich funkciu. Nápisy sú vo všetkých prípadoch slovensko-maďarské, ale na soche Svätej Trojice sa objavuje aj latinský text.

Obr. 3: Zmena nápisov pešej zóny v Komárne

Z hľadiska diachronie sú veľmi zaujímavé aj cintoríny, pretože v týchto priestoroch je možné sledovať postupnosť rôznych časových rovin. V niektorých prípadoch sa z nápisov a foriem náhrobných kameňov dá posúdiť napr. aj to, aké bolo náboženstvo alebo národnosť zosnulého (porov. Istók, 2021).

Obr. 4: Jazyková krajina cintorínov (mimo oblasti mapovania)

V tejto súvislosti stoja za diskusiu aj nápisy cirkevných budov, nakoľko sú tiež neoddeliteľnou súčasťou diachrónej (a samozrejme aj synchrónnej) jazykovej krajiny mesta, a aj preto, lebo na nich sa často objavuje aj latinčina, ako dominantný jazyk:

Obr. 5: Nápisy kostolov

3. Jazyk nápisov mesta Komárom (v Maďarsku)

Hoci značná časť nápisov v meste Komárom (v Maďarsku) je jednojazyčná v maďarskom jazyku, v uplynulých rokoch sa v nich objavili anglické, slovenské aj kórejské prvky. Anglické nápisy nájdeme hlavne v názvoch obchodov (napr. *Penny Market*; *Sport Company*; *City Time óraszalon* [Predaj hodínok]), v názvoch značiek (napr. *Heavy Tools*; *Converse*; *ShieldUP*) a jedno- či viacslovných kľúčových slov alebo referenčných slov, napr. *Nyitva/Open* [Otvorené]; *Sale* [Predaj]; *Welcome* [Vitajte].

Obr. 6: Anglické názvy obchodov a značiek

Na uliciach blízko Alžbetinho mostu na maďarskej strane slovensko-maďarskej hranice (napr. Igmándi út, Rákóczi Ferenc rakpart, Bajcsi-Zsilinszky út) nájdeme veľa nápisov, ktoré obsahujú slovenské prvky (napr. *Gelato Italiano* – *fagylalt/zmrzlina*; *Szélvédő javítás/Oprava čelného skla*; *Zálogház/Záložňa*), kým vo vzdialenejších oblastiach sú čoraz zriedkavejšie. Počas najnovších terénnych prác (júl – august 2021) sme našli len jednu jednojazyčnú tabuľu so slovenským nápisom: *Advokátske služby v slovenskom jazyku*; *Vymáhanie pohľadávok*; *Zakladanie firiem*; *Zmena v OR*; *Zabezpečenie sídla* (obr. 7).

Obr. 7: Jednojazyčná tabuľa so slovenským nápisom v Komárome

Väčšinu troj- či štvorjazyčných nápisov nájdeme tiež na uliciach v blízkosti štátnej hranice. Návštevníkov, ktorí prichádzajú zo Slovenska, privítajú tabule s anglickým nápisom *Family Friendly Hungary* [Maďarsko priateľské k rodine] a trojjazyčným nápisom *Welcome! / Vitajte! / Üdvözljük!*. Cestujúci vlakom sa môžu tešiť na trojjazyčné privítanie *Üdvözljük kedves utasainkat! / Vitáme našich cestujucich!* (sic!) / *Wir begrüßen unsere Fahrgäste!* (obr. 8).

Obr. 8: Viacjazyčné privítanie v Komárome

Niektoré nápisy informačnej kancelárie, zmenárne a vydavateľstva v blízkosti hranice sú tiež viacjazyčné. Nápisy informačnej kancelárie sú uvedené v maďarskom, nemeckom a anglickom jazyku (v tomto poradí), slovenské nápisy však chýbajú. Na hornej časti tabule firmy Euro-Fillér Kft. sa nachádza nápis v maďarskom a slovenskom jazyku (vodorovne), pod tým nájdeme nemecký a anglický nápis (zvisle): *Pénzváltás/Zmenáreň/Geldwechsel/Exchange*. Na dverách vydavateľstva Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. nájdeme nápis v štyroch jazykoch (v maďarskom, v nemeckom, v anglickom a v slovenskom jazyku): *Kérem, csengessen! / Bitte, klingeln! / Please, ring the bell! / Prosím, zvoňte!* V uvedených troch prípadoch nápis v nemeckom jazyku predchádza anglickej verzii, pravdepodobne kvôli značnému počtu nemeckých turistov v meste (obr. 9).

Obr. 9: Viacjazyčné nápisy v blízkosti hranice

Vznik kórejských nápisov v Komárome vysvetľuje najmä skutočnosť, že továreň na batérie v blízkosti mesta zamestnáva čoraz viac zahraničných pracovníkov z Južnej Kórey. Väčšina takýchto nápisov pochádza z oblasti gastronómie (reštaurácie, bufety) (obr. 10).

Obr. 10: Kórejské nápisy v meste Komárom

Ukázkovým príkladom viacjazyčnosti je päťjazyčný nápis zákazu fajčenia (v maďarskom, anglickom, holandskom, nemeckom a ruskom jazyku), čo nájdeme v skoro každom kúte mesta (obr. 11). Popularitu tohto viacjazyčného plagátu môžeme vysvetliť tým, že sa dá jednoducho stiahnuť z internetu.

Obr. 11: Najčastejšie sa vyskytujúci celoštátne štandardizovaný viacjazyčný nápis v meste Komárom

4. Súčasnosť ovplyvnená minulosťou: zo slovenskej jazykovej krajiny Békešskej Čaby

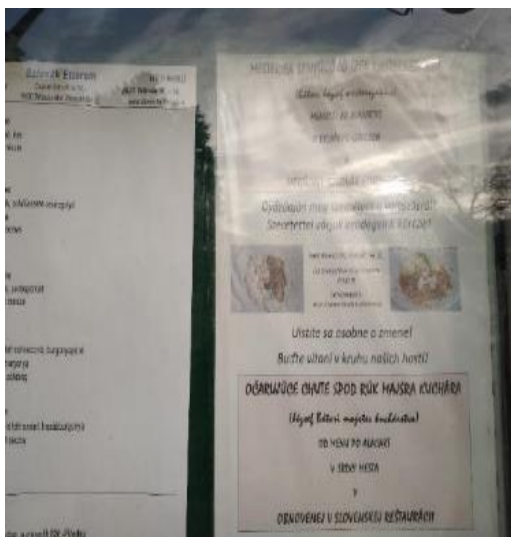
Ako ďalší protipól či porovnávací základ sme si zvolili aj ďalšie mesto v Maďarsku, a to Békešskú Čabu založenú pred 300 rokmi Slovákmi. Bežné pomenovanie mesta je *Čaba*, atribút označujúci župu, pochádza z maď. *Békéscsaba* a na ten maďarský prvok názvu mesta sa aplikovalo slovenské rytmické krátenie (k tomu pozri podrobnejšie Tóth, 2008).

V tomto meste slovenské pomenovania ulíc sú len honorifikačného charakteru (na rozdiel od obce Čív/Piliscsév, kde slovenské názvy ulíc sú pôvodné ľudové (Tušková, 2021, s. 255 – 259, porov. aj Dobrík, 2020, s. 130 – 135). V Békešskej Čabe vytvorili systém slovenského pomenovania ulíc tak, že dvojazyčné sú len tie, ktoré súvisia so slovenskými osobnosťami a kultúrnymi dejateľmi.

Obr. 12: Výnimku zo slovensko-maďarskej dvojazyčnosti tvorí Ul. Júliusa Dedinského, predtým P. Jilemnického

Jednotky jazykovej krajiny sme triedili do kategórií bottom-up a top-down, pričom v komerčnej sfére sa našiel iba jeden sign, a to slovenský nápis slovenskej reštaurácie a penziónu s ňou spojeného, pričom týždenné menu je jednojazyčné maďarské. Táto reštaurácia funguje v Slovenskom dome, ktorý je sídlom slovenských spolkov a civilných organizácií, tento fakt tiež ovplyvňuje slovenskosť tohto bottom-up signu. Sídlo civilnej organizácie tvorí akúsi prechodnú sféru medzi zvyčajnými kategóriami (obr. 13).

Obr. 13: Penzión a reštaurácia v Dome Slovákov, v ktorom sídlia aj civilné organizácie

Ďalšie jednotky slovenskej jazykovej krajiny mesta boli spojené s oficiálnou sférou, ako napr. Generálny konzulát SR (obr. 14), slovenská škola v Békešskej Čabe (obr. 15). Na radnici sa nachádza dvojazyčný nápis nielen v súvislosti s miestnou slovenskou samosprávou (obr. 16), ale aj vo vzťahu s celým župným mestom (obr. 17).

Obr. 14 a 15: Inštitúcie v službách zachovania slovenského jazyka

Obr. 16: Švabach symbolizuje tradičný evanjelický charakter mesta, hoci sa nepoužíva v každej podobnej súvislosti

Obr. 17: Dvojazyčné označenie radnice

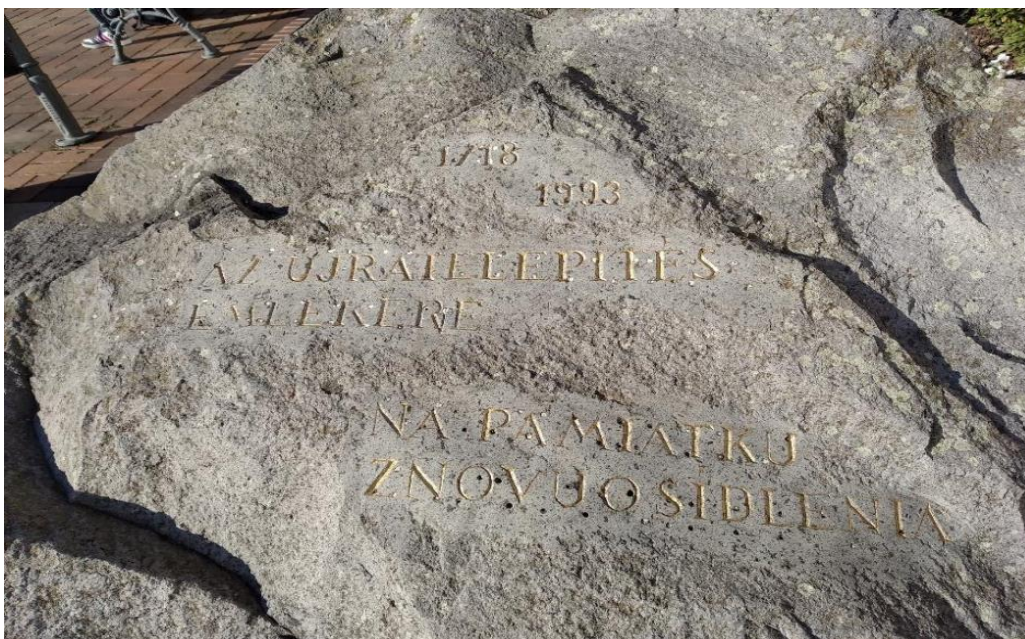
Klasických top-down signov s prítomnosťou slovenského jazyka je 8, ak nepočítame 14 pamätných tabúl. Tento pomer evokuje diachrónny charakter keďže pripomínajú slovenskú minulosť mesta. Slovensko-maďarské dvojazyčné pamätné tabule v Békešskej Čabe súvisia buď s osobnosťami (obr. 18) či inštitúciami (obr. 19), alebo pripomínajú významnú udalosť, ako napr. znovuosídlenie mesta Slováckmi – žula z Tatier pred radnicou (pozri obr. 20).

Obr. 18: Na pamiatku významnej inštitúcie

Obr. 19: Pamätná tabuľa Základnej školy a gymnázia s vyučovacím jazykom slovenským

Obr. 20: Samostatne stojaca žula pripomínajúca výročie znovuosídlenia Békešskej Čaby

5. Závěry

Komparatívne aspekty časopriestoru jazykovej krajiny ponúkajú široké multiaspektové možnosti porovnania získaných prvkov po zmapovaní skúmaných lokalít. Pri samotnom výbere troch miest, z ktorých pochádzajú ukážky tejto štúdie, sme predpokladali odlišné rozmery a charakter jazykovej krajiny najmä z aspektu vizualizácie používania slovenčiny. Diametrálne rozdiely medzi komerčnou a oficiálnou sférou nám ukázali odlišnosti životnosti aj kultivovanosti slovenského jazyka v skúmaných lokalitách. Výrazové a štylistické prostriedky sa líšia v snahe zachytiť klienta či zvečňovať niekoho/niečo. Typ viacjazyčnosti ovplyvňujú migračné faktory: na jednej strane Kórejci nedávno prisťahovaní do mesta Komárom a na druhej strane Slováci, ktorí prišli pred 300 rokmi do Békešskej župy.

V Komárne sme svedkami vyváženosti dvoch premenných: jazyk (slovenčina a maďarčina) vs. sféra (top-down vs. bottom-up). Dve ďalšie mestá ako porovnávací základ vykazujú výrazné výkyvy: v meste Komárom dominuje bottom-up, kým v Békešskej Čabe top-down – a v oboch mestách v Maďarsku, samozrejme, maďarčina. Je možné konštatovať, že minulosť sa ukáže aj v prítomnosti, resp., že dištinkcia medzi diachróniou a synchróniou nie je taká jednoznačná ako na prvý pohľad, najmä ak ide o súčasné jednotky jazykovej krajiny poukazujúce na minulosť.

Použitá literatúra

- BACKHAUS, P. 2005. Signs of Multilingualism in Tokyo: A Diachronic Look at the Linguistic Landscape. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 2005, roč. 175/176, s. 103-121.
- BAUKO, J. 2019. *Társadalom és névhasználat Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Magyar Névtani Értekezések 8*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK. 2019.
- DAVID, J. – KLEMENSOVÁ, T. 2020. Mnohost v jazykovej krajine – Od morfológie přes gramotnost k diskuzím o vizuálním smogu. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 6-15.
- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue*, 2020, roč. 11, vol. 2, s. 127-138.
- GORTER, D. 2017. A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *Regio*, 2017, roč. 25, č. 2, s. 31-49.
- HAJDÚ, M. 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- HORNOK, R. 2020. „We are Slovaks too, just not that way.” The Experience of Slovak Minority Youth from Hungary Studying in the Kin-State In: *Človek a spoločnosť*, 2020, roč. 23, č. 4, s. 57-73.

- HORNOKOVÁ, R. 2021. Očakávania a skúsenosti štipendistov z Maďarska študujúcich na Slovensku. Z výsledkov empirického výskumu. In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Békešská Čaba: VÚSM, 2021, s. 461-276.
- ISTÓK, B. 2021. A gömörpanyiti temető nyelvi és vallásszemiotikai tájképe. In: *A Selye János Egyetem XIII. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. A nemzetiségi kulturális identitás nyelvi és irodalmi dimenziói*. Komárom: Selye János Egyetem. V tlači.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. In: *AD ALTA*, 2021, roč. 10, č. 1, s. 209-213.
- PAVLENKO, A. – MULLEN, A. 2015. Why Diachronicity Matters in the Study of Linguistic Landscapes. In: *Linguistic Landscape: An international journal*, 2015, roč. 1, č. 1 – 2, s. 114-132.
- SCHULZE, I. 2018. Perspektiven der Linguistic Landscape-Forschung. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2018, roč. 10, č. 2, s. 4-17.
- SZABÓMIHÁLY, G. 2020. Jazyky a aktéri v jazykovej krajine obcí na slovensko – maďarskom etnicky zmiešanom území na Slovensku In: *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2020, roč. 71, č. 3, s. 297-320.
- TUŠKOVÁ, T. 2021. Oživené názvy ulíc v Číve. In: *Jazykovedný časopis*, 2021, roč. 72, č. 1, s. 249-263.
- TÓTH, S. J. 2008. K úradným a ľudovým názvom typu Békešská/Békésska Čaba. In: *Slavica Szegediensia* roč. VI, 2008, s. 182-185.
- TÓTH, Sz. T. 2016. Между государственным языком и языком меньшинства. Заметки о лингвистическом ландшафте приграничных городов на примере словацкого Комарно и эстонской Нарвы. In: *Folklore and Written Traditions of the Finno-Ugric Peoples. Abstracts of the Day of Agricola Conference*. Narva: University of Tartu Narva College, 2016, s. 39-40.
- Vyhláška 9/2018 Z. z., Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 9/2009 Z. z. [Online]. [Cit. 2021-09-09]. Dostupné na: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/19/>

Autori príspevku

Vojtech Istók, PhD.

Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: istokv@uj.sk

Gábor Lőrincz, PhD.

Katedra maďarského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: lorinczg@uj.sk

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: toths@uj.sk

SKÚMANIE ZÁKLADNEJ JEDNOTKY JAZYKOVEJ KRAJINY¹

Petra Jesenská

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: In the framework of structural linguistics, the basic unit of language is the linguistic sign. The basic unit of a linguistic landscape (LL) is also the language sign (or sign). However, it differs in nature and structure from the original structural understanding of the linguistic sign. Using several examples from Banská Bystrica, we describe and explain this basic unit of the new research discipline. *This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract no. APVV-18-0115.*

Keywords: linguistic landscape (LL), linguistic sign, multimodal sign

1. Úvod

V posledných rokoch sa v lingvistiky začína venovať pozornosť jazykovej krajine (ďalej len JK) ako novému multimodálnemu fenoménu, ktorý je hodný skúmania aj preto, že dynamicky odráža premenlivosť živého jazyka prostredníctvom urbánnej krajiny, s ktorou človek prichádza každodenne do kontaktu. JK je rodia sa interdisciplinárne orientovaný vedný odbor využívajúci výsledky a postupy skúmania systémovej lingvistiky, sociolingvistiky, psycholingvistiky, pragmatolingvistiky, filozofie, histórie, geografie, geopolitiky, semiotiky, sémantiky, sociológie, kulturológie, a pod. Ide o nazeranie na krajinu prostredníctvom znakov a symbolov, ktoré človek zámerne vytvoril a ktorými sa neustále z rozličných dôvodov obklopuje. Signifikantnú rolu pri tom plní kontext, situácia, čas a priestor.

Základnou jednotkou JK je jazykový znak (resp. *znak*, zatiaľ často uvádzaný aj ako *sign*), ktorý sa však povahou aj štruktúrou odlišuje od pôvodného štrukturalistického chápania jazykového znaku v prvej polovici 20. storočia. Na príkladoch z centra Banskej Bystrice vysvetľujeme, analyzujeme a interpretujeme túto základnú jednotku rodia sa novej interdisciplinárnej subdisciplíny lingvistiky JK. Skúmanie JK sa však neobmedzuje len na skúmanie jazykového znaku, ale zahŕňa aj skúmanie znaku ako takého. Pričom týmto znakom môže byť graféma, logo alebo logonymum, slovo (toponymum, resp. urbanonymum, chrématonymum a pod.) alebo slovné spojenie či syntagma, text, obraz, dopravné značenie atď.

Mohlo by sa zdať, že referenciou na základnú jednotku JK je urbanonymum, avšak nebola by to pravda. Urbanonymum (alebo aj urbonymum) označuje proprium „*vnútro mestského objektu (ulice, námestia, parku, sadu, ...)*“ (Krško, 2014, s. 22), napr. *Leninov park, Národná ulica, Štadlerovo nábrežie* a pod., príp. choronymum, hodonymum a pod. Urbanonymá, choronymá, hodonymá a pod. zastrešuje termín *toponymum*, t. j. terénny názov, či už „*prírodného alebo človekom vytvoreného geografického objektu, ktorý je pevne fixovaný na Zemi*“ (Krško, 2014, s. 21; porov. NESČO², 2012 – 2020). Avšak ani tento termín nemožno považovať za samostatnú, resp. jedinú možnú jednotku JK.

2. Historický exkurz

Znak vo všeobecnosti je niečo, čo stojí namiesto niečoho iného. To by však nepostačovalo. Musí ešte jestvovať niekto, kto si tento vzťah *niečo namiesto niečoho iného* uvedomuje, a teda ho dokáže autonómne a funkčne spracovať, t. j. identifikovať, dekodovať jeho zmysel a následne interpretovať, čo z toho vyplýva.

Starorímsky lekár gladiátorov a spisovateľ gréckeho pôvodu Claudius Galénos (129 – 199) pod vplyvom učenia Aristotela, Platóna a Sokrata rozvinul teóriu „*vedy o príznakoch na základe gréckeho termínu „sémeiotiké“*“ (cit. podľa Černý – Holeš, 2004, s. 22). Na základe rozvinutých príznakov dokázal rozoznať chorobu u pacienta. V súčasnosti už vieme, že veda, ktorú založil, sa nazýva symptomatológia, a semiotika je vyhradená výlučne pre náuku o znakoch všeobecne (tamže). Ako uvádzajú Černý s Holešom, „*posledný staroveký teológ a filozof*“ sv. Augustín (354 – 430) už vo 4. storočí dokázal ako prvý známy autor formulovať

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu APVV 18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

² *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. [V texte ako NESČO, 2012 – 2020] Dostupné na: <https://www.czechency.org> (11/06/2021). © Masarykova univerzita, Brno 2012 – 2020.

definíciu znaku, že ide o „*něco, co nás samo o sobě přivádí na myšlenku o něčem jiném*“ (Černý – Holeš, 2004, s. 23). Petrus Hispanus (cca 1215 – 1277) v 13. storočí bol schopný rozpoznáť význam slova, resp. si všimol rozdiel medzi označovaným a označujúcim (Černý, 1996).

V modernej semiotike 20. storočia rezonovalo niekoľko mien pokúšajúcich sa zdefinovať povahu jazykového znaku s jeho následnou typológiou. Švajčiarsky polyglot a semiotik Ferdinand de Saussure (1857 – 1913) prostredníctvom prednášok vydaných jeho poslucháčmi (*Course in General Linguistics*, 1916/*Kurs obecné lingvistiky*, 2007) oboznamuje o dvoch stranách jednej mince v podobe vzťahu signifiant a signifié, teda označovaného a označujúceho (porov. Dolník, 2018, s. 302 – 315). V roku 1923 predstavuje dvojica amerických lingvistov Ogden a Richards svoj konštrukt jazykového znaku v diele *The Meaning of Meaning*, dnes známy ako semiotický trojuholník znázorňujúci vzťah formy s významom naviazaným na objekt(-ívnu realitu). Rakúsky psychológ Karl L. Bühler (1879 – 1963) vo svojej *Sprachtheorie* (1934) v rámci jazyka rozoznáva symptómy, signály a symboly (Čermák, 2001; Černý – Holeš, 2004). Charles Sanders Peirce (1839 – 1914) v 20. storočí prezentoval triadický model vnímania znaku na ikony, indexy a symboly (Černý – Holeš, 2004). Ikony sú podľa neho založené na vzťahu podobnosti, indexy na vzťahu súvislosti a symboly fungujú v rámci konvencie. Pod ikonami rozumel obrazy, mapy a pod. a v rámci jazyka k ikonám prirad'oval onomatopoeje a metaforické výrazy. Pod indexmi rozumel ukazovacie zámená, adverbiá a vôbec výrazy silne naviazané na kontext. Pod symbolmi myslel väčšinu jazykových znakov a aj symboly využívané v umení či náboženstve (porov. Černý – Holeš, 2004). Rodrigue Landry (1941 – 2020) a Richard Y. Bourhis skúmali prínos JK k etnolingvistickej vitalite vo francúzskej časti Kanady (Landry – Bourhis, 1997). Autori rozlišovali verejné od súkromných označení, resp. verejné znaky od vládnych znakov, v súčasnosti známe ako opozitná dvojica *oficiálne znaky – neoficiálne znaky*. Za znaky považovali nápisy, označenia obchodov a prevádzok ako aj bilbordov, názvov ulíc, označení parkov a pod. (Landry – Bourhis, 1997, s. 24 – 28). Koncom 90. rokov si všímali najmä bilingválnosť a multilingválnosť nápisov v korelácii s výskytom bi- a multilingválnych rezidentov v danej oblasti s ohľadom na ich mocenské postavenie v spoločnosti, ktorá (ne)zohľadňuje ich jazykové potreby a práva.

3. Posun od štrukturalizmu k interdisciplinarite

V súčasnosti sa stále skúma, definuje a vymedzuje pojem *znaku* (po angl. *sign*) ako jednotky JK. Zhoda panuje v názore, že na *znak* (*sign*) je nutné nahliadať z pohľadu vizuálnej semiotiky, prostredníctvom ktorej sa znak realizuje ako slovo, syntagma, logonymum, obrázok (ilustrácia, schéma, maľba, fotografia a pod.) či text. Zároveň je jeho výskyt podmienený kontextuálne aj situačne a realizuje sa v konkrétnom časopriestore. Platí však, že znak v JK má zmysel len vtedy, ak zastupuje niečo iné a je tu niekto, kto si tento vzťah uvedomuje (ako bolo spomenuté vyššie), a teda dokáže dekodovaním odhaliť zmysel znaku. Toto augustínovské vnímanie je neustále platné aj s ohľadom na obraz ako základné a najstaršie médium sociálnej interakcie, využívajúce istú kultúrnu komunikačnú univerzálnosť. Do vnímania (pôvodne len jazykového) znaku ako základnej jednotky JK tak treba zahrnúť aj nejazykové znaky, ktoré dopĺňajú, upresňujú a determinujú význam znaku jazykového, a teda s ním tvoria jeden vizuálno-sémantický celok sprostredkujúci okoliu istú informáciu. Možno to pozorovať na nasledujúcom príklade z centra Banskej Bystrice (Námestie SNP 8):

Obr. 1: Jazyková krajina Banskej Bystrice – výklad predajne

Obr. 1 zachytáva pohľad na obchod zameraný na predaj výrobkov z diviny a lesných plodov. Názov prevádzky *Lesnícke pochúťky* je sémanticky motivovaný týmto faktom a podporený odkazom na les prostredníctvom obrázku ihličnatého stromu (peirceovskej ikony). Zároveň odkazuje na ďalšie aktivity prevádzkovateľov obchodu (*Lesoučebňa*). Pre predmet skúmania je však relevantný fakt, že celý výklad vrátane obrázkov, nápisov a farebného stvárnenia považujeme za znak – jednotku/výsek JK. Nejde pritom o jediné označenie prevádzky. To je spojené nielen s výkladom, ale aj so vstupom (pozri obr. 2 a obr. 3) a pouličnou prezentáciou (obr. 4), čiže sa spája s ďalšími samostatne situovanými znakmi.

Obr. 2: Jazyková krajina Banskej Bystrice – vstup

Záber na vstup do prevádzky naznačuje, že nápisu (znaku) treba venovať zvýšenú pozornosť z hľadiska výskumu JK. Detail na fotosnímke zachytáva obr. 3.

Obr. 3: Jazyková krajina Banskej Bystrice – detail vstupu

Na obr. 3 je znázornený motív predajne (prototypovo rozpoznateľný ihličnatý strom typický pre les), názov, otváracie hodiny, údaje o prevádzkovateľovi a človeku zodpovednom za prevádzku. Ide o voľne dostupné informácie, ktoré sme získali v rámci zberu viacerých dát nachádzajúcich sa v našej pracovnej databáze. Na čo najmenšom priestore je tak potenciálnej klientele poskytnutý súbor informácií relevantných pri rozhodovaní sa, či ponuku danej prevádzky využiť.

Pred vstupom do prevádzky sa nachádza ešte pouličný banner (pozri obr. 4) pre klientov nevenujúcich pozornosť výkladom ani vstupným dverám. Takéto zaistenie si pozornosti klientely je bežnou praktikou predajcov v meste.

Obr. 4: Jazyková krajina Banskej Bystrice – pouličný banner

Obr. 4 zachytáva reklamný banner s jasnou informáciou a upresnením, že nejde len o poskytovanie potravín, ale aj publikácií a máp pre turistov. Komplexnosť informácie podčiarkuje aj homogenita samotného vizuálneho stvárnenia všetkých znakov, aby nebolo pochyb o prepojení na ostatné znaky prezentované na obrázku 1 – 3. Ide teda o tri znaky odkazujúce na jednu prevádzku – výklad, vstup(né dvere) a obojstranný pouličný banner. Berúc do úvahy výber jazyka a jazykových prostriedkov možno pozorovať, že jazyk názvu aj zvyšný text je výlučne v štátnom, teda slovenskom jazyku. Neráta sa teda so záujmom zahraničnej klientely, hoci informácia odkazujúca na knihy a turistické mapy by tomu nasvedčovala. Typ písma je homogénny s výnimkou otváracích hodín, ktoré imitujú písané grafické znaky. Obr. 1 – 4 zachytávajú súbor vzájomne súvisiacich viacvrstvových znakov odkazujúcich na jednu entitu.

Pamätník slovenskému lesníkovi Jozefovi Dekretovi Matejovci (ďalej iba JDM) (1774 – 1841) situovaný v parčíku pri budove štátneho podniku Lesy Slovenskej republiky v Národnej ulici v centre Banskej Bystrice (pozri obr. 5) ráta aj so zahraničnými návštevníkmi, ktorí neovládajú slovenčinu. Kým na buste sa nachádzajú len základné informácie „JOZEF DEKRET MATEJOVIE ° (*1774 – †1841)“ (obr. 5), na pamätných tabuliach ide o pohľad do podstaty práce a zásluh tohto odborníka v oblasti lesného hospodárstva (obr. 6 a obr. 7).

Obr. 5: Jazyková krajina Banskej Bystrice – Pamätník J. D. Matejovie

V JK možno vidieť tri hlavné znaky, ktorými je JDM prezentovaný formou busty na podstavci so základnými údajmi a vo forme pamätnej tabule v anglickom (obr. 6) i slovenskom jazyku (obr. 7) s odkazom na časové obdobie, v ktorom bol JDM aktívny ako lesník pri záchrane a obnove lesov v okolí Banskej Bystrice. Nie náhodou sa jeho pamätníky nachádzajú v Banskej Bystrici, Čiernom Balogu a aj inde na miestach, kde počas svojho života pôsobil. Autorom busty bol umelecký sochár František Šidlo. Busta v Národnej ulici bola inštalovaná v roku 1954 (hoci zhotovená bola podstatne skôr) pri príležitosti 180. výročia narodenia JDM a obnovená bola v r. 2002. (V Banskej Bystrici sa nachádza aj jeho upravený hrob a pamätný kameň na Hornej ulici, ale tieto neboli predmetom nášho skúmania). Bronzová busta s poprsím JDM bola od roku 1915 inštalovaná vo vestibule budovy riaditeľstva Lesov SR v Banskej Bystrici a do exteriéru bola inštalovaná až v 50. rokoch 20. storočia (Donovalová, 2009, s. 33).

Obr. 6: Jazyková krajina Banskej Bystrice – Pamätná tabuľa J. D. Matejovie v anglickom jazyku

V anglickej verzii (obr. 6) sa uvádza text tohto znenia: „JOZEF DEKRET MATEJOVIE (*1774 – †1841) chamber chief forester applied progressive methods to save forests ruined by mining and smelthing industry thus laying the foundations for orderly forest management throughout the land.“

Obr. 7: Jazyková krajina Banskej Bystrice – Pamätná tabuľa J. D. Matejovíe v slovenskom jazyku

V slovenskej verzii (obr. 7) sa uvádza text: „JOZEF DEKRET MATEJOVIE (*1774 – †1841) Komorský lesmajster pokrokovými metódami prispel k záchrane baníctvom a hutníctvom zdevastovaných lesov a položil základ pre usporiadané lesné hospodárenie v celej krajine.“ V oboch prípadoch ide o samostatný *sign*, čiže *znak*, ktorého prepojenie na inú jazykovú mutáciu je nesporné, a rovnako tak aj jeho súvislosť s pamätníkom JDM od Šidlu z r. 1915, keďže obe tabule fungujú ako jeho súčasť. Ide tak o tri *samostatne umiestnené znaky* odkazujúce na jeden objekt.

4. Základná jednotka JK

Na základe empirických pozorovaní sa ukazuje, že základnou jednotkou jazykovej krajiny nemôže byť len samotný *jazykový znak* (formálne aj významovo príliš špecifický a úzko vnímaný) ani *znak* vo všeobecnosti (príliš široký význam) a že je nutné definovať, pomenovať a špecifikovať túto novú jednotku rodiacej sa interdisciplinárnej oblasti, nachádzajúcej sa niekde na pomedzí sociolingvistiky a pragmalingvistiky (porov. Jesenská, 2019, s. 67 – 68). *Vizuálny znak*, resp. *vizuálno-sémantický znak*, príp. *toponymický znak* či *vizuálno-sémantický toponymický znak*, resp. *multimodálny znak* nie je lineárny (ako v prípade jazykového znaku). Opiera sa o graficko-vizuálne prostriedky. Má svoje kultúrne a historické pozadie s geopolitickým spoločenským presahom. Podobne ako jazykový znak je arbitrárny, konvenčný a záväzný pre jazykovú komunitu daného priestoru. Vyznačuje sa zotrvačnosťou (napr. v prípade zmeny názvu). Paralelne môže fungovať viacero názvov pre jeden objekt, a to aj v prípade oficiálneho a neformálneho názvu. Okolnosti jeho vzniku bývajú motivované viacerými faktormi.

Vizuálno-sémantický toponymický znak alebo aj *multimodálny znak* (MZ) tak môže zosobňovať slovo, výraz (obr. 1), busta (obr. 5), slová a číslice (obr. 3), syntagma (obr. 4) či dokonca celý text (obr. 6, obr. 7) alebo kombinácia všetkých spomenutých elementov.

5. Zber dát a spôsob ich archivácie

Pri získavaní jazykových dát v rámci systémovej lingvistiky pomocou excerpcie, interview, príp. iným spôsobom, dochádza k zberu jazykového materiálu. Pri interdisciplinárnom výskume JK však dochádza k zberu údajov prostredníctvom fotografovania vizuálnej krajiny. Spôsob archivovania je teda odlišný v tom zmysle, že zozbieraný fotografický materiál treba ďalej spracovať do (meta)jazykovej podoby pre potreby archivácie a pre potreby ďalšieho výskumného spracovania (napr. v exceli, worde, PDF formáte a pod., nehovoriac o orezávaní záberov JK s cieľom uchovať len relevantné dáta). Uchovanie fotografického materiálu je potrebné aj z dôvodu, že nie je možné zachytiť niektoré dáta vo verbálnej rovine (materiál, farba, tvar umeleckého diela). Celkovo sme zozbierali niekoľko stoviek záberov z centra mesta zachytávajúc cca 600 metrov. Náš výskum predstavuje

čiastkový vklad do skúmania urbánneho priestoru rozsiahleho multimodálneho výskumu viacerých slovenských miest (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Komárno, Bratislava), pričom v každom zo skúmaných miest sa osvedčilo zmapovať cca 4 000 metrov exponovaného priestoru JK. S ohľadom na priestorové limity príspevku sa venujeme len minimálnemu výseku danej problematiky s upriamením pozornosti na stvárnenie *znaku* v JK.

6. Záver

Skúmali sme obsahové aj terminologické možnosti základnej jednotky JK. Ako teoretické podložie pre naše ďalšie tvrdenia získané na základe empirie nám poslužil krátky historický exkurz. Po terénnom zbere dát v JK centra mesta Banskej Bystrice sme sa zamerali na pozorovanie a vyhodnotenie jednotky JK, o ktorú by bolo možné sa ďalej vo výskume opierať. Navrhujeme možné terminologické riešenie jednotky JK (*vizuálno-sémantický toponymický znak*, *toponymický znak* alebo aj *multimodálny znak*). Osobne preferujeme termín *multimodálny znak* s ohľadom na jeho jednoznačnosť. Opisujeme a vysvetľujeme obsahovú a vizuálnu náplň jednotky JK. Svoje postrehy dokladujeme obrazovou prílohou (obr. 1 – 7) získanou v centre Banskej Bystrice.

Použitá literatúra

- ČERMÁK, F. 2001. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Karolinum, 2001.
- ČERNÝ, J. 1996. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc : Votobia, 1996.
- ČERNÝ, J. – HOLEŠ, J. 2004. *Sémiotika*. Praha : Portál, 2004.
- DOLNÍK, J. 2018. Lexikální význam v recepcii. In: *Jazykovedný časopis*, Sciendo – De Gruyter, 2018, roč. 69, č. 3, s. 302 – 315. [Online]. [Cit. 2021-02-09]. Dostupné na: <https://sciendo.com/issue/JAZCAS/69/3>.
- DONOVALOVÁ, K. (zost.). 2009. *Pamätníky a pamätné tabule – Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici, 2009.
- JESENSKÁ, P. 2019. *English Vocabulary Stratification*. Banská Bystrica : Belianum, 2019.
- KRŠKO, J. 2014. *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica : Belianum, 2014.
- Nový encyklopedický slovník češtiny online*. [V texte ako NESČO, 2012 – 2020] [Online]. [Cit. 2021-02-09]. Dostupné na: <https://www.czechency.org> (11/06/2021). Brno : Masarykova univerzita, 2012 – 2020.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R.Y. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: an Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology* 16, 1997.
- SAUSSURE, F. de. 2007. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha : Academia, 2007.
- TÓTH, S. J. Teoretické a metodologické východiská triedenia a spracovania jazykovej krajiny na príklade Békešskej Čaby a Komárna In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte*. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM. (eds. József Demmel – Kristína Estera Szudová – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová) Acta Partis Minoris Slovaciae Békešská Čaba: VÚSM, 2021. s. 375-391.

Autorka príspevku

Doc. PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta, UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SR
E-mail: petra.jesenska@umb.sk

METAFORY V JAZYKOVEJ KRAJINE³

Edita Jurčáková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The metaphor is one of the most known figures of speech. It is created on the basis of external similarity between objects, phenomena, events and properties, and this similarity can lie in shape, appearance, size, quantity, colour, scope, function, and so on. The metaphor replaces direct denomination with indirect denomination, and thus it extends the original denominations with various denotations. In the past, the term metaphor was often included only in the field of literature or rhetoric. However, the scope of the metaphor cannot be limited to artistic texts, because the options of its application are extensive. We can find it in various types of texts, and it is also part of the texts in the linguistic landscape, where it primarily has appellative and persuasive function. In the article, we describe the term “metaphor”, its types and functions based on the photographs taken during 2019-2020, we research into metaphors from texts on buildings, the signs of shops, billboards and various other texts in central parts of the linguistic landscapes in Banská Bystrica, Banská Štiavnica and Bratislava, and we decipher their meaning. Metaphor as a form of figurativeness is an effective and frequent method of the creation of various texts and signs on buildings and in public spaces. Metaphors as atypical names or phrases contribute to the revival and enrichment of the linguistic landscape and its aesthetic impact.

Key words: linguistic landscape, figurative names, metaphor, characteristics of metaphor, types of metaphor, analysis of metaphors in the linguistic landscape

1. Úvod

Jazyk je nielen súčasťou komunikácie a prostriedkom dorozumievania v oblasti súkromného a spoločenského styku a textových prejavov v administratíve, publicistike, v odbornej a umeleckej literatúre, ale stretávame sa s ním aj na verejných priestranstvách a budovách, ktoré sa tak stávajú jazykovou krajinou. Tvorí ho sústava rôznorodých vyjadrovacích znakových prostriedkov.

Pod jazykovou krajinou danej oblasti (mesta, regiónu a pod.) rozumieme jazyk verejných nápisov na štátnych budovách, komerčných nápisov na obchodoch, jazyk reklamných bilbordov, verejných dopravných značiek, názvov ulíc, miest a lokalít. Satinská (2014, s. 158), považuje jazykovú krajinu za „vizuálnu reprezentáciu jazyka vo verejnom priestore“, za dynamickú entitu, ktorú vytvárajú inštitúcie alebo jednotlivci. Podľa Laukovej (2020, s. 47) je jazyková krajina „jednou zo zložiek jazyka a zosobňuje v sebe sociálnu interakciu jazyka“. Ako ďalej uvádza, „autori jazykových prostriedkov v podobe tzv. „commercial signs of shop names“ (komerčné označenia verejných a obchodných budov), t. j. obchodov, prevádzok, zariadení a firiem opatrených nápsmi; takýmto spôsobom komunikujú s recipientmi pohybujúcimi sa účelovo alebo úplne náhodne v danej lokalite (tamtiež, s. 47).

Jazykovú krajinu prvýkrát presnejšie definovali a popísali v deväťdesiatych rokoch minulého storočia Landry – Bourhis (1997) a súčasne jej prisúdili dve základné funkcie: informačnú a symbolickú. Informačná funkcia znamená, že jazyková krajina poskytuje informácie o jazykovej charakteristike určitého územia, hraniciach jazykových skupín a sociolingvistickom zložení obyvateľov daného územia. Symbolická funkcia predstavuje skutočnosť, že prezencia alebo absencia (vlastného) jazyka môže mať vplyv na to, ako sa cíti príslušník určitej jazykovej skupiny vo viacjazyčnom prostredí, ale môže odrážať aj dominanciu určitej jazykovej skupiny. Scollon a Scollonová (2003) vychádzajú vo svojich výskumoch jazykovej krajiny z geosemiotického prístupu a odvodzujú význam nadpisov na budovách od ich pozície. Podľa nich sa dá jazyk jednotlivých nápisov v danej oblasti skúmať z hľadiska jeho konkrétneho umiestnenia v materiálnom svete (v zemepisnom, sociálnom alebo politickom kontexte). Cenoz a Gorter (2006) zahŕňajú do jazykovej krajiny akýkoľvek písaný text vo vnútri definovateľného rámca.

³ Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy (2019 – 2023).

V odbornej literatúre sa konkrétne javy, resp. jednotky vytvárajúce jazykovú krajinu v jej hmatateľnej podobe pomenúvajú termínom *sign*. V súčasnosti jestvuje viacero typológií jazykovej krajiny. Najzaujímavejšie je dichotomické členenie jazykovej krajiny na tzv. *public signs* (označenia štátneho, resp. nekomerčného sektora) a *private signs* (označenia súkromného, resp. komerčného/obchodného sektora), ktoré v sedemdesiatych rokoch zaviedli Rosenbaum, Nadel, Cooper a Fishman (1977).

2. Mesto ako text

V mestách nás neustále sprevádzajú, vítajú a prenasledujú rôzne texty. Ako recipienti sme konfrontovaní s veľkým množstvom slov. Mesto je priestor plný rôznych typov textov s rozmanitými obsahmi, môžeme ho teda určitým spôsobom vnímať, resp. „čítať“ ako text. Keď hovoríme o meste ako texte, nemôžeme opomenúť myšlienky francúzskeho spisovateľa Michela Butora, ktorý sa zamýšľal nad tým, čo je to vlastne mesto a už v 50. rokoch 20. storočia poukazoval na textualitu mesta, pričom rozlišoval dva druhy textov: texty o meste (bedekre, literatúra o meste) a texty v meste, t. j. texty, ktorými je mesto popísané. Butor považuje mesto za obrovské úložisko textov rôzneho druhu – nápisov, upozornení, pokynov, dopravných značiek, ale aj textov so semiotickými obsahmi, akýchsi „polotextov“, ku ktorým zaraďuje signály, ideogramy, logá a iné symbolické formy textu. Zdôrazňuje, že mesto treba vnímať ako text, resp. druh textu, literárne dielo, ktoré tak ako divadelná hra obsahuje nonverbálne časti a má svoje vlastné pravidlá a princípy kompozície. Mesto je podľa neho text, ktorý možno čítať a o ktorom možno premýšľať. Vo svojej známej eseji z roku 1980 *Mesto ako text* píše: „Pod textom mesta rozumiem predovšetkým množstvo nápisov, ktorými je pokryté. Keď idem ulicami moderného veľkomesta, očakávajú ma a zovšadiaľ na mňa útočia slová“⁴ (Butor, 1992, s. 8).

V súvislosti s textualitou mesta, poukazuje Butor aj na jeho funkciu: „Funkcia mesta ako úložiska textov je taká dôležitá, že si môžeme položiť otázku, či práve v tom nie sú jeho najdôležitejšie korene. Archeologické výskumy nás učia, že všade na svete vznikali prvé veľké mestá súčasne s písmom, bez ohľadu na jeho osobitosť. Nemusi to byť preto tak, že by sa text nahromadil na jednom mieste, na ktorom žilo veľa ľudí, ale naopak, pretože sa text nashromaždil, ľudia sa tam usadili, aby mu takpovediac slúžili“⁵ (tamtiež, s. 13). Mesto vníma Butor teda aj ako knižnicu a archív nielen verejných a publikovaných textov, ale aj súkromných, skrytých a zabudnutých nápisov (v knižniciach, archívoch, kníhkupectvách, súkromných knižniciach). Okrem omniprezentných textov sú to podľa neho práve skryté texty, ktoré určujú textualitu mesta.

3. Jazyk jazykovej krajiny

Nápisy v jazykovej krajine, či už vo forme obrázkov, znakov alebo písma, nie sú iba náhodnými spojeniami slov, viet, znakov alebo symbolov, ale sú premyslenými a cielene vytvorenými prvkami, ktoré vytvárajú identitu mesta, dodávajú mestu jeho sociálny charakter a odrážajú charakter miestnej kultúry, spoločnosti a jazykovej komunity. Poskytujú a sprostredkujú informácie o jave alebo udalosti, pričom využívajú rôzne verbálne, ale aj neverbálne výrazové prostriedky, ktoré majú upútať pozornosť recipientov. Jazyk nápisov musí byť jednoduchý a stručný, spolu s mimojazykovou obrazovou zložkou má tvoriť kompaktný stimulujúci a persuazívny celok, ktorého súčasťou sa komplementárne dopĺňajú, pričom informačná a emocionálna zložka musia byť vyvážené (porov. Jurčáková, 2020).

Jazyková krajina pozostáva z jednotlivých slov, krátkych a dlhých, jednojazyčných alebo viacjazyčných textov s informáciami, čo sa nachádza v jednotlivých budovách, aké sú tam obchody, firmy, úrady. Patria sem aj logonymá, označujúce názvy obchodov a spoločností (porov. Molnárová, 2020), antroponymá a aj slovné spojenia, v ktorých sú využité rôzne nepriame pomenovania. Pri nepriamych pomenovaniach sa na označenie jedného predmetu alebo javu použije pomenovanie, označujúce druhý jav alebo predmet s cieľom vyzdvihnúť určitú typickú vlastnosť prvého označovaného predmetu alebo javu. Tento spôsob vyjadrovania sa nazýva aj prenášanie významu, ktoré môže vzniknúť na základe existencie vonkajšieho alebo vnútorného vzťahu medzi slovom a pomenovaním. V nepriamom pomenovaní sa dva pojmy dostávajú do vzájomných súvislostí, v dôsledku čoho vznikajú viacnásobné významové vzťahy – konotácie (sprostredkovanosť v pomenovaní). Podľa Levého (1983) zahrňuje konotatívny význam všetky významy, ktoré slovo v percipientovi na základe jeho skúseností vybaví. Z nepriameho pomenovania vznikajú rôzne asociácie k iným predmetom a pojmom. Výrazové prostriedky, ktoré sú založené na princípe nepriameho pomenovania, sú rôzneho druhu.

⁴ Preklad podľa nemeckého vydania z roku 1992 E. Jurčáková.

⁵ Preklad podľa nemeckého vydania z roku 1992 E. Jurčáková.

Recipientov jazykovej krajiny možno ovplyvňovať prostredníctvom rôznych prostriedkov na viacerých rovinách jazyka: typografickej, fonologickej, morfolologickej, syntaktickej, lexikálnej a textovej. Na lexikálnej rovine sú prostriedkami pôsobenia rôzne špecifické výrazy, ktoré majú upútať pozornosť recipientov (porov. Bartošek 2007; Srpová 2008). Mnohé texty, resp. nápisy v jazykovej krajine – samozrejme – nie vždy zodpovedajú pravidlám slovenského pravopisu. Často sa v nich vyskytujú rôzne kombinácie malých a veľkých písmen, neštandardné používanie interpunkčných znamienok, hravosť číselnej symboliky a pod. Cieľom takýchto jazykových nepravidielností a odchýlok je vzbudenie záujmu recipienta, snaha o originalnosť alebo dokonca aj vyvolanie úsmevných reakcií.

Jazyková krajina obsahuje teda aj rôzne syntaktické a stylistické zvláštnosti, expresívne a emocionálne výrazy, osobité slovné konštrukcie a obrazné pomenovania (často nazývané aj básnické trópy), ktoré si spájame predovšetkým s umeleckou literatúrou. V jazykovej krajine, podobne ako v literatúre, pútajú pozornosť nielen svojim obsahom, ale aj formou. Jedným z takýchto osobitých prostriedkov a obrazných pomenovaní je metafora. Pri našom výskume sme sa zamerali na identifikáciu metaforických obrazných pomenovaní v centrálnych častiach jazykových krajín Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Bratislava. Na základe rozsiahleho fotografického materiálu vyhotoveného v období rokov 2019 – 2020 sme skúmali výskyt jednotlivých metafor a dešifrovali sme ich význam.

4. Pojem „metafora“

Metafora patrí medzi najznámejšie obrazné pomenovania. Slovo „metafora“ má svoj pôvod v latinčine a znamená „prenesenie“ (porov. Králik, 2015, s. 356). Pri metafore dochádza k prenášaní pomenovania na základe vonkajšej analógie, jeho významu do nových slovných súvislostí, tak ako to opísal už Aristoteles vo svojom diele *Poetika*. Aristoteles zaradil metaforu do širšieho estetického a gnozeologického kontextu a medzi neobvyklé slová, ktoré ozvlášťujú jazykové prostriedky. Definoval ju ako „*prenesenie významu cudzieho podstatného mena alebo z rodu na druh, alebo z druhu na rod, alebo z druhu na druh, alebo analogicky*“ (Aristoteles, 2009, s. 41). Metaforu chápal ako analógiu na vyjadrenie toho, čo je na dvoch veciach alebo javoch podobné.

Metafora sa chápe predovšetkým ako „*jav sémantický, založený na významovej interakcii komponentov metaforického výrazu*“ (Mistrik, 1997, s. 135). Vzniká na základe vonkajšej podobnosti medzi predmetmi, javmi, dejmi a vlastnosťami. Táto podobnosť môže spočívať v tvare, vzhľade, veľkosti, množstve, farbe, rozsahu, funkcii a pod. Metafora nahradzuje priame pomenovanie nepriamym a tým rozširuje pôvodné pomenovanie o rôzne denotácie. Vonkajšia podobnosť denotátov umožňuje označiť jeden predmet alebo jav názvom iného predmetu alebo javu, pričom pri prenášaní významu z jedného predmetu na iný dochádza k prestupovaniu ich významov, ktoré súvisí s tým, že pôvodný názov predmetu je „prekrytý“ názvom iného predmetu (Findra, 2004, s. 48). Valček označuje metaforu za funkčne komplexný postup, v ktorom sa spája figuratívnosť, opisnosť, expresívnosť, kontrast, iracionálnosť a významová koordinácia (Valček, 2006, s. 222).

Interakčná teória metafory, ktorej autormi sú Black a Richard, chápe metaforu v intenciách celej vety a vychádza z predpokladu, že metaforický výraz pozostáva z dvoch aktívnych zložiek (tenor a vehikulum), ktoré na seba navzájom reagujú. Metafora nie sú izolované jednotky, ale tvoria celok, vzájomné prepojenie tenoru a vehikula (Rolf, 2005, s. 35). Aj Krupa (1990, s. 13) považuje za základ metafory usúvzťažnenie dvoch pojmových domén A (tenor) a B (vehikulum) s cieľom pomocou domény B charakterizovať doménu A. Podľa Harpáňa (2004, s. 97) sa v každej metafore „*určitým spôsobom prejavuje významová zdvojenosť či dvojčlennosť, ktorá je východiskom konotačného procesu*“.

Termín metafora bol v minulosti často zaradovaný iba do literárnovednej oblasti alebo rétoriky. Neskôr stále viac pozorujeme jej „prienik z poľa poetiky a rétoriky viac menej nenápadne a nenásilne do celého jazykového systému“ (Kášová – Tomášiková, 2006, s. 38). V 80. rokoch 20. storočia posunuli metaforu ako nositeľa obraznosti do záujmu jazykovedy Lakoff – Johnson (2002) a priniesli nový pohľad na metaforu. Na rozdiel od klasického chápania metafory v poetike alebo rétorike ju nepovažujú za záležitosť zvláštneho používania jazyka, ale za jav prítomný v našom každodennom živote, a to nielen v jazyku, ale aj v myslení a konaní. Pojmy nie sú podľa nich vecou intelektu, ale štruktúrujú všetky ľudské vnímanie, prežívanie, porozumenie a správanie. Človek si bežne neuvedomuje svoj pojmový systém a jeho metaforický základ. Metafora podľa Lakoffa a Johnsona neznamená jednotlivé (jazykové) metaforické vyjadrenie, ale metaforický pojem. Za najdôležitejší princíp považujú vedomie komplexnosti náhľadu na metaforizáciu ako proces, pričom

zohľadňujú nielen jazykové pozadie a jazykovedné a literárnovedné výskumy, ale aj poznatky vedeckej psychológie a filozofické aspekty.

Metafora predstavuje komplex viacerých vlastností: obraznosť, kultúrna špecifickosť, expresívnosť, funkčnosť, komunikačná kompetencia, pútavosť, oživenie, hravosť (porov. Polčicová, 2008, s. 159). Využíva sa predovšetkým v umeleckých textoch, kde „vzniká pre potreby individuálneho kontextu ako sugestívna, esteticky pôsobivá skratka“ (Findra, 2004, s. 49). Pavelka (1998, s. 165 – 193) považuje metaforu za kľúč k literárnemu dielu, poukazuje však aj na jej širšie uplatnenie, pôsobnosť a dimenzie. Podľa neho metafora nepredstavuje iba základnú formu obraznosti v umení, ale je vytvorom kreatívnej schopnosti ľudskej psychiky.

5. Klasifikácia a druhy metafor

Metafora sa rozdeľujú na rôzne druhy podľa druhu podobnosti, použitých slovných prostriedkov, stupňa narušenia sémantickej normy, čiže jazykovej anomálie (deviácie) atď.

Podľa použitých slovných prostriedkov môžu byť metafora substantívne, slovesné, slovesno-substantívne a adjektívne. Krupa (1990) rozlišuje zo syntaktického hľadiska *predikatívne, nominálne, vetné a nadvetné metafora*, z hľadiska zastúpenia hlavných zložiek na povrchovej rovine *jednočlenné, dvojčlenné a trojčlenné metafora*, z hľadiska funkčnosti na *kognitívne metafora*, v ktorých prevláda poznávacia funkcia, a *afektívne metafora*, ktorých funkciou je so zmyslom zapôsobiť na prijímateľa. Z hľadiska pojmovej domény prenášateľa (vehikula) člení metafora na *antropomorfné metafora* (pripodobňovanie vnímaných entít s človekom), *zoomorfné metafora* (pripodobňovanie k zvieratám) a *reifikčné metafora* (pripodobňovanie k veciam).

Cohen (1975) delí metafora podľa stupňa jazykovej anomálie na štyri skupiny: katechrézu, lexikalizovanú metafora, originálnu metafora založenú na jednoduchej podobnosti a originálnu metafora spájajúcu odľahlé idey. *Katachréza* je druh metafora, pri ktorom sa dostávajú do súvislosti sémanticky nespojitelné výrazy, tie sa však stali súčasťou bežnej slovnej zásoby a ich pôvodnú metaforickú povahu nevnímame. *Lexikalizovaná metafora* vznikla na základe podobnosti alebo funkčnej príbuznosti a predstavuje také obrazné pomenovanie, ktoré je pevne spojené s označovanou vecou. Na rozdiel od katachrézy vnímame pri nej ešte jej pôvodný význam. *Originálna metafora* je tiež založená na jednoduchej podobnosti a je sémanticky zrozumiteľná, býva však jedinečná a aktuálna. Niektoré typy originálnej metafora spájajú odľahlé idey a na rozdiel od predchádzajúceho typu metafora sa dajú pochopiť iba na pozadí širšieho kontextu, zložitých asociácií, poznania jej autora, doby vzniku a predstavivosti jej recipienta (pozri Mistrík, 1997, s. 136 – 138).

Lakoff – Johnson (2002) rozdeľujú metafora do troch skupín. Prvým typom sú *štruktúrne metafora*, pri ktorých je jeden pojem metaforicky štruktúrovaný na základe iného pojmu; druhý predstavujú *orientačné metafora*, vychádzajúce z priestorovej orientácie ľudského tela, teda z toho, ako funguje ľudský organizmus vo fyzickom prostredí určitým špecifickým spôsobom. Takéto metafora dávajú pojmu priestorovú orientáciu. Opozície *nahor – nadol, dovnútra – von, vpredu – vzadu, smerom k niečomu – smerom od niečoho, hlboký – plytký, centrálny – periférny* vyplývajú z podoby ľudských tiel a zo spôsobu ich fungovania v priestore (vzpriamenosť chôdze a pod.). Každá z týchto opozícií sa prejavuje v súlade s fyzickou a kultúrnou skúsenosťou človeka ako základ metafora, ktorý organizuje celý systém pojmov. Tretiu skupinu tvoria *ontologické metafora*, založené na chápaní udalostí, činností, citov a myšlienok ako entít alebo substancií. Osobitným javom takýchto metafor sú metafora nádob, ktorých základom sú skúsenosti s našimi telami, nie však z ich orientácie v priestore, ale z chápania a prežívania tela ako fyzického objektu (container) s vnútrom oddeleným od zvyšku ostatného sveta. Ako nádoby sú potom konceptualizované miestnosti a domy, pevné objekty, prírodné prostredie, územie, ale aj udalosti, činnosti, deje a stavy. Za zvláštny variant ontologických metafor považujú Lakoff a Johnson personifikáciu.

Funkciou slovesných metafor je niekedy oživovanie neživých predmetov a javov. Niektoré metafora vznikajú tak, že sa na neživé predmety prenášajú vlastnosti a činnosti živých bytostí. Tento typ metafora sa nazýva *personifikácia* (zosobnenie). Ďalším typom metafora je *animizácia* (oživovanie), pri ktorej dávame neživým predmetom vlastnosti živých, ale nie ľudských bytostí. Neživým predmetom sú v tomto prípade prisudzované vlastnosti a činnosti zvierat. Niekedy je náročné rozoznať personifikáciu od animizácie. Osobitným druhom metafora je *synestézia* (súzvuk viacerých zmyslových vnemov), ktorá sa zakladá na spojení dvoch pojmov označujúcich rôzne zmyslové vnemy, pričom sa môžu spájať pojmy vyjadrujúce zrakové, sluchové, čuchové, chuťové alebo hmatové vnemy.

Medzi metaforické obrazné pomenovania sa zaraďuje aj prirovnanie, pretože tiež vzniká na základe čiastkovej podobnosti tvaru, veľkosti, farby, vlastnosti dvoch predmetov alebo javov. Od metafora sa však

odlišuje spôsobom pomenovania a štruktúrou. Prirovnanie vyzdvihuje určitú vlastnosť porovnávaných predmetov. Významovo smeruje k zachyteniu jedného jasne vymedzeného javu a označuje javy explicitne. Skladá sa z pomenovania prirovnávaného javu (compendum), z gramatického vyjadrenia porovnania (tertium comparationis, stredný člen) a z pomenovania javu, ku ktorému sa prirovnáva (comparatum). Na vyjadrenie vzťahu medzi compendum a comparatum sa využívajú porovnávacie spojky *ako, ani, sťa, akoby* a pod., ale jestvujú aj prirovnania bez formálneho spájacieho slova. Prirovnanie je prostriedkom konkrétnosti a názornosti. Metafora je dynamickejšia, pomenúva javy implicitne, u čitateľa môže evokovať viaceré konotácie, pretože je viacvýznamová (Jurčáková, 2020).

6. Analýza metafor v jazykovej krajine

Ako už bolo uvedené vyššie, pôsobnosť metafory nemožno obmedziť iba na umelecké texty, ale jej uplatnenie je veľmi široké. Môžeme ju skúmať v rôznych typoch textov (v publicistických, reklamných, odborných textoch atď.), ale aj v textoch jazykovej krajiny, kde tvoria jej neoddeliteľnú súčasť. Jazykové prvky na rôznych nápisoch v jazykovej krajine často dopĺňajú aj neverbálne prostriedky – grafické zobrazenia (obrazy, ilustrácie, fotografie, symboly, znaky a pod.), ktoré explikujú alebo zvyrazňujú ich význam a prispievajú k celkovej výpovednej hodnote signs, čo poukazuje na multimodalitu jazykovej krajiny (porov. Molnárová, 2021).

Nápis na kníhkupectve *Knihy za groš – Kóóópec nových titulov, široká ponuka kníh* (Banská Bystrica, Dolná 62) spája v sebe súčasne dve metafory. Označenie „groš“ substituie pomenovanie pre lacný tovar, knihy za nízke ceny. Konkrétny pojem „kopec“, resp. hyperbola tohto slova „kóóópec“ nadobúda charakteristiku kvantity, v tomto prípade veľkého množstva ponúkaných kníh.

V nápis cestovnej kancelárie *Elegance travel – more poznávačiek 2020* (Banská Bystrica, Dolná 43) sa namiesto neurčitej číslovky „veľa“ alebo všeobecného pomenovania „veľké množstvo“ dovoleniek využíva metaforicky slovo „more“, ktoré evokuje dve konotácie. Označuje metaforu, vyjadrujúcu veľkú ponuku poznávacích zájazdov, pričom slovo „more“ si môžeme spájať aj s pobytom alebo dovolenkou pri mori. Abstraktný pojem „cestovanie“ nadobúda hmotnú formu predmetu a možno ju označiť za reifickú metaforu.

Slovné spojenie *Cenová bomba* je metaforou výrazných zliav na produkty v ponuke obchodu *Lesona outdoor* (Banská Bystrica, Dolná 32). Má vzbudiť u zákazníkov pozornosť a vyvolať záujem o kúpu výrobkov. Mohli by sme ju nazvať katachrézou, pretože spája sémanticky nespojitelné výrazy. Spolu s obrázkom bomby má vizuálna metafora vyzdvihovať bombastické zľavy na tovar.

V názve *Cool Bike – Cyklistický svet* (Banská Bystrica, Nám. Š. Moyses 5) sa za spojením „cyklistický svet“ skrýva metafora pomenovania obchodu, zameraného na predaj rôznych typov bicyklov, príslušenstva a servis bicyklov, pričom slovo „svet“ je súčasne synekdochou, ktorá je založená na princípe prenášania pomenovania na základe kvantitatívnych vzťahov medzi jednotlivými javmi. V tomto prípade ide o zámenu celku za časť (pars pro toto), pojem „svet“ nahrádza entitu „obchod plný bicyklov“.

Zaujímavými slovnými hračkami sú rýmované označenia *Barovňa čarovňa Tea & Shisha* (Banská Bystrica, Nám. SNP 7), *Čajovňa-čarovňa* (Banská Bystrica, Nám. SNP, Arcade pasáž 5), ktorých metaforický

význam označuje príjemné, „čarovné“ miesto, prostredie, kde prevláda pokoj, pohoda, príjemná hudba a kde si môžu ľudia posediť pri šálke chutného nápoja. „Čaro“ spočíva v príjemnej atmosfére a v ponúkaných lahodných nápojoch. Podobné metaforické konotácie sa skrývajú aj v názve obchodu *Čarovný svet* (Horná 5), zameraného na ezoteriku, prírodnú kozmetiku a drahé kamene.

Názov obchodu *Zlatá nitka* s podnadpisom *Dôležité vecičky pre vaše ručičky* (Banská Bystrica, Dolná 9) je metaforickým pomenovaním pre obchod s tovarom na šitie, pletenie a iné ručné práce. Odkazuje na motív z ľudovej rozprávky o Zlatej priadke, v ktorej hlavná hrdinka pomocou čarovných síl a nadprirodzenej postavy škriatka dokázala priať zlaté nite. Na metaforu rozprávky odkazuje aj názov obchodu *Kde bolo, tam bolo. Detský obchodík* (Andreja Kmeťa 124, Banská Štiavnica), v ktorom sa predávajú rôzne oblečenie a veci pre deti.

Veľmi zaujímavý je názov podniku *Škodovka – Naštartovaná šálka kávy* (Medená 21, Bratislava). Pojem „škodovka“ sa viaže na známe vozidlo zo 70. a 80. rokov minulého storočia v bývalom Československu. V spojení s pojmom „káva“ sa jeho význam mení na retro kaviareň, zariadenú v štýle uvedených rokov, kde nájdú zákazníci dobrú kávu, ktorá ich povzbudí, „našartuje“ podobne ako spomínaný automobil. Káve je tu prisúdená vlastnosť motora.

Personifikácie a animizácie v nápisoch vidíme v bankovom sektore. *Fio banka* má vo výklade zaujímavé plagáty s textami: „Pre makaky je dobrým zvykom naložiť sa do kúpeľa ° U nás je dobrým zvykom nenaložiť vám zbytočné poplatky k našej hypotéke ° Pre líšku polárnu je dobrým zvykom ísť po čuchu za svojim cieľom ° U nás zase mať čuch na produkty, ktoré oceníte“ (Banská Bystrica, Národná ulica 8). Spolu s obrazom spomínaných zvierat prirovnávajú tieto zoomorfné metafory činnosť banky (dobré zvyky banky) k činnosti zvierat (dobrým zvykom zvierat) a akcentujú schopnosť banky ušetriť zákazníkom čo najviac peňazí a ponúknuť im výhodné produkty. Vo vete *Wüstenrot – výhodám stavebného sporenia neodzvoniло* (Banská Bystrica, Dolná 26) je abstraktnému pojmu „výhoda“ prisudzovaná činnosť predmetu – budíka, ktorý je tiež zobrazený pri nápis. V spojení *ČSOB – Riešenie, ktoré pozdvihne váš biznis* (Banská Bystrica, Dolná 12) je personifikovaný abstraktný pojem „riešenie“ prostriedkom aktivizácie (dvíhať), podobne ako vo vete *Wüstenrot – naštartujte svoju kariéru vo Wüstenrote* (Banská Bystrica, Dolná 26), v ktorej sa začiatok zamestnania (kariéry) v uvedenej banke pripodobňuje k práci motora (štartovanie).

Nápis na obchode predajcu rôznych audio- a videozariadení *Bisaudio – Dotknite sa zvuku* (Banská Bystrica, Dolná 55) je synestéziou, pretože prezentuje spojenie rôznych zmyslových vnemov, v tomto prípade ide o hmatový a akustický vnem.

Veľmi poetické a súčasne metaforické prirovnanie predstavuje nápis na stánku v Národnej ulici (Banská Bystrica) *Čierna ako diabol, horúca ako peko, čistá ako anjel, sladká ako láska, taká je naša káva*. Poukazuje na identitu produktu „káva“ a určitých javov. Káva sa prirovnáva k osobám a javom, ktoré majú spoločné, resp. veľmi podobné vlastnosti ako káva (čierny diabol, horúce peko, čistý anjel, sladká láska). Ide o intenzívne prirovnanie, zveličujúce a zdôrazňujúce vlastnosti kávy, vytvárajúce obraz harmónie, chuti a farieb. Spojenie slov *Láska je vo vzduchu a vonia ako káva* je nielen estetickým prirovnaním lásky k dobrej káve. Nápis na podniku *Buddy's* (Banská Štiavnica, Andreja Kmeťa 22) *Akú kávu piješ, taký život žiješ* prirovnáva kvalitu kávy, ktorú človek pije, ku kvalite jeho života.

Zaujímavé metaforické spojenie písmen, číslíc a znakov predstavuje nápis *WO,0%W Prvý Radler úplne bez alkoholu* (Bratislava). Odkazuje na anglický výraz „wow“, ktorý sa slangovo používa na vyjadrenie údivu, nadšenia, radosti, prekvapenia a označenie niečoho skvelého, pričom číslica „0“ (zobrazená výrazne väčším písmom) a „%“ v strede slova prezentujú súčasne nulový obsah alkoholu v nápoji, takže nápis metaforicky označuje skvelý, úžasný nealkoholický nápoj. V reklamnom texte na pivo na Ventúrskej Klubovni *Radi vás pohostíme skutočným šperkom* (Ventúrska 1, Bratislava) je metaforou označenie a vnímanie piva ako niečoho veľmi vzácného a cenného.

Názov bratislavskej spoločnosti *Cyklokuriér Švihaj Šuhaj*, ktorý sa nachádza na viacerých miestach Bratislavy, metaforicky vyjadruje činnosť tejto spoločnosti, t. j. jej rýchle kuriérske služby pre celé mesto, a spolu s vyobrazením cyklistu poukazuje na radosť z bicyklovania.

Slovom „spojár“ sa hovorovo nazýva zamestnanec spojov a vo vojenskej terminológii sa ním pomenúva príslušník armády, ktorého úlohou je obsluhovať telefónne, telegrafné a rádiové prístroje. Názov kaviarne *Spojár Kafe & Klub* (Kammerhofská 181, Banská Štiavnica) je odvodený od miesta, kde sa nachádza. Kaviareň možno

nájsť v budove, v ktorej predtým sídlila Slovenská pošta a boli tam umiestnené zariadenia, ktoré zabezpečovali telekomunikačné spoje. Nápis na plagáte na vchodových dverách *Nová éra spájania ľudí je tu*, a text na internetových stránkach, popisujúcich charakter tohto podniku⁶, nadväzujú na túto skutočnosť a aktualizujú ho. Pomenovanie *Spojár* je tu metaforou miesta, ktoré spája ľudí. Nápis na tom istom nosiči *Miesto, kde zastal čas* personifikuje čas a je metaforou pohybujúceho sa predmetu, ktorý sa na určitom mieste zastavil.

V nápise *Mliečna pohoda bez hraníc. Koliba*, ktorý možno nájsť vo viacerých mestách, sa vlastnosti mliečnych produktov pripodobujú k pocitom človeka (cítiť sa dobre, žiť v pohode). Označenie *bez hraníc* odkazuje na výrobky, ktoré sú známe nielen na našom, ale aj na zahraničnom trhu.

V názve obchodu *Malé radosti*, ktorý sa nachádza na viacerých miestach v Bratislave, je konkrétne podstatné meno „produkt“, resp. „tovar“ metaforicky nahradené abstraktným pojmom „radosť“. Tento pojem označuje produkty, ktoré nás majú po zakúpení potešiť. Aj v nápise obchodu *Zoot – výdajňa radosti* (Horná 9, Banská Bystrica) sa namiesto konkrétneho pojmu „tovar“ používa abstraktný pojem „radosť“.

⁶ „Najväčší kafe & klub v Banskej Štiavnici je práve tu! Nachádzame sa priamo v srdci historického mesta, kde ti ponúkame kvalitné koncerty, umelecké čítanie, ktoré pocítiš skrz živú galériu, workshopy, vernisáže a mnoho ďalšieho o čom sa ti možno ani nesnívalo. Nová éra spájania ľudí je tu!“ [Online]. [Cit. 2021-03-10]. Dostupné na: <https://stiaivnicatravel.sk/katalog/spojar-kafeklub/>.

7. Záver

Uvedené príklady metafor v nápisoach svedčia o tom, že metafora nie je iba doménou umeleckej literatúry, ale je aj súčasťou textov v jazykovej krajine, kde má predovšetkým apelatívnu a persuzívnu funkciu, na rozdiel od umeleckej literatúry, v ktorej spĺňa estetickú funkciu. Výskum nápisov v centrálnych častiach jazykových krajín Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Bratislava ukázal, že nepriame pomenovania, a teda aj metafory, sú často imanentným princípom jazykovej krajiny. Sú však záležitosťou kontextu, iba z neho možno zistiť, či sú jednotlivé nápisy použité v priamom alebo nepriamom, čiže prenesenom význame.

Analýza *public signs* a *private signs* (plagáty, nápisy na budovách, reklamné pútače, jedálne lístky, názvy obchodov a reštaurácií a pod.) z rozsiahleho súboru fotografií hore uvedených jazykových krajín tiež ukázala, že metafora ako forma obraznosti je efektívny a frekventovaný spôsob tvorenia nápisov a rôznych označení na budovách a verejných priestoroch. Skúmané nápisy vykazujú prítomnosť rôznych typov metafor. Metafory sa nachádzajú v mnohých textoch jazykových krajín, avšak pri porovnaní nápisov v centrálnych častiach miest Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Bratislava sa ukázalo, že na metafory je najbohatšia jazyková krajina Banskej Bystrice. Naproti tomu sa v Bratislave objavujú metafory iba sporadicky, čo súvisí s tým, že ide o hlavné mesto, v ktorom pôsobia mnohé zahraničné inštitúcie, veľvyslanectvá a navštevuje ho veľké množstvo turistov, čomu sa prispôsobila aj jazyková krajina. V Bratislave je oproti ostatným slovenským mestám výrazne vyšší počet cudzojazyčných nápisov (predovšetkým anglických).

Ako netypické pomenovania alebo slovné spojenia prispievajú metafory k oživeniu a obohateniu jazykovej krajiny a jej estetickému pôsobeniu. Slúžia na zvýšenie pútavosti, podvedome pôsobia na zmysly recipientov a vyvolávajú v nich pozitívne emócie. Mnohé metafory svedčia o kreativite a tvorivosti ich autorov. Autori metaforických nápisov v jazykovej krajine uplatňujú jedinečný uhol pohľadu na pomenovanie javov skutočnosti a zobrazované informácie.

Použitá literatúra

- ARISTOTELES. 2009. *Poetika*. Martin : THETIS (prekl. Miroslav Okál). 2009.
- BARTOŠEK, J. 2007. Přesvědčování a manipulace v politické žurnalistice. In: H. Srpová a kol.: *Od informace k reklamě*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, s. 51-103.
- BUTOR, M. 1992. *Die Stadt als Text, aus dem Französischen von Helmut Scheffel*, Graz, Wien : Droschl.
- CENOZ, J. – GORTER, D. 2006. Linguistic landscape and minority languages. In: *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism* (ed. Durk Gorter). Clevedon : Multilingual Matters, 2006, s. 67-80.
- COHEN, T. 1975. Figurative Speech and Figurative Acts. In: Johnson, M. (Ed.): *Philosophical Perspectives on Metaphor*. The journal of philosophy, Minnesota : University of Minnesota Press, 1975.
- FINDRA, J. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin : Osveta, 2004.
- GERBER, A. 2012. *Theorie der Städtebaumetaphern: Peter Eisenman und die Stadt als Text*. Zürich: Chronos Verlag, 2012.
- HARPÁŇ, M. 2004. *Teória literatúry*. Bratislava : ESA, 2004.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape* (ed. A. Ďuricová), Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 29-35.
- KÁŠOVÁ, M. – TOMÁŠIKOVÁ, S. 2006. Metafora v nemeckom politickom spravodajstve. In: *Od textu k prekladu* (ed. Alena Ďuricová), Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2006, s. 38-41.
- KRÁLIK, Ľ. 2015. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda. 2015.
- KRUPA, V. 1990. *Metafora na rozhraní vedných disciplín*. Bratislava: Tatran, 1990.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R.Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. In: *Journal of Language and Social Psychology* 16, 1997, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic landscape* (ed. A. Ďuricová), Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 47-54.
- LEVÝ, J. 1983. *Umění překladu*. Praha : Panorama, 1983.
- MISTRÍK, J. 1997. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997.

- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice)1 In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape* (ed. A. Ďuricová), Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 60-66.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica Linguistic Landscape. In: *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. No. 11, issue 1, 2021, Hradec Králové, 2021, s. 209-213.
- PAVELKA, J. 1998. *Předpoklady literárního dorozumívání*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 1998, 318 s.
- POLČICOVÁ, M. 2008. Obraznosť terminológie ako charakteristický znak odbornej komunikácie. In: *Od textu k prekladu III*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, 2008, s. 156-163.
- ROLF, E. 2005. *Metaphertheorien. Typologie – Darstellung – Bibliographie*. Berlin: Walter de Gruyter Verlag, 2005.
- ROSENBAUM, Y. – NADEL, E. – COOPER, R. L. – FISHMAN, J. A. (1977). English on Keren Kayement Street. In: FISHMAN, J. A.; COOPER, R. L.; CONRAD, A. W. (eds.): *The Spread of English. The sociology of English as an additional language*. Rowley: Newbury House, 1997, s. 179-196.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie: zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici*. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 157-167.
- SCOLLON, R. – SCOLLON, S. W. 2003. *Discourses in Place: Language in the Material World*. London : Routledge, 2003.
- SRPOVÁ, H. 2008. *Knižka o reklamě*. Ostrava : FF Ostravské univerzity v Ostravě, 2008.
- Spojár Kafe&Klub Štiavnica*. [Online]. [Cit. 2021-03-10]. Dostupné na: <https://stiavnicatravel.sk/katalog/spojar-kafeklub/>.
- VALČEK, P. 2006. *Slovník literárnej teórie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2006.

Autorka príspevku

Mgr. **Edita Jurčáková**, PhD.
 Katedra germanistiky
 Filozofická fakulta UMB
 Tajovského 40
 974 01 Banská Bystrica, SK
 E-mail: edita.jurcakova@umb.sk

TLAK IDEOLÓGIE NA PROPRIÁLNU STRÁNKU JAZYKOVEJ KRAJINY – NA PRÍKLADE BANSKOBYSSTRICKEJ URBANONYMIE¹

Jaromír Krško

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The paper analyses the influence of ideology on the shape of the linguistic landscape of Banská Bystrica, specifically on the diachronic development of Banská Bystrica's urbanonymy in its wider centre from the earliest times to the 1990s. In this time span, there have been several political regimes, which, from the position of the power, also created pressure to change the names of streets and squares. Ideological pressures were manifested in the period of Austria-Hungary, later after the establishment of the first Czechoslovak Republic in 1918, during the wartime Slovak State, the 1948 communist takeover and the establishment of totalitarian communist power, up to the revolution in 1989 and the onset of democratic changes.

Key words: linguistic landscape, ideology, urbanonymy of Banská Bystrica

1. Úvod

V príspevku venujeme pozornosť spoločenským a politickým zmenám a ich reflexii v jazykovej krajine Banskej Bystrice, konkrétne v oblasti diachrónneho vývinu banskobysstrickej urbanonymie ako súčasti jazykovej krajiny. Okrem propriálnej stránky si musíme všimnúť aj spoločensko-politický kontext a ideológiu vládnuvých politických štruktúr, ktoré vytvárali tlak na sémantickú podobu urbanoným a výber dedikačných názvov. Časové rozpätie skúmaného obdobia je ohraničené najstaršími zmienkami o banskobysstrických uliciach, až po súčasnosť, resp. po dôležité zmeny v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Priestorové rozpätie je vymedzené širšou časťou centra Banskej Bystrice, pozornosť budeme venovať týmto súčasným uliciam a námestiam: Dolná ulica, Námestie SNP, Horná Strieborná, Dolná Strieborná, Krížna ulica, Lazovná ulica, Bakossova ulica, Národná ulica, Kuzmányho ulica, Kapitulská ulica, Ulica J. Cikkeru, Moyzesovo námestie, Horná ulica a Skuteckého ulica.

2. Vymedzenie termínu jazyková krajina

Pri vymedzení termínu jazyková krajina a obsahovej charakteristike tohto termínu vychádzame predovšetkým z definície dvojice autorov – Rodrigua Landryho a Richarda Bourhisa, ktorí jazykovú krajinu charakterizujú ako „*the language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings*“ (Landry – Bourhis, 1997, s. 25). V slovenskom lingvistickom priestore môžeme spomenúť vymedzenie pojmu JK u Lucii Satinkej (2014), ktorá chápe jazykovú krajinu ako „*vizuálnu reprezentáciu jazyka vo verejnom priestore*“ (Satinská 2014, s. 158). Podľa nej „*patria sem všetky nápisy, bez ohľadu na ich pôvod*“. Jazykovú krajinu chápe ako dynamickú entitu, ktorú vytvárajú inštitúcie alebo jednotlivci, ale na druhej strane jazyková krajina vplýva na ľudí, ktorí týmto priestorom prechádzajú a vnímajú jeho atmosféru. Preto sa venuje nielen analýze názvov firiem, obchodov, nápisom na stenách, ale sa zamýšľa aj nad tým, komu sú tieto informácie určené a ako ich môžu ľudia vnímať.

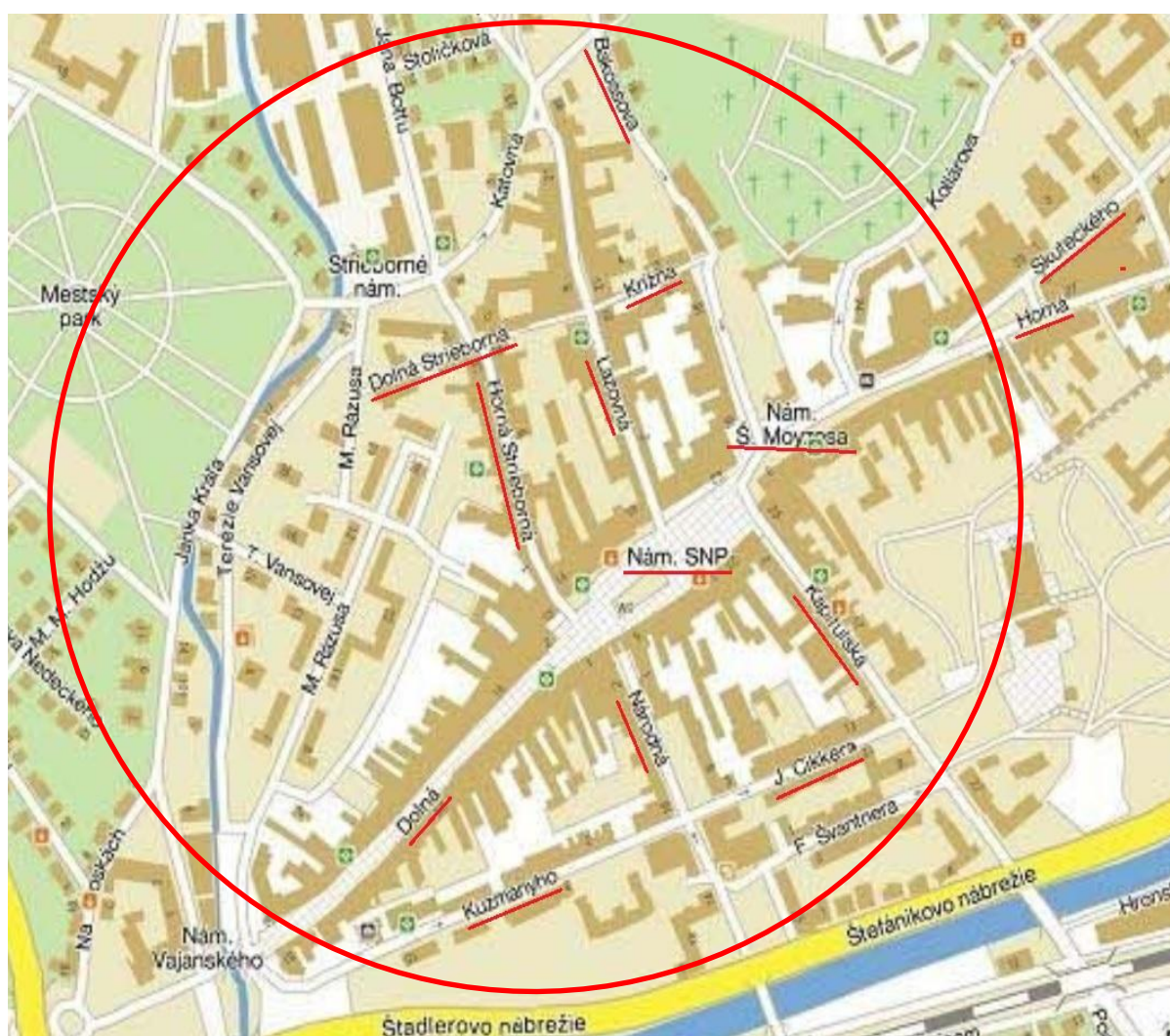
Problematikou jazykovej krajiny na jazykovo zmiešanom území sa zaoberal aj J. Bauko, ktorý skúmal jazykovú krajinu v bilingválnom slovensko-maďarskom prostredí Komárna. Bilingválnemu jazykovému prostrediu a jazykovej krajine v Komárne a Komárome venovala pozornosť aj dvojica autorov Istók – Tóth (2020), teoretickým otázkam výskumu banskobysstrických urbanoným sa venovala vo svojom príspevku P. Jesenská (2020). J. Bauko (2019) však chápe jazykovú krajinu širšie, pretože okrem verbálneho (písaného) textu do jazykovej krajiny podľa neho patria aj extralingválne prvky. Preto nepoužíva termín jazyková krajina, ale pracuje s termínom propriálno-semiotický obraz krajiny, ktorý podľa jeho vymedzenia „*tvoria propriá (predovšetkým antroponymá, toponymá i chrématonymá) nachádzajúce sa na menných tabuliach, nápisoch na verejnom priestranstve, rôznych plochách (napr. plagátoch, budovách, náhrobných kameňoch, tablách) i extralingválne znaky (napr. fotky, sochy, emblémy, kresby), ktoré poukazujú na vlastné mená*“ (Bauko, 2019, s. 138). Preto, prihliadajúc nielen na propriálnu stránku jazykového systému, ale aj na jeho apelatívnu časť, by sme

¹ Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV 18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

mali uvažovať skôr o lexikálno-semiotickom obraze krajiny. Na tomto príklade sa zároveň ukazuje mnohodomenzionalnosť problematiky JK a jej rozličné vnímanie v onomastike, sociolingvistiky, psycholingvistiky, sociológii atď.

3. Urbanonymá a ideológia

Urbanonymá a orientačné tabule s názvami ulíc a námestí, ktoré patria v rámci JK do skupiny top-down nápisov, boli už v dávnej minulosti prostriedkom ideologického tlaku vládnucej moci, ktorá aj názvami ulíc a námestí demonštruje svoju silu a ideologicky vplýva na ľudí pohybujúcich sa v sociálnom priestore. J. David a P. Mácha pripomínajú „ovládnutie územia a utváranie centralizovanej štátnej správy“ (David – Mácha, 2012, s. 30). Urbanonymá (predovšetkým honorifikačné urbanonymá) patria k najdynamickejším toponymám, ktoré sa menia so zmenou politických režimov (k tomu napr. Odaloš, 1994, 1996; David – Mácha, 2012; novšie Křížová – Martinek a kol., 2017; Ptáčníková, 2019, 2021 atď.). Dynamiku zmien tejto časti jazykovej krajiny môžeme demonštrovať na príklade zmien názvov ulíc a námestia širšieho centra Banskej Bystrice v sledovanom období 20. storočia – ide o trinásť ulíc a dve námestia – pozri obr. 1.

Obr. 1

4. Urbanonymá v premenách času

Počiatky Banskej Bystrice sú spojené s pôvodným slovenským etnikom, ku ktorému po tatárskom pustošení prišli nemeckí kolonisti. Tí rozvojom ťažby drahých kovov zvýšili prestíž pôvodnej osady a na základe toho uhorský kráľ Belo IV. udelil v roku 1255 Banskej Bystrici štatút mesta. Keďže išlo o banských odborníkov, nemecké etnikum obsadilo popredné pozície aj v správe mesta.

4.1. Obdobie po roku 1525

Formujúce sa centrum mesta malo nemecké názvy, ale bez ideologických vplyvov. Urbanonymá v tejto dobe vznikli propriálizáciou nemeckých apelatív (napr. der Ring > Ring), ďalšie názvy boli motivované polohou, smerovaním ulice, prípadne zameraním služieb – dnešné Námestie SNP sa v rokoch 1525 – 1526 spomína ako *Ring*, dnešné Moysesovo námestie malo jednoduché označenie ako *dy Kirchen*, čo môžeme preložiť ako *Medzi kostolmi* – motiváciou boli dva kostoly: Kostol Nanebovzatia Panny Márie – tzv. Nemecký kostol a Kostol sv. Kríža – tzv. Slovenský kostol. Dolná ulica² smerujúca na centrálné námestie mala v tom čase dve pomenovania, ktoré fungovali paralelne, pretože motivácia polohou bola zrejmä a v dolnej časti stála nemocnica (špitál), preto sa používali podoby *Untere gasse* alebo *Spital gasse*. Horná ulica mala názov *Obere gasse*, dnešná Lazovná ulica mala podobu *Bader gasse* (Der Bader – kúpeľník vykonávajúci holičské a lekárske práce), Horná Strieborná mala takisto dva motivanty a teda aj dva názvy – *Silber gasse* a *Vicus Mallei*. Ako uvádza J. Baláž, „názov *Hámorná (Vicus Mallei)* sa pri Striebornej ulici vyskytuje len v daňových registroch z roku 1542. V priebehu 18. storočia, keď postavili prvé domy pri vtedajšej Novej bašte, sa Strieborná ulica ‚rozčlenila‘ na Hornú a Dolnú Striebornú (*Obere Silber gasse*, *Untere Silber gasse*)“ (Baláž, 2003, s. 8). Dnes už neexistujúca Nová ulica³ mala podobu *Neue Gasse*, Kapitulská ulica (ako uvádza J. Baláž, 2003, s. 8) mala podoby *Granner gasse* alebo *Grangassen auf der Wag* – *Hronská ulica*⁴ alebo *Hronská ulica za väznicou*. Dominujúci nemecký živel zanechal svoje stopy v bystrickej urbanonymii aj v neskoršom období – v roku 1589 zostali nezmenené názvy hlavného námestia v podobe *Ring*, spomínajú sa ulice *Untere Gasse*, *Obere Gasse*, *Granner Gasse*, *Bader gasse*, *Obere Silber gasse*, *Untere Silber gasse*, *Neue Gasse*, novou ulicou bola v tomto období dnešná Bakossova ulica, ktorá mala podobu *Pfarrhof Gasse* (der Pfarrhof – farnosť). Ostatné, nami sledované ulice, sa v roku 1589 ešte nespomínajú, resp. v tom čase ešte neexistovali.

4.2. Obdobie v rokoch 1896 – 1918

Prvé ideologické tlaky na zmenu banskobystrickej urbanonymie nastávajú v období Rakúsko-Uhorska v druhej polovici 19. storočia – po rakúsko-maďarskom vyrovnaní r. 1867. A. Kurhajcová pripomína, že trend premenúvania ulíc v Budapešti sa neskôr preniesol aj do iných miest Uhorska. „Vzhľadom na novú hierarchiu politickej moci v krajine po roku 1867 sa v budapeštianskych priestoroch vydali tri typy týchto urbanonym: 1/ názvy podľa postáv odkazujúcich na pohanskú a kresťanskú tradíciu; 2/ názvy podľa členov Habsburskej dynastie a 3/ názvy podľa mien významných uhorských, resp. maďarských osobností (napr. národní hrdinovia zo stavovských povstaní a z revolučných bojov 1848/49, regionálne osobnosti)“ (Kurhajcová, 2012, s. 114). Centrálné banskobystričné námestie (Námestie SNP) sa v rokoch 1896 – 1918 volalo po uhorskom kráľovi Belovi IV, ktorý udelil Banskej Bystrici štatút mesta – *Béla Király tér*. Oficiálne názvy v tomto období boli maďarské, preto aj urbanonymá mali maďarskú podobu – Dolná ulica sa volala *Kossuth Lajos utca* – pomenovaná po maďarskom politikovi, bojovníkovi za etnickú čistotu Uhorska a nezávislosť Uhorska od Rakúska a vodcovi maďarskej revolúcie v rokoch 1848 – 1849; dnešná Kapitulská ulica sa v tomto období spomína ako *Wesselényi Ferencz utca* – názov dostala na počesť Františka Vešelénihho (v maďarčine Wesselényi Ferencz), ktorý takisto bojoval v protihabsburských povstaniach; jej paralelná ulica (dnešná Národná ulica) smerujúca takisto z námestia ku Hronu bola prvotne pomenovaná po grófovi Serényim⁵ (*Gr. Serényi utca*), ktorý bol ministrom poľnohospodárstva v uhorskej vláde. Minimálne v roku 1913 však ulica bola premenovaná na *Sokolskú ulicu*. Dnešná Horná ulica mala názov *Bethlen Gábor utca* – po vodcovi protihabsburského povstania; v tomto období sa spomína aj dnešná Skuteckého ulica, ktorá mala podobu *Deák Ferencz utca* – nazvaná po uhorskom politikovi, ktorý sa pričínal o rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867, čím sa posilnila pozícia Maďarov vo vtedajšej monarchii. Novovzniknutá Krížna ulica mala v maďarčine podobu *Kereszt utca*, ďalšie ulice mali dedikačný charakter – Lazovná ulica bola pomenovaná po zámožnom banskobystrickom občanovi a

² Motivácia názvov Dolná ulica a Horná ulica vyplýva z polohy Námestia SNP, ktoré je naklonené v juhozápadnom smere nadol, takže Dolná ulica vedúca z námestia klesá a Horná ulica je vyššie a smerom k námestiu stúpa.

³ Nová ulica zanikla výstavbou Pamätníka SNP v rokoch 1966 až 1967. Pri výstavbe bola odstránená časť Kapitulskej a celá Nová a Mäsiarska ulica.

⁴ Motiváciou bola jej poloha – smeruje z námestia k rieke Hron, v druhom prípade sa do názvu dostala aj väznica – priestor, kde sa vážil tovar a podľa jeho hmotnosti sa platilo mýto.

⁵ [Online]. [Cit. 2021-10-09]. Dostupné na: https://hu.wikipedia.org/wiki/Serényi_Béla.

majiteľovi baní z druhej polovice XIV. storočia Petrovi Karlovi – v maďarčine *Károly Péter utca*, Horná Strieborná niesla meno prvého známeho banskobystričského richtára – grófa Ondreja Heinczmanna v podobe *Heitzmann András utca*, dnešná Bakossova ulica bola premenovaná na *Morgenthaler utca* – podľa Filipa Morgenthala, novohradského kapitána a majiteľa domu na námestí (neskorší Benického dom na hlavnom námestí) a Nová ulica bola tiež premenovaná podľa Jozefa Glabiča – banskobystričského richtára v rokoch 1822 – 1848 na *Glubits József utca*. Pomenovaniami týchto centrálnych ulíc a námestia deklarovala maďarská vláda svoju politickú moc a dedikačné názvy boli venované významným osobnostiam uhorských dejín, ktoré sa významnou mierou zaslúžili o silné postavenie Maďarov v monarchii. Paradoxom bolo, že časť týchto osobností bojovala proti dynastii Habsburgovcov, ktorí vládli aj v Uhorsku. Ideologický tlak na premenovanie a dedikovanie ulíc významným uhorským osobnostiam sa prejavil v tom, že zápis mien nemeckých osobností (ako o tom svedčia ich priezviská) – Peter Karl, Ondrej Heinczmann, Filip Morgenthaler, prípadne osobností inej národnosti – Jozef Glabič (forma mena poukazuje na slovenský, prípadne južnoslovenský pôvod) boli zapísané maďarským pravopisom, čo vyvolávalo dojem, že išlo o Maďarov.

4.3. Obdobie v rokoch 1918 – 1939

Dôležitým medzníkom, ktorý výrazne ovplyvnil aj jazykovú krajinu (predovšetkým nápisy typu top down), bol rok 1918. V tomto roku sa skončila I. svetová vojna, ale významným faktom bolo predovšetkým to, že na troskách rozpadnutej rakúsko-uhorskej monarchie vznikla Československá republika. Samotnému vzniku Československa predchádzalo niekoľko významných dohôd, ktoré ovplyvnili aj podobu jazykovej krajiny. Spojenie dvoch samostatných národov – Čechov a Slovákov do jedného štátneho útvaru zaručovala Clevelandská dohoda z 22. 10. 1915 a zaručovala aj používanie slovenského jazyka ako štátneho jazyka. Neskoršia Pittsburská dohoda podpísaná 30. 5. 1918 zaručovala používanie slovenčiny na úradoch, školách a vo verejnom živote. Legislatívne sa začala riešiť aj otázka premenovania ulíc. Ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko č. 3285 zo dňa 24. júla 1919 upravovalo pomenovanie ulíc, námestí a podnikov (pozri Odaloš, 2000, s. 281-282). Legislatíva mala dve časti – návodovú a zákazovú, v ktorej boli definované reštrikčné opatrenia – napr. sa nemohli pomenúvať ulice, námestia, parky podľa mien členov panovníckeho rodu Habsburgovcov, podľa mien panovníckych rodín nepriateľských štátov, podľa mien osôb, ktoré boli nepriateľské voči československému národu a podľa udalostí, ktoré ponížovali československý národ. Legislatívne bolo pomenovanie ulíc v novom štáte vymedzené zákonom č. 266 zo dňa 14. apríla 1920 „o názvoch miest, obcí a ulíc, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů“ (Odaloš, 2000, s. 282).

Na počesť prvého prezidenta Československej republiky Tomáša Garriguea Masaryka bolo premenované hlavné námestie mesta na *Masarykovo námestie*; horná časť námestia sa vyčlenila ako samostatné námestie a dostala názov *Horné námestie*, dnešné ulice – Dolná ulica a Horná ulica dostali slovenské názvy podľa smerovania na námestie – *Dolná ulica*, *Horná ulica*; Skuteckého ulica niesla názov *Súdobná ulica* – podľa súdov, ktoré sa tam nachádzajú dodnes; pôvodná Serényiho ulica (neskôr, pravdepodobne od roku 1913, Sokolská ulica) po roku 1918 sa svojím názvom *Národná ulica* hlásila k česko-slovenskému národu, ktorý vtedy budoval základ nového štátneho útvaru; *Kapitulská ulica* dostala názov podľa biskupského chrámu pri jej vyústení na námestie. Pôvodné urbanonymum Lazobná ulica (správny názov pretrval od roku 1525 do roku 1589) sa stáročiami desémantizovalo, motivácia mestskými kúpeľmi a barbiermi sa postupne vytratila a názov podľahol remotivácii apelatívom *laz*⁶ a ulica získala podobu *Lazovná ulica*. Súčasná Bakossova ulica sa vrátila k pôvodnej motivácii evanjelickým kostolom a farou ako *Farská ulica*, Horná Strieborná, Dolná Strieborná, Kapitulská ulica, Národná ulica, Krížna ulica, Nová ulica získali názvy ako dnes.

4.4. Obdobie v rokoch 1939 – 1945

Ďalším dôležitým medzníkom, ktorý ideologicky ovplyvnil aj urbanonymá Banskej Bystrice, boli roky 1939 – 1945, t. j. obdobie vzniku fašistického Slovenského štátu, ktorý vznikol z vôle Adolfa Hitlera. Slovenský štát, napriek deklarácii samostatnosti, bol v područí Nemecka. Ideologický tlak klérofašistov sa prejavil aj v premenovaní urbanonym. Osobnosť prvého česko-slovenského prezidenta Tomáša Garriguea Masaryka bola personou non grata a námestie bolo pomenované po (vtedy už zosnulom) vodcovi najsilnejšej politickej strany Andrejovi Hlinkovi na *Hlinkovo námestie*, s menom ktorého je spojený kult osobnosti vyhlásený za štátnu

⁶ Pravdepodobne sa vychádzalo z jedného z nárečových významov – poľnohospodárska pôda získaná kľčovaním a kultúrovaním na úžitkovú zem, lúka, hon aj z toho dôvodu, že ulica smerovala von z centra mesta.

ideológiu a doktrínu Slovenského štátu. Druhou výraznou zmenou bolo premenovanie Súdobnej ulice (dnešná Skuteckého ulica) na *ulicu Adolfa Hitlera*. Napriek tomu, že dnešná Skuteckého ulica nemá centrálné postavenie (v porovnaní napr. s Námestím SNP, prípadne Hornou a Dolnou ulicou) ide o ideologicky veľmi exponovanú ulicu, pretože na nej sídli súdnicstvo ako výkonná moc štátu, nachádza sa tu väzenie, a takisto predstavuje silovú zložku štátnej moci. Toto jej výnimočné postavenie sa odrazilo aj v neskorších premenovaniach, ktorými sa vyjadril vazalský vzťah štátu najprv k Nemecku a A. Hitlerovi, neskôr po oslobodení a nastolení komunistického režimu voči ZSSR a J. V. Stalinovi. V tomto období vznikla dnešná Ulica J. Cikkeru, ktorá dostala pomenovanie *Štefánikova ulica* po významnom Slováckovi, ktorý bol jednou z kľúčových postáv prvej Česko-Slovenskej republiky – generálovi M. R. Štefánikovi. Ďalšia novovzniknutá ulica dostala pomenovanie po podpredsedovi Matice slovenskej a slovenskom básnikovi K. Kuzmányom a názov *Kuzmányho ulica* nesie aj v súčasnosti. Vtedajší ľudský režim vzdal hold slovenskému básnikovi, dramatikovi, politikovi a evanjelickému kňazovi M. Rázusovi, ktorý sa v politike zasadzoval o autonómiu Slovenska a SNS pod jeho vedením úzko spolupracovala s vtedajšou vládnu stranou HSL'S a rok po jeho smrti – v roku 1939 – premenovali Lazovnú ulicu na *ulicu*⁷ *M. Rázusa*. Ostatné názvy z nami sledovanej oblasti – Horná Strieborná, Dolná Strieborná, Kapitulská ulica, Národná ulica, Krížna ulica, Nová ulica, Farská ulica, Horná ulica, Dolná ulica a Horné námestie sa v tomto období nezmenili. Ideologický tlak štátu sa prejavil len v premenovaní centrálného námestia, vazalský vzťah voči Nemecku bol vyjadrený premenovaním ulice podľa Adolfa Hitlera, ideologická vďaka autonomistického štátu sa prejavila aj voči osobe M. Rázusa.⁸

4.5. Obdobie v rokoch 1945 – 1953

Ďalším dôležitým medzníkom bolo skončenie II. svetovej vojny a obnovenie predvojnovkej Československej republiky, čo bolo deklarované aj tým, že urbanonymy sa v rokoch 1945 – 1953 vrátili do podoby obdobia predvojnovkej republiky. Doznievanie demokratických princípov sa prejavilo v urbanonymii napr. v tom, že napriek komunistickému prevratu v roku 1948 a nastoleniu totalitného režimu, zostal názov centrálného námestia v podobe *Masarykovo námestie*. Tento stav môže súvisieť aj s faktom, že v povojnovej vláde pôsobil až do jeho zavraždenia vo funkcii ministra zahraničných vecí syn T. G. Masaryka – Jan Masaryk.

4.6. Obdobie v rokoch 1953 – 1961

Totalitná komunistická moc a vazalský vzťah k Sovietskemu zväzu sa prejavili v premenúvaní ulíc až v roku 1953 – hlavné námestie sa premenovalo na *námestie Národného povstania* – podľa Slovenského národného povstania, ktorého centrom bola Banská Bystrica; pôvodné Horné námestie sa premenovalo na *námestie Červenej armády*, Dolná ulica bola premenovaná na *Malinovského ulicu* – podľa maršala Sovietskeho zväzu R. J. Malinovského, ktorý velil 2. ukrajinskému frontu a oslobodil veľkú časť Československa. Porážka A. Hitlera bola symbolicky zavŕšená aj v Banskej Bystrici premenovaním *ulice Adolfa Hitlera* (dnes Skuteckého ulica) na *ulicu J. V. Stalina*. Ideologicky boli zmenené aj názvy dnešnej Hornej ulice na *ulicu V. Širokého*⁹ – podľa vtedajšieho predsedu československej vlády (1953 – 1963) a predstaviteľa centralistického a dogmatického krídla slovenskej politiky 50. rokov. Komunistický ideologický tlak, nezmieriteľnosť komunistickej ideológie s cirkvou, prezentácia symbolov komunistickej moci sa prejavili aj pri premenúvaní dnešnej Kapitulskej ulice na *ulicu B. Polevého* – sovietskeho novinára a spisovateľa, Lazovná ulica bola premenovaná na *Gorkého ulicu* – podľa ruského spisovateľa a revolucionára, Národná ulica bola premenovaná na *ulicu Februárového víťazstva* – podľa politického prevratu zavŕšeného 25. februára 1948, ktorý znamenal nastolenie totality komunistov. Ideológia buržoázneho nacionalizmu sa prejavila aj v premenovávaní ulíc centra Banskej Bystrice – po roku 1953 sa musela zmeniť Štefánikova ulica na *Nejedlého ulicu*¹⁰ a Kuzmányho ulica sa

⁷ V rámci zachovania pôvodného názvu zachováваме aj vtedajší pravopisný princíp, teda názov ulice s apelatívnou časťou na začiatku píšeme s malým písmenom. K dnešnej úprave (písanie apelatívnej časti na začiatku urbanonyma s veľkým písmenom – Ulica M. Rázusa) došlo zmenou *Pravidiel slovenského pravopisu* od 1. 9. 1991.

⁸ S budovaním kultu osobnosti a ikonizáciou súvisí aj jeho okázalý pohreb v roku 1938, ktorý zapadal do vtedajšieho ideologického rámca klérofašistickej štátnej moci.

⁹ Ulica bola premenovaná podľa vtedy žijúcej osobnosti K. Gottwaldovi (zomrel až roku 1971), bol jedným z hlavných budovateľov kultu osobnosti.

¹⁰ Podľa Zdenka Nejedlého (1878–1962) – českého historika, muzikológa, politika, predsedu ČSAV, aktívneho člena ÚV KSČ a propagátora zbližovania so ZSSR.

zmenila na *Jilemnického ulicu*¹¹. Obidve osobnosti (Z. Nejedlý i P. Jilemnický) zapadali do ideológie potláčania slovenského buržoázneho nacionalizmu – z pôvodných urbanónym boli odstránené slovenské osobnosti a boli nahradené Čechmi a obidve osobnosti boli veľkí propagátori ZSSR a komunizmu. K premenovaniu došlo aj v prípade pôvodnej Farskej ulice na *Bakosovu ulicu* – po Gestapom umučenom a zavraždenom evanjelickom kňazovi Jánovi Bakosovi, Horná Strieborná bola premenovaná na *ulicu Kataríny Kalužay*¹², ostatných ulíc (Křížna ulica, Nová ulica, Dolná Strieborná) sa zmeny v tomto období nedotkli.

4.7. Obdobie v rokoch 1961 – 1989

Odhalenie kultu osobnosti v Sovietskom zväze po Stalinovej smrti, a rovnako tak aj v Československu po smrti K. Gottwalda ešte nevedli k uvoľneniu najtvrdšej totality sprevádzanej vykonštruovanými politickými procesmi. K uvoľneniu dochádza až začiatkom šesťdesiatych rokov (1961), čo sa prejavilo aj v zmene názvov niektorých urbanónym. Ulica J. V. Stalina bola premenovaná na *ulicu Obrancov mieru*, ulica V. Širokého sa vrátila k pôvodnému názvu *Horná ulica* a ulica B. Polevého bola pomenovaná podľa katolíckeho biskupa a prvého predsedu Matice slovenskej Štefana Moyzesa na *Moyzesovu ulicu*, centrálné námestie bolo v roku 1961 premenované do dnešnej podoby na *Námestie SNP*. Aj tieto zmeny urbanónym sú svedectvom ústupu boľševizácie komunistickej strany z päťdesiatych rokov a mierneho uvoľnenia tvrdého tlaku totalitného režimu. Napriek tomu jazyková krajina zvýrazňovala hlavnú úlohu komunistickej strany v spoločnosti, oslavu a lojalitu k ZSSR, čo môžeme sledovať v jazykovej krajine bansko-bystrických urbanónym *námestie Červenej armády*, *Malinovského ulica*, *ulica Februárového víťazstva*, ktoré sa ani po politickom odmäku nepremenovali. Ústup od silného proletárskeho internacionalizmu ako opozičnej ideológie k buržoáznemu nacionalizmu sa prejavil v premenovaní Gorkého ulice späť na *Lazovnú ulicu*, čo môžeme interpretovať aj ako návrat k tradičným motivačným činiteľom v nominačnom procese urbanónym. Preto došlo aj ku zmene ulice Kataríny Kalužayovej späť na *Hornú Striebornú* a Jilemnického ulica bola spätne premenovaná na *Kuzmányho ulicu*. *Křížna ulica*, *Bakosova ulica*, *Nová ulica*, *Dolná Strieborná* sa nezmenili. V súvislosti s ideologickým tlakom potláčania slovenského buržoázneho nacionalizmu a vytvárania selektívnej histórie, že počiatky ČSR siahajú historicky do konca druhej svetovej vojny a prvým prezidentom bol K. Gottwald, bolo tabuizovanie osobnosti generála M. R. Štefánika. Preto nedošlo k premenovaniu pôvodnej Štefánikovej ulice (1939 – 1953) a ulica naďalej niesla meno po Z. Nejedlom.

4.8. Obdobie po roku 1990

Politické a spoločenské zmeny v krajinách strednej Európy v roku 1989, ktoré dovtedy boli politickými satelitmi ZSSR, viedli aj v Československu k pádu komunistickej totality a demokratizácii života. Tieto zmeny sa prejavili aj v premenovaní ulíc a námestí v celej republike (pozri napr. Odaloš, 1994, 1996). Ideologicky výrazná ulica venovaná Hitlerovi alebo neskôr Stalinovi bola v roku 1990 premenovaná z ulice Obrancov mieru na ulicu Dominika Skuteckého – po významnom maliarovi, ktorý od roku 1889 žil a tvoril v Banskej Bystrici. Názov ulice smerujúcej z námestia pri Kapitulskom kostole sa vrátil k pôvodnému názvu *Kapitulská ulica* a osobnosť Štefana Moysesu bola uctená pomenovaním horného námestia na *Námestie Š. Moysesu*¹³, Horná a Dolná ulica zostali pomenované podľa polohy, čím sa napĺňala jedna z tendencií vtedajšieho premenúvania urbanónym – odideologizovanie názvov, starší názov z obdobia komunizmu – ulica Februárového víťazstva sa zmenil na *Národnú ulicu*, čím sa plnila požiadavka honorifikácie urbanónym (Odaloš, 1996, s. 83). Z týchto

¹¹ Peter Jilemnický (1901–1949) – slovenský spisovateľ českého pôvodu, predstaviteľ tzv. socialistického realizmu.

¹² Katarína Kalužayová bola členkou KSČ a tiež funkcionárkou jej krajského byra v Banskej Bystrici – za tieto informácie ďakujem Dr. V. Sklenkovi, ktorý mi poskytol zápisnice o viacnásobnom zatknutí K. Kalužayovej v súvislosti s buričskými aktivitami voči zdražovaniu a chudobe. Podľa ďalších informácií bola K. Kalužayová aj členkou mestského zastupiteľstva, pretože 1. 4. 1938 hlasovala za prenájom pozemkov na Kráľovej studni v súvislosti s výstavbou turistického chaty.

¹³ K premenovaniu však došlo až v auguste 1990, pretože pôvodné námestie Červenej armády sa začiatkom roka 1990 premenovalo na námestie Banického povstania a k ďalšiemu premenovaniu došlo o pol roka neskôr (august 1990) na námestie Štefana Moysesu. V súčasnosti má námestie formu zápisu *Námestie Š. Moysesu*, pozri obr. 4 nižšie. Podľa nových *Pravidiel slovenského pravopisu* (platnosť nadobudli 1. 9. 1991, ostatné 4. nezmenené vyd. PSP vyd. r. 2013) sa upravilo písanie ulíc nasledovne: s veľkým začiatočným písmenom apelatívnej časti názvu, pokiaľ apelatívum stojí na začiatku – Ulica J. Cikkeru.

dôvodov došlo aj ku zmene názvu Nejedlého ulica na *ulicu J. Cikkera* (k ortografii zápisu pozri pozn. 7 a 13), ktorá bola nazvaná po významnom slovenskom hudobnom skladateľovi a pedagógovi, rodákovi z Banskej Bystrice. Ostatné urbanonymá sa nemenili a zachovali si rovnakú podobu ako v predchádzajúcom období – *Lazovná ulica, Horná Strieborná, Dolná Strieborná, Bakossova ulica, Krížna ulica, Kuzmányho ulica, Nová ulica* už v tomto období neexistovala.

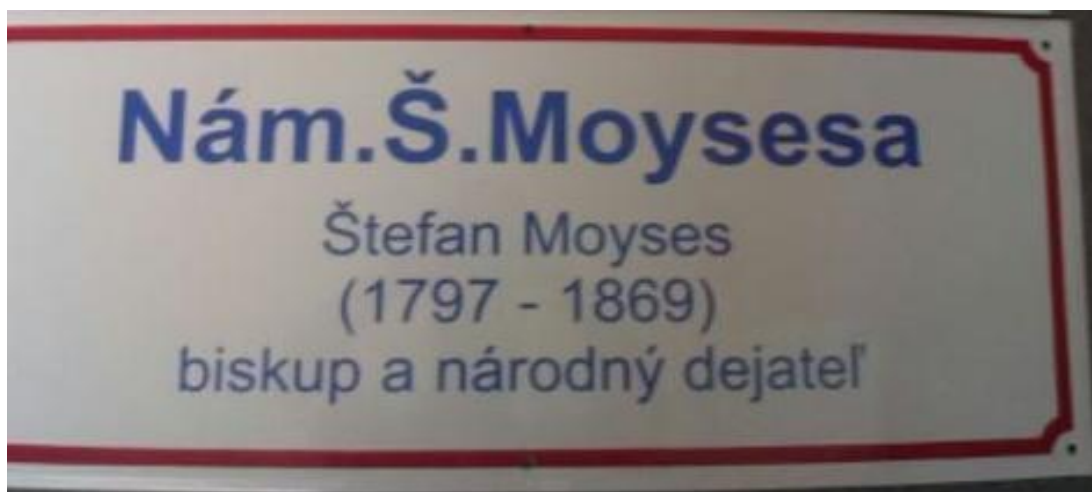
Novým prvkom jazykovej krajiny pri nápisoch ulíc dedikačného typu je uvedenie mena a priezviska osoby, podľa ktorej je ulica pomenovaná, roky, v ktorých daná osobnosť žila a stručná charakteristika (pozri obr. 2, 3, 4). Je to veľmi vhodná informácia pre návštevníkov mesta, ktorí nemusia byť dostatočne zorientovaní v danej oblasti a druhým pozitívom je, že aj domáci obyvatelia si uvedomujú, o akú významnú osobnosť išlo. Bolo by vhodné, keby encyklopedická časť bola uvedená aj v cudzom jazyku (najvhodnejšie v angličtine), pretože zahraniční turisti nemusia získať dostatočné informácie.

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

5. Záver

Rozvoj Banskej Bystrice ako mesta nastal po príchode Nemcov, ktorí dostali od panovníka mestské výsady a viaceré výhody. Zdokonaľovanie a zvýšenie ťažby drahých kovov podmienil rozvoj obchodu a rozvoj mesta. Prílev obyvateľov do mesta znamenal výstavbu nových domov a vznik nových ulíc. K centrálnemu námestiu sa postupne pridávali ďalšie a ďalšie ulice a uličky. V centre našej pozornosti bolo trinásť ulíc a dve námestia jadra Banskej Bystrice. Analýzou jednotlivých názvov a konfrontovaním historických udalostí sme sledovali ideologický tlak štátnej moci na podoby jednotlivých názvov ulíc (top-down). Najstaršie názvy boli ovplyvnené dominantným postavením nemeckej menšiny, ktorá obsadila popredné miesta mestskej správy a mala rozhodujúci vplyv aj na pomenúvanie ulíc. Názvy však vychádzali z nemeckých apelatív, prípadne ako motivačné činitele pre vznik týchto urbanoným fungovali poloha ulice, smerovanie, resp. zameranie služieb a výroby. Prvé ideologické tlaky na zmenu banskobystrickej urbanonymie nastávajú v období Rakúsko-Uhorska v druhej polovici 19. storočia, čo môžeme sledovať aj na dedikačných názvoch (prevažne) maďarských osobností. Zlomovým obdobím vo vývoji banskobystrickej urbanonymie bol rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československej republiky v roku 1918. Výrazný ideologický tlak na urbanonymiu sa prejavil počas existencie vojnového Slovenského štátu, najmä však po komunistickom prevrate, nástupe kultu osobnosti a dogmatického krídla KSČ. V tomto období dominoval vazalský vzťah k ZSSR, ktorý sa odrážal aj v premenúvaní po osobnostiach ZSSR a komunistických činiteľoch. Ideologické tlaky na top-down sféru urbanoným sa výrazne oslabili po revolučných zmenách v roku 1989. Napriek tomu, že aj po tomto období zostali niektoré urbanonymá dedikačného charakteru, tieto názvy sú venované výrazným osobnostiam kultúry a histórie, ktoré mali priamy vzťah k Banskej Bystrici.

Príloha 1: Zmeny sledovaných urbanoným centra Banskej Bystrice z diachrónneho hľadiska prehľadne dokumentuje nasledujúca tabuľka. Zdroj: vlastné spracovanie autora.

1525 - 1526	1589	1896 - 1918	1918 - 1939	1939 - 1945	1945 - 1953	1953 - 1961	1961 - 1989	1990 - august 1990	august 1990 - 2019
Ring	Ring	Béla Király tér	Masarykovo námestie	Hlinkovo námestie	Masarykovo námestie	námestie Národného povstania	námestie SNP	Námestie SNP	Námestie SNP
dy Kirchen			Horné námestie	Horné námestie	Horné námestie	námestie Červenej armády	námestie Červenej armády	Námestie banického povstania	Námestie Š. Moyses
Untere (Spital) gasse	Untere gasse	Kossuth Lajos utca	Dolná ulica	Dolná ulica	Dolná ulica	Malinovského ulica	Malinovské ho ulica	Dolná ulica	Dolná ulica
		Deák Ferencz utca	Súdobná ulica	ulica Adolfa Hitlera	Súdobná ulica	ulica J. V. Stalina	ulica Obrancov mieru	Skuteckého ulica	Skuteckého ulica
Obere gasse	Obere gasse	Bethlen Gábor utca	Horná ulica	Horná ulica	Horná ulica	ulica V. Širokého	Horná ulica	Horná ulica	Horná ulica
Bader gasse	Bader gasse	Károly Péter utca	Lazovná ulica	ulica M. Rázusa	Lazovná ulica	Gorkého ulica	Lazovná ulica	Lazovná ulica	Lazovná ulica
Silber gasse, Vicus Mallei	Obere Silber gasse	Heitzmann András utca	Horná Strieborná	Horná Strieborná	Horná Strieborná	ulica Kataríny Kalužay	Horná Strieborná	Horná Strieborná	Horná Strieborná
Granner gasse, Grangassen auf der Wag	Granner gasse	Wesselényi Ferencz utca	Kapitulská ulica	Kapitulská ulica	Kapitulská ulica	ulica B. Polevého	Moyzesova ulica	Kapitulská ulica	Kapitulská ulica
		Gr. Serényi utca, od 1913 Sokolská ulica	Národná ulica	Národná ulica	Národná ulica	ulica Februárového víťazstva	ulica Februárového víťazstva	Národná ulica	Národná ulica
		Kereszt utca	Krížna ulica	Krížna ulica	Krížna ulica	Krížna ulica	Krížna ulica	Krížna ulica	Krížna ulica
	Pfarrhof gasse	Morgenthaler utca	Farská ulica	Farská ulica	Farská ulica	Bakossova ulica	Bakossova ulica	Bakossova ulica	Bakossova ulica
Neue gasse	Neue gasse	Glabits József utca	Nová ulica	Nová ulica	Nová ulica	Nová ulica	Nová ulica zanikla výstavbou Pamätníka SNP		
	Untere Silbergasse		Dolná Strieborná	Dolná Strieborná	Dolná Strieborná	Dolná Strieborná	Dolná Strieborná	Dolná Strieborná	Dolná Strieborná
				Kuzmányho ulica	Kuzmányho ulica	Jilemnického ulica	Kuzmányho ulica	Kuzmányho ulica	Kuzmányho ulica
				Štefánikova ulica	Štefánikova ulica	Nejedlého ulica	Nejedlého ulica	ulica J. Cikkera	Ulica J. Cikkera

Použitá literatúra

- BALÁŽ, J. 2003. Dejinné medzníky v pomenovaní banskobystričských ulíc a námestí v historickom jadre mesta. In: *Bystrický Permon. Bankobystrická revue pre popularizovanie vedy a umenia*. roč. 1, č. 1, apríl 2003, s. 8.
- BAUKO, J. 2019. Propriálno-semiotický obraz bilingválnych obcí Slovenska. In: *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017)*. Zborník referátov. Eds. A. Chomová, J. Krško, I. Valentová. Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 138-148.
- DAVID, J. – KLEMENSOVÁ, T. 2020. Mnohost v jazykovej krajine – od morfológie přes gramotnost k diskuzím o vizuálním smogu. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 6-15.
- DAVID, J. – MÁCHA, P. 2012. Možnosti studia toponym ve vztahu ke krajině, prostoru a identitě. In: *Acta onomastica*, 2012, roč. 53, s. 28-45.
- DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, J. a DAVID, J. 2019. Thematization of Place Names in Opinion Journalism: Czech Exile Politicians' Radio Speeches Between 1938 And 1945. In: *Acta onomastica*, LX, 2019, 1, pp. 7-23.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 16-23.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 24-28.
- KŘÍŽOVÁ, L. – MARTÍNEK, J. a kol. 2017. *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu. Osobnosti v názvech měst a míst*. Praha : Historický ústav AV ČR, v. v. i, 2017, 226 s.
- KURHAJCOVÁ, A. 2012. Kossuth, Alžbeta, Belo IV., Tompa ...: Pomenovanie verejných priestranstiev v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy (1867 – 1918). In: *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Ed. A. Bojková. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 112-120.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. In: *Journal of Language and Social Psychology*, roč. 16, 1997, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Eds. A. Ďuricová, E. Molnárová. Banská Bystrica : Belianum, s. 97-111.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 60-66.
- ODALOŠ, P. 1994. Ulice a námestia Česko-Slovenska v kontexte rokov 1989 – 1991. In: *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov*. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 247-250.
- ODALOŠ, P. 1996. Urbanonymy v procese spoločenských zmien 90. rokov v európskych postsocialistických krajinách. In: *Urbanonymy v kontexte histórie a súčasnosti. Materiály z onomastického kolokvia (Banská Bystrica 3. – 5. septembra 1996)*. Red. P. Odaloš – M. Majtán. Banská Bystrica – Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1996, s. 80-87.
- ODALOŠ, P. 2000. Legislatívna determinácia urbanonymie. In: *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. Zborník referátov zo 14. slovenskej onomastickej konferencie, Banská Bystrica 6. – 8. 7. 2000*. Zost. J. Krško – M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2000, s. 281-289.
- PTÁČNÍKOVÁ, M. 2019. *Pražská honorifikační urbanonyma v období 1945–1989 a jejich podíl na formování identity socialistického velkoměsta*. Rukopis dizertačnej práce. Praha : FF UK, 2019, 201 s. + 44 s. príloh.
- PTÁČNÍKOVÁ, M. 2021. *Mezi Stalinovou třídou a Husákovým tichem. Kapitoly z pražské toponymie*. Praha : Academia, 2021, 348 s.

- RÁBIK, V. 2012. *Kapitoly z dejín osídlenia Slovenska v stredoveku I. Nemecké osídlenie 2. (Zvolenka, Turčianska, Liptovská a Oravská župa). Vysokoškolská učebnica*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, 44 s.
- ROHÁRIK, J. 1995. Premeny názvov ulíc a námestí v Banskej Bystrici. In: *Etnologické rozpravy*, 1995, č. 2, s. 43-53.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. septembra 2012 v Banskej Bystrici. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica : Belianum, s. 157-167.

Internetové zdroje

- http://dazdovniky.vtaky.sk/sk/informacie/prioritne-lokality/prioritne-lokality-banskobystricky-kraj/banska-bystrica-mapa-prioritnych-lokalit/image_view_fullscreen [Online]. [Cit. 2021-09-27].
- <https://bystrica.dnes24.sk/v-bystrici-kedysi-prevladali-nemcina-aj-madarcina-ako-sa-volali-zname-ulice-ci-namestia-pred-stovkami-rokov-229848> [Online]. [Cit. 2021-09-27].
- <https://bystrica.dnes24.sk/februaroveho-vitazstva-malinovskeho-zaspominajte-si-ako-sa-zname-bystricke-ulice-volali-za-komunistov-221736> [Online] [Cit. 2021-09-27].
- <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/preco-je-cierny-obelisk-symbolom-banskej-bystrice?fbclid=IwAR3ikM5bOBN91f61nSAjqabwTBD7HZYuAti2ZmNdybXTqNqhzMdppZTRXOc> [Online] [Cit. 2021-09-09]
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Serényi_Béla [Online]. [Cit. 2021-09-10].
- <https://www.pamatihodnosti.sk/pamatihodnost/?itemId=26> [Online]. [Cit. 2021-09-15].

Autor príspevku

prof. Mgr. **Jaromír Krško**, PhD.
 Katedra slovenského jazyka a komunikácie
 Filozofická fakulta UMB
 Tajovského 40
 E-mail: jaromir.krsko@umb.sk

PREMENY JAZYKOVEJ KRAJINY VYBRANEJ LOKALITY MESTA BANSKÁ BYSTRICA V OBDOBÍ PANDÉMIE KORONAVÍRUSU (2020 – 2021)¹

Jana Lauková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The pandemic situation caused by the new coronavirus from its beginning (March 2020) to the present (October 2021) has also affected the shape of the linguistic landscape in the centre of Banská Bystrica.

The linguistic landscape (Slovak: jazyková krajina, German: sprachliche Landschaft) as a key term of our diachronic-synchronic interdisciplinary research embodies the social interaction of language. Under the influence of pandemic measures and Slovak Government regulations, inevitable changes also occurred in the case of many establishments, shops, facilities and companies in the centre of Banská Bystrica, many of them were closed or completely disappeared. The aim of the present paper is to find out and make a short overview of the changes in the visual semiotics of the linguistic landscape of the intra-urban locations Námestie Štefana Moysesu and Horná ulica in Banská Bystrica (changes in the signs and names of public and private buildings) during the coronavirus pandemic in 2020 and 2021. At the same time, it is the author's intention to carry out a short diachronic-synchronic overview of the names of these urban areas in the centre of Banská Bystrica.

Key words: changes in the linguistic landscape, the coronavirus pandemic, Banská Bystrica, urbanonyms, intra-urban locations Námestie Štefana Moysesu and Horná ulica, diachronic-synchronic overview

1. Úvod

Pandemická situácia spôsobená novým koronavírusom od svojho začiatku (marec 2020) až po súčasnosť (október 2021) ovplyvnila aj podobu jazykovej krajiny v centre mesta Banská Bystrica.

Jazyková krajina (angl. linguistic landscape, nem. sprachliche Landschaft) ako kľúčový termín nášho diachronno-synchronného interdisciplinárneho výskumu zosobňuje v sebe sociálnu interakciu jazyka. Jazyková krajina je miesto rôznych a rôznorodých jazykov, syntaktických a štylistických zvláštností, expresívnych a emocionálnych výrazov, osobitých slovných konštrukcií a obrazných pomenovaní, resp. umeleckých jazykových prostriedkov, pútajúcich pozornosť nielen svojím obsahom, ale aj formou (Jurčáková, 2020, s. 30).

Vzory jazykovej krajiny predstavujú dynamické a plastické „semiotické svetové modely“, ktoré sú zakomponované do príslušných žánrov jazykovej krajiny. Jazyková krajina sa vzťahuje na prítomnosť písaného jazyka vo verejnom priestore, kým semiotická krajina rozširuje koncept jazykovej krajiny, pretože to považuje za dodatočné aspekty, ako farby písma a ďalšie písomné aspekty (Tóth, 2021, s. 376).

Autori jazykových prostriedkov v podobe tzv. „commercial signs of shop names“ (komerčné označenia verejných a obchodných budov), t. j. obchodov, prevádzok, zariadení a firiem, opatrených nápismi, takýmto spôsobom komunikujú s recipientmi, pohybujúcimi sa účelovo alebo úplne náhodne v danej lokalite.

Pod vplyvom pandemických opatrení a nariadení vlády SR nastali nevyhnutné zmeny aj v prípade mnohých prevádzok, obchodov, zariadení a firiem v centre mesta Banská Bystrica, mnohé z nich boli počas pandémie dočasne zatvorené, priebežne otvorené, mnohé presťahované, resp. úplne zrušené a už viac neexistujú.

Cieľom predloženého príspevku je zistiť a urobiť krátky prehľad o zmenách vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny intraurbánnych lokalít Námestie Štefana Moysesu a Horná ulica v Banskej Bystrici (zmeny v označeniach a názvoch verejných a súkromných budov) počas pandémie koronavírusu v rokoch 2020 a 2021. Súčasne je zámerom autorky realizovať krátky diachronno-synchronný prehľad názvov/pomenovaní týchto urbanónym centra Banskej Bystrice.

Vzhľadom na rozsah príspevku nie je zámerom autorky poukázať na všetky uskutočnené zmeny v jazykovej krajine danej lokality a ich potenciálne objektívne či subjektívne dôvody, ale prezentovať len niektoré z uskutočnených zmien prostredníctvom niekoľkých demonštratívnych príkladov (fotografií) s ohľadom na aspekt viacjazyčnosti.

¹ Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV 18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

2. Jazyková krajina Námestia Štefana Moyses a Hornej ulice v intraurbánnej lokalite Banskej Bystrice

V Banskej Bystrici sa stretávame s množstvom historických, architektonických a umeleckých pamiatok, a to sakrálnych aj svetských. Rukopis gotiky, renesancie, baroka, klasicizmu a secesie vidno na každom kroku. V zozname chránených pamiatok je zapísaných vyše 200 objektov (Demuth – Hrúz – Šoka, 2006). Námestie Štefana Moyses je námestie v užšom centre Banskej Bystrice. Pomenované je podľa slovenského cirkevného hodnostára a podpredsedu Matice slovenskej Štefana Moyses. V súvislosti s názvom Námestia Štefana Moyses je polemický dvojité spôsob uvádzania mena Štefana Moyses/Moyes. Disproporcie existujú práve v písaní priezviska – Štefan Moyses bol cirkevný hodnostár a podpredseda Matice slovenskej², hoci v súčasnosti sa v názvoch škôl a ulíc častejšie uplatňuje asimilovaná podoba Moyses. (Pozn. autorky: Na Slovensku sú desiatky miest, v ktorých sú ulice pomenované po tejto významnej osobnosti, konkrétnejšie – 51-krát Moysesova ulica, 8-krát Ulica Štefana Moyses. Aj slovenský skladateľ a hudobník bol nositeľom priezviska Alexander Moyses.) Pri názve námestia v Banskej Bystrici je však zdôraznený historický aspekt zapisovania mena Štefana Moyses – etablovaná súčasná forma zápisu názvu námestia v Banskej Bystrici je teda Námestie Štefana Moyses.

Horná ulica je ulica v centrálnej časti Banskej Bystrice. Je spojená s Námestím SNP a s ulicami Skuteckého, Komenského, Kukučínova, Železničarska, Československej armády a Partizánska cesta. Ulica sa začala formovať v 15. storočí, väčšina domov pochádza zo 16. a 17. storočia. Ich renesančný a barokový vzhľad bol z väčšej časti v priebehu 18. storočia nahradený moderným secesným štýlom tzv. Art nouveau (porov. Demuth – Hrúz – Šoka, 2006, s. 105).

Rôzne historické obdobia, aj v súvislosti s politickou a národnostnou situáciou, mali vo väčšine slovenských miest vplyv aj na miestne názvoslovie, pomenovanie ulíc (urbanonymá), námestí i mestských častí Banskej Bystrice (porovnaj *Banskobystrický Permon*, 2003). Celý časový úsek doterajšej existencie mesta by sa z tohto pohľadu dal rozdeliť na osem období.

Prvé a zároveň najdlhšie trvalo od „vzniku“ mesta až do polovice 70. rokov 19. storočia, teda viac ako 600 rokov. V tomto období v Banskej Bystrici prevládala tzv. nemecký živel, a to aj napriek tomu, že Slováci tvorili viac ako polovicu jeho obyvateľov. Ako úradný – oficiálny jazyk sa používala latinčina a nemčina.

Pomenovanie ulíc a námestí bolo výhradne v nemčine: Námestie Štefana Moyses sa nazývalo *dy Kirchen* a Horná ulica sa volala *Obere gasse*. Samotný termín *Gasse/ulica* (hoci v skúmaných prameňoch bol názov *Obere gasse* s malým písmenom *g*) používaný v Banskej Bystrici vychádza z jazykového prostredia Rakúska a východných oblastí Nemecka, pretože na zvyšnom území Nemecka bol zaužívaný názov *Strasse*. K menším zmenám používaného názvoslovia došlo až po roku 1651, keď si slovenskí občania vybojovali čiastočné zrovnoprávnenie svojho postavenia (napr. každý druhý rok bol zvolený richtár slovenskej národnosti). V oficiálnych dokumentoch, v mapách sa aj naďalej popri latinčine používala nemčina. Približne v polovici 70. rokov 19. storočia došlo k zmene názvov ulíc. Bolo to len niekoľko rokov po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní a ani Banská Bystrica neodolala silnejúcemu maďarizačnému tlaku. Nové názvy ulíc boli vo väčšine prípadov len preložené do maďarčiny: názov Námestia Štefana Moyses v maďarčine zaznamenaný nebol, ale *Horná ulica* sa nazývala *Felső utca*. Takisto boli však pozmenené niektoré názvy ulíc: Námestie Štefana Moyses sa nazývalo *Horné námestie – Vár tér* (*Hradné – Zámocké námestie*, neoficiálne aj *Piacz tér* (*Trhové námestie*).

K tretej zmene došlo v roku 1896, keď Uhorsko oslavovalo tisíce výročie „príchodu“ staromaďarských kmeňov do našej oblasti. Vtedy premenovali všetky ulice v meste (okrem Krížnej), väčšinou podľa osobností uhorských dejín a aj ďalšie existujúce pomenovania mali aspoň historickú spojitosť s dejinami mesta: *Horné námestie – Mátyás tér* (Matej Korvín, uhorský kráľ z druhej polovice XV. storočia, ktorý pobudol v meste viackrát), *Horná ulica – Bethlen Gábor utca* (sedmohradské knieža Gabriel Bethlen, jediný uhorský kráľ zvolený v Banskej Bystrici). Piate obdobie v pomenovaní ulíc a námestí nastalo po vzniku Slovenského štátu. Mesto nepristúpilo k radikálnejším zmenám, pretože názvy v centre (okrem dvoch) ostali tie isté.

² Porovnaj: https://www.noveslovo.sk/c/Stefan_Moyes_v_slovenskej_literature. Pozri aj: DVONČ, L.: Štefan Moyses či Štefan Moyses? In: *Kultúra slova*, 1969, roč. 3, č. 10, s. 363. [Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1969/index.html>.

K ďalším zmenám došlo po skončení 2. svetovej vojny a následne po roku 1948. Posledné zmeny v názvosloví ulíc sa uskutočnili po roku 1989. Väčšina ulíc v centre mesta (okrem Horného námestia) sa opäť vrátila k svojim starým osvedčeným názvom (porovnaj Baláž, 2004).

Námestie Štefana Moysesu patrí spolu s Námestím SNP k najnavštevovanejším častiam mesta. Je to najstaršia časť Banskej Bystrice, v ktorej sa nachádza niekoľko sakrálnych a svetských pamiatok. Nachádza sa tu Kostol Panny Márie postavený v 13. storočí pôvodne v románskom slohu. Jednotlivé kaplnky v ňom pribúdali zásluhou bohatých mešťanov. Najznámejšia je tu kaplnka zasvätená patrónke baníkov sv. Barbare. Kostol sv. Kríža, nazývaný tiež Slovenský kostol, je pôvodne neskorogotický kostol a bol postavený v 15. storočí. V jeho blízkosti sa nachádza Matejov dom, päťposchodová neskorogotická budova s gotickým portálom, v súčasnosti je to depozitár múzea.

Obr. 1: Námestie Štefana Moysesu – satelitný záber

Zároveň sa v uvedenej lokalite nachádza aj tzv. Trhovisko (medzi mnohými, najmä pôvodnými Bystričanmi je uzualizovaný názov „stará tržnica“), situované na pravej strane ulice, v objekte sú aj obchody, prevádzky, zariadenia a firmy, ktorých *signs* boli predmetom nášho výskumného záujmu.

V mesiacoch október 2018, október 2019, júl – október 2020 a september 2021 bola vytvorená databáza jednotlivých nosičov v názvoch obchodov a prevádzok, ktorá obsahuje súbor fotografií textov i obrazov umiestnených na fasádach, v oknách a vo výkladoch budov na Námestí Štefana Moysesu, v okolí trhoviska (lokalita „tržnice“) a na Hornej ulici.

Zdokumentovaných bolo 7 domových jednotiek na ľavej strane Námestia Štefana Moysesu (z pohľadu námestia SNP), domy č. 37/9 po č. 44/16 a 12 jednotiek (konkrétnych obchodných prevádzok/zariadení v rámci jedného stavebného objektu) na pravej strane ulice na Námestí Štefana Moysesu, pod tzv. Trhoviskom na terase. Celková dĺžka analyzovanej lokality Námestia Š. Moysesu je 124,73 m ľavá strana a 124,73 m pravá strana, t. j. spolu obe strany 249,46 m.

Jednotlivé jednotky, t. j. obchodné prevádzky, zariadenia a všetky ich názvy boli fotograficky zdokumentované v uvedených mesiacoch, aktualizované v septembri 2021 (celkovo aktualizovaných 60 fotografií), ide o súbor fotografií textov a obrazov umiestnených na fasádach, v obchodoch a vo výkladoch budov v blízkosti trhoviska.

Obr. 2: Objekt na Námestí Štefana Moysesu nazvaný Trhovisko na terase (október 2019)

V súčasnosti (od júna 2021) prebiehajú v okolí trhoviska na Námestí Štefana Moysesu rekonštrukčné práce. Podľa informácií prístupných na webovej stránke mesta Banská Bystrica³ ide pri tejto rekonštrukcii o čiastočné úpravy chodníkov a obrubníkov, výmeny asfaltu, lokálnej výmeny podlažia. Vzhľadom na túto skutočnosť sa museli mnohé obchody a prevádzky umiestnené v objekte na pravej strane Námestia Štefana Moysesu (z pohľadu Námestia SNP) presťahovať do inej časti mesta.

Obr. 3 a 4: Objekt na Námestí Štefana Moysesu nazvaný Trhovisko na terase (september 2021)

Niektoré obchody a prevádzky sú v súčasnosti (september 2021) z tohto dôvodu, ale aj pre pandemickú situáciu, zatvorené, resp. presťahované. Práce na rekonštrukcii plánuje samospráva mesta ukončiť najneskôr do Európskeho olympijského festivalu mládeže (EYOF) 2022, ktorý sa uskutoční v dňoch 24. až 30. júla 2022.

³[Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://www.webnoviny.sk/banska-bystrica-zacina-s-rekonstrukciou-troch-komunikacii-cenu-sa-podarilo-stlacit-o-vyse-polovicu/>.

Obr. 5: Objekt na Námestí Štefana Moysesu pod Trhoviskom – Dekorea, s. r. o.
Štúdio okenných dekorácií (september 2021)

Obr. 6 a 7: Objekt na Námestí Štefana Moysesu pod Trhoviskom – Kozmetika
(vľavo október 2020, vpravo september 2021)

Obchod s módnym oblečením (butik) s názvom *Boutique Natali, Moda Italy*, ktorý má nápadnú súvislosť s Talianskom a taliančinou (na pôvodnom výklade sa však vyskytovalo až 5 cudzích jazykov), sa už v objekte pod Trhoviskom nenachádza. Z uvedených jazykov v pôvodnej prevádzke išlo o slovenčinu (*dámska kolekcia*), o angličtinu (*Italy; fashion clothes – móda/móda z Talianska; módne oblečenie*), francúzštinu (*boutique*), ruštinu resp. ukrajinčinu (*модная одежда – módne oblečenie*) a španielčinu (*Ropa de moda – módne oblečenie*) (porovnaj Lauková, 2020, s. 53).

Obr. 8 a 9: Objekt pod Trhoviskom na terase – obchod Boutique Natali, dámska kolekcia – pôvodná prevádzka (júl 2020)

Tento obchod má v súčasnosti svoju prevádzku na Hornej ulici č. 9. Výklad má už novú podobu a výskyt 5 jazykov sme už nezaznamenali. Samotný názov *Boutique Natali* odkazuje na francúzštinu a *Moda Italy, Italy fashion* na taliančinu v kombinácii s angličtinou.

Obr. 10, 11 a 12: Obchod Boutique Natali, dámska kolekcia – presťahovaná prevádzka na Hornej ul. č. 9 (september 2021)

Zmeny nastali aj v prípade baru *GoodZone hookah & bar*, ktorého názov v angličtine je síce aj naďalej umiestnený priamo na fasáde v objekte pod tržnicou a ostal zatiaľ zachovaný, ale prevádzka je prázdna.

Obr. č. 13: GoodZone hookah & bar

Na Námestí Štefana Moysesu sme zaznamenali aj vznik nových, resp. ešte len plánovaných prevádzok, ako napr. na mieste, kde bola pôvodne pizzeria s názvom *Da Luigi Pizza*, čo v preklade znamená *pizza od Luigiho/Luigiho pizza*. Tu sme konštatovali výskyt viacjazyčnosti, konkrétne išlo v kontexte LL o taliančinu ako jazyk, ktorý sa v najväčšej miere vyskytuje v názvoch kaviarní, reštauračných zariadení, príp. aj módy, prevažne teda ide o oblasť gastronómie (Lauková – Molnárová, 2020, s. 106). V doterajšom výskume LL v rámci mesta Banská Bystrica sa nám jednoznačne potvrdilo, že používanie taliančiny možno vnímať ako istý druh kultúrneho i jazykového stereotypu, ktorý zodpovedá medzinárodným normám v prípade jedál (pizze, cestovín), kávy, ale aj módy. O tom svedčia aj dva nasledujúce príklady obchodov – *La Donuteria* (*donut* znamená síce v angličtine *dolka*, ale určitý člen *la* odkazuje v taliančine a v španielčine na ženský rod), ide o „slovenský koncept obľúbeného donut-shopu“, t. j. lahodné domáce ručne vyrábané šišky s množstvom príchuťí, táto sieť prevádzok sa podľa našich zistení nachádza vo viacerých slovenských mestách (Bratislava, Žilina a pod.).

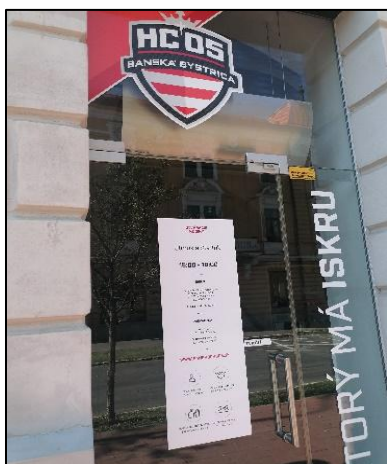
Obr. 14 a 15: Da Luigi PIZZA a La Donuteria (Námestie Štefana Moysesu)

Druhým príkladom je obchod s módnym oblečením pre deti s názvom *Cocodrillo*, tiež na Námestí Štefana Moysesu. V prípade obchodu s názvom *Cocodrillo* (slov. *krokodíl*) ide opäť o taliansky jazyk, ktorý sa vyskytuje v jeho názve, v logu významnej stredoeurópskej značky, ktorá sa špecializuje na módné oblečenie pre deti.

Obr. 16 a 17: Cocodrillo (Námestie Štefana Moysesu)

Na Hornej ulici sme takisto zistili niekoľko zmien, ktoré sme zdokumentovali prostredníctvom fotografií s cieľom zachytiť aktuálny stav v používaní urbanoným. Zamerali sme sa najmä na logonymá (patria sem názvy obchodov, barov, kaviarní, reštaurácií; podrobnejšie Imrichová, 2002), ale tiež na firmonymá a inštitucionymá (pozri tiež Odaloš – Vallová, 2020).

Obr. 18, 19 a 20: HC '05 Fanshop (Horná ulica)

Na Hornej ulici č. 80/23 sa nachádza obchod pre fanúšikov bystrických „Baranov“, hokejového klubu HC '05 iClinic Banská Bystrica, s typickým logom klubu a obrázkom barana. Zaujímavá slovná hračka je na dverách, kde je napísané „klub, ktorý má iskra...“, čo odkazuje na predošlý názov klubu ŠK Iskra Banská Bystrica (1993) a ŠaHK ISKRA Banská Bystrica (tento názov platil do roku 2005).

Obr. 21 a 22: Vývesný štít Street food Zec to (Horná ulica)

Zaujímavosťou je vývesný štít, ktorý odkazuje na anglické *Street food* (*pouličné jedlo*, t. j. *jedlá alebo nápoje určené na priamu konzumáciu, ktoré predáva obchodník na ulici alebo inom verejnom mieste*) a nápis *Zec to*. Tento nápis je príkladom lokálneho banskobystrického nárečia (porovnaj Krško, 2020, s. 36) a v spisovnej verzii to znamená *zjedz to*. Dochádza tu teda ku štylizácii do nárečovej podoby, ale bez znalosti nárečovej normy. Nárečová podoba plní expresivizujúcu funkciu a anglický text je určený nielen pre mladých, ale prípadne aj pre cudzincov, ktorých informuje, že ide o rýchle občerstvenie (Krško, 2020, s. 40). Aj takýto nápis môže byť pekným príkladom a reklamou jazykového koloritu Banskej Bystrice.

3. Záver

Vo výskumnej oblasti jazykovej krajiny je všeobecne uznávaný fakt, že súbor jazykových označení daného regiónu vytvára špecifický aspekt semiotickej krajiny tohto regiónu. K dynamike vývoja jazykovej krajiny v danej intraurbánnej lokalite prispievajú aj všeobecné sociálno-politické a hospodárske faktory. Kontinuálny nepriaznivý spoločenský vývoj v rokoch 2020 a 2021 v dôsledku pandémie ovplyvnil a determinoval podobu skúmanej intraurbánnej lokality – verejných a štátnych budov (konkrétnych obchodov, prevádzok, firiem a ich komerčných označení a názvov).

Predložený príspevok je krátkou diachrónno-synchrónnou sondou do zmien jazykovej krajiny Námestia Štefana Moyses a Hornej ulice v meste Banská Bystrica v období pandémie koronavírusu v rokoch 2020/2021.

Pandemická situácia ovplyvňuje a pretvára aj jazykovú krajinu verejného priestoru (Istók – Lörinz, 2020, s. 9). V mnohých prípadoch možno v lokalite Námestia Štefana Moyses a Hornej ulice v Banskej Bystrici konštatovať zásadné zmeny v období rokov 2020 – 2021. Zistilili sme, že niektoré obchody a prevádzky, resp. firmy už neexistujú, prípadne sa podľa našich informácií presťahovali do inej lokality, mnohé z nich však ostali zachované a naďalej otvorené.

Aj keď primárnym zámerom projektu nie je zdokumentovanie a systematická analýza multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny komparatívne v rôznych časových obdobiach, ale len v konkrétnom skúmanom časovom období, otvára sa v tejto súvislosti iná perspektíva interdisciplinárneho výskumu linguistic landscape a ďalšie možné smerovanie so zameraním na dynamiku vývoja jazykovej krajiny pod vplyvom aktuálnych spoločensko-politických udalostí. V predloženom príspevku boli stručne načrtnuté a dokumentované len niektoré zmeny v uvedenej intraurbánnej lokalite v centre mesta.

Použitá literatúra

- BALÁŽ, J. 2004. *Banská Bystrica v premenách času*. Banská Bystrica : BAJA, 2004.
- BÁRTA, V. a kol. 2015. *Banská Bystrica – ako sme tu žili*. Banská Bystrica : AB ART press, 2015.
- BYSTRICKÝ PERMON – *Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy a umenia*. Ročník 1, číslo 1, 2003.
- DEMUTH, K. – HRÚZ, P. – ŠOKA, M. 2006. *Banská Bystrica and surrounding: A guide through history and monuments*. Preklad Marcel Perecár, Jana Javorčíková, Zuzana Kulhomerová. prvé. vyd. Banská Bystrica : Spektrum Grafik, 2006. 160 s.
- DVONČ, L. 1969. Štefan Moyses, či Štefan Moyzes? In: *Kultúra slova*, 1969, roč. 3, č. 10, s. 363. [Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1969/index.html>.
- IMRICHOVÁ, M. 2002. *Logonymá v systéme slovenčiny*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2002, 142 s.
- ISTÓK, B. – LŐRINCZ, G. 2021. Virolinguistics: Introduction to the Study of the Coronavirus Language. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 2021, roč. 13. č. 2. s. 93–111. DOI: 10.2478/ausp-2021-0015.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatľumočníkú a prekladateľú, Praha, 2020, s. 30-35. ISBN 978-80-7374-129-3.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatľumočníkú a prekladateľú, Praha 2020, s. 36- 46. ISBN 978-80-7374-129-3.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednotatľumočníkú a prekladateľú, Praha, 2020, s. 47-54. ISBN 978-80-7374-129-3.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *ĎURICOVÁ, A. – MOLNÁROVÁ, E.: Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica : Belianum, 2020, s. 97-111.
- TÓTH, S. J. 2021. Teoretické a metodologické východiská triedenia a spracovania jednotiek jazykovej krajiny. In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Edit. DEMMEL, J. (et al.). Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 375-390.
- ODALOŠ, P. – VALLOVÁ, E. 2020. Sústava slovanskej onomastickej terminológie (Vznik, existencia, neuralgické miesta, aktualizácia). In: *Folia Onomastica Croatica*, Vol. 29, 2020, s. 169-202. [Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://hrcak.srce.hr/248334>.

Internetové zdroje

- Banská Bystrica začína s rekonštrukciou troch komunikácií, cenu sa podarilo stlačiť o vyše polovicu. [Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://www.webnoviny.sk/banska-bystrica-zacina-s-rekonstrukciou-troch-komunikacii-cenu-sa-podarilo-stlacit-o-vyse-polovicu/>.
- Ulice Štefana Moyzesa. [Online]. [Cit. 2021-09-10]. Dostupné na: <https://ulice.oma.sk › stefana-moyzesa>.

Autorka príspevku

Mgr. Jana Lauková, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.laukova@umb.sk

ADRESÁR

PhDr. Ing. **Miroslava Bajusová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: miroslava.bajusova@umb.sk

doc. PaedDr. **Zdenko Dobřík**, PhD.
Katedra germanistiky,
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: zdenko.dobrik@umb.sk

doc. Mgr. **Zuzana Gašová**, PhD.,
Katedra jazykovedy a translatológie,
Fakulta aplikovaných jazykov EUBA
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, SK
E-mail: zuzana.gasova@euba.sk

Vojtech Istók, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: istokv@uj.sk

Doc.PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SR
E-mail: petra.jesenska@umb.sk

Mgr. **Edita Jurčáková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: edita.jurcakova@umb.sk

prof. Mgr. **Jaromír Krško**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jaromir.krsko@umb.sk

Mgr. **Jana Lauková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.laukova@umb.sk

Gábor Lőrincz, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: lorinczg@uj.sk

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: toths@uj.sk

OD TEXTU K PREKLADU XV (2. část)

LINGUISTIC LANDSCAPE

Editorky	doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD. Mgr. Jana Lauková, PhD.
Recenzentky	prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc. doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.
Jazyková redakcia	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Technická redakcia	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Forma	elektronická
Náklad	50 ks
Rozsah	83 strán
Rok vydania	2021
Vydanie	prvé
Vydavateľ	Jednota tlumočníků a překladatelů, Praha 2021

ISBN 978-80-7374-132-7 (2. část)